

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**CELAL NURİ'NİN TÜRK MODERNLEŞMESİ VE
İNKILÂPLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erkan DİKİCİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZKUL

HAZİRAN - 2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CELAL NURİ'NİN TÜRK MODERNLEŞMESİ VE
İNKİLÂPLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erkan DİKİCİ

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez 29.06.2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yılmaz DASCIOĞLU

Jüri Başkanı

Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. İsmail HİLA

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZKUL

Jüri Üyesi

Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Erkan DİKİCİ

29.06.2011

ÖNSÖZ

18. yüzyılda görülmeye başlanan Batılılaşma hareketi, Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almış ve bu hareket II. Meşrutiyet'e gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde zirveye ulaşmıştır. Bu süre zarfında birçok Osmanlı aydını tarafından yaşanan sorunların tespit edildiği ve bir takım fikir akımları içerisinde görüş belirttiği görülmektedir. Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikir akımları etrafında toplanan aydın kesim, farklı şekillerde dile getiriyor olsa da, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını önlemek ve durumu düzeltmek yönünde fikir belirtmektedirler. Dönemin aydınları içerisinde yer alan aydınlardan birisinin de Celal Nuri İleri olduğu görülmektedir. Celal Nuri her ne kadar Batıcılığın bir temsilcisi olarak görülse de, aslında bu kötü gidişatın düzeltilmesi açısından bütün fikir akımlarına ılımlı bakmaktadır. Gerek Osmanlı, gerekse Türkiye Cumhuriyeti bünyesindeki Türklerin, kötü gidişatı önledikten sonra ilerleme ve gelişme gösterebilmesi için görüşlerini dile getiren Celal Nuri, bu yolda var olan problemleri dile getirmekle kalmamış, aynı zamanda çözüm yolları önermiş ve Türk İnkılâbı fikriyle bir yol haritası ortaya koymuştur. Böylece çözüm önerileri ile birlikte Batı'nın seviyesine ulaşan ve Batı'yı geride bırakabilecek Türk toplumunun ilerlemesi adına Celal Nuri'nin bir takım alanlarda uygulanması gerektiğini düşündüğü inkılâplarla Türk modernleşmesine farklı bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Böyle önemli bir tez konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren, kıymetli vakitlerini bana ayırarak yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZKUL'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım

Erkan DİKİCİ

29.06.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: CELAL NURİ BİYOGRAFİSİ	12
1.1. Hayatı	12
1.2. Eserleri.....	16
1.2.1. Kitapları	16
1.2.2. Makaleleri.....	19
1.3. Dönemin Düşünce Akımları	19
1.3.1. Osmanlıcılık	20
1.3.2. İslamcılık.....	21
1.3.3. Türkçülük	23
1.3.4. Batıcılık	24
1.4. Modernleşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, İnkılâp	25
1.4.1. Modernleşme	25
1.4.2. Batılılaşma.....	30
1.4.3. Çağdaşlaşma.....	31
1.4.4. İnkılâp	32
BÖLÜM 2: CELAL NURİ VE BATILILAŞMA	34
2.1. Osmanlı Aydınında Batılılaşma Algısı	34
2.2. Celal Nuri'nin Etkilendiği Avrupalı Düşünürler	36
2.3. Dönemin Düşünce Akımları Hakkında Celal Nuri'nin Görüşleri	38
2.4. Celal Nuri'de Batılılaşma ve İlerleme Düşüncesi.....	40
2.4.1. Batılılaşma.....	40
2.4.2. Evrimci Görüş	45
2.5. Osmanlı Devleti'nin Çöküşü	47
2.5.1. Celal Nuri'ye Göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri	47
2.5.2. Çöküş Nedenlerinin Batılılaşma Zihniyet ile İlgisi	50

BÖLÜM 3: CELAL NURİ VE TÜRK İNKİLÂBI	52
3.1. Celal Nuri'ye Göre Türk İnkılâbı Nasıl Olmalıdır?.....	52
3.2. Celal Nuri'de Türk İnkılâplarının Uygulama Alanları.....	56
3.2.1. İktisadi İnkılâp.....	57
3.2.2. Eğitim Alanında İnkılâp.....	59
3.2.3. Dilde Değişimle İlgili Düşünceleri.....	62
3.2.4. Harf İnkılâbı.....	65
3.2.5. Kadınlar İle İlgili Düşünceleri.....	68
SONUÇ	73
KAYNAKLAR	79
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

- C.** : Cilt
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
diğ. : Diğerleri
Haz. : Hazırlayan
nr. : Numara
akt. : Aktaran

Tezin Başlığı: Celal Nuri'nin Türk Modernleşmesi ve İnkılâpları Üzerine Düşünceleri	
Tezin Yazarı: Erkan DİKİCİ	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZKUL
Kabul Tarihi: 29.06.2011	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 85 (tez)
Anabilimdalı: Sosyoloji	Bilimdalı: Sosyoloji
<p>Bu çalışmada Türk modernleşme tarihinin önemli isimlerinden birisi olarak görülen Celal Nuri'nin Batılılaşma ve Türk İnkılâpları üzerinde fikirlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmada Celal Nuri'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen fikir akımlarına bakışı ve Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.</p> <p>Batılılaşma hareketinin Osmanlı Devleti'nin çöküşündeki etkisine değinilirken, Türk modernleşmesi ve Osmanlı'da Batılılaşma hareketine dair Celal Nuri'nin görüşlerine yer verilmiştir. Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu gerçekleşirken, Celal Nuri'ye göre bu durum birbiri ile bağlantılı görülmüştür. Bu nedenle Celal Nuri, Türk toplumunda yaşanacak toplumsal değişimi, başta Türk İnkılâbı isimli eserinde olmak üzere, kitap ve makalelerinde yer vermiştir. İktisadi, eğitim, dil ve harf, kadınlar ile ilgili inkılâplardan bahseden Celal Nuri, yalnızca sorun tespiti yapmamış, aynı zamanda çözüm önerileri de ortaya koymuştur.</p> <p>Çalışmada Celal Nuri'nin eserleri ile birlikte, ilgili kaynakların gözden geçirilmesi neticesinde dönemin düşünce yapısının analizi yapılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili farklı yazarların eserlerinden istifade edilerek araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Celal Nuri, Batılılaşma, Osmanlı Devleti, Türk İnkılâbı, Toplumsal Değişim.	

Title of the Thesis: Celal Nuri's Ideas about Turkish Modernization and the Revolution	
Author: Erkan DIKICI	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Osman ÖZKUL
Date: 29.06.2011	Nu. of pages: v (pre text) + 85 (main body)
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>Celal Nuri who seen as one of the important figure in the history of Turkish modernization has been evaluated Celal Nuri's ideas about modernization and Turkish revolution in this study. Celal Nuri's idea of the Ottoman Empire in the last stages of eye movements and ideas about the causes of the collapse of the Ottoman Empire is given in research. Touch upon the downfall of the Ottoman Empire the effect of Westernizationmovement, Celall Nuri's opinions have been given about the movement of Turkish modernization and westernization of the Ottoman Empire. Westernization movements, the effect of the collapse of the Ottoman Empire and theestablishment of the Republic of Turkey takes place Celal Nuri was connected to each other, according to the situation. Therefore social change in Turkish society has explained, particularly in his work by the Turkish Revolution, including books and articles by Celal Nuri.</p> <p>Economic, educational, language and letters, referring to reforms related to women, Celal Nuri; has not only the detection of the problem, proposals for solutions at the same time revealed. Celal Nuri works in conjunction with the study, analysis was done on the structure ofthought of the period as a result of review of related resources. Also benefiting from the works of different authors on the subject were used forresearch purposes.</p>	
Keywords: Celal Nuri, Westernization, Ottoman Empire, Turkish Revolution, Social Change.	

GİRİŞ

Batının 18. yüzyıldan sonra yeni ideolojisi haline gelen modernleşme olgusu, Batılı olmayan toplumların Batıya benzetilmesi, Batıya ayak uydurması olarak düşünülmektedir. Daha doğrusu çağa ayak uydurmak olarak adlandırılan modernleşme olgusu, Batılı olmayan toplumların geçmişini yok saymakta ve geleceği Batı olarak görmelerini amaçlamaktadır. Böylece Batının kendine yüklediği bir misyon ortaya çıkmaktadır. Batının bu misyonu, gelenekçi toplumların kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda Batıya ayak uydurmalarını sağlamayı, Batının geldiği seviyeye çıkmalarını amaçlamaktadır. Özellikle materyalist ve pozitivist düşüncenin, Batı-dışı toplumlara benimsetilmesiyle, bu toplumların geleneklerinden uzaklaşarak Batılı gibi olma çabasına girmeleri sağlanacaktır. Nitekim böyle bir amacın arkasındaki görünmeyen sebepler, yıllar boyu Batı menfaatine olmuş ve Batılı olmayan toplumların sömürge haline gelmelerine neden olmuştur.

Modern dünyayı bir köy haline getirmeye çalışan Batı, bu köyün sahibi yada yöneticisi olarak kendisini görmek için modernleşme kavramını ortaya çıkarmıştır. Daha farklı bir ifade ile Batı, Batılı olmayan toplumlara karşı sergileyeceği tavır ile kalkınmalarını gerçekleştirmek gibi bir düşünceye sahip gibi görünse de, “barış ve özgürlük” gibi söylemlerle bu toplumlara üstünlük kurmak gibi bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Nitekim bu durumun etkileri, 21. yüzyılda kendisini göstermektedir.

Batının, Batılı olmayan toplumlara karşı sergilemiş olduğu bu durum, Osmanlı Devleti’nde de etkilerini göstermiştir. Moderleşmenin önem ve hız kazandığı dönem, Osmanlı Devleti’nin gerileyiş dönemine denk gelirken, Osmanlı Devleti’nin Batıyı örnek almaması imkânsız haline gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devletinin savaş kazanamaması ve sürekli yenilgiler almaya başlaması, çöküş dönemini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Batı karşısında gerileyişin yaşanması, Osmanlı Devleti’nin daha fazla yıpranmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin, Batının askeri ve teknik alanlarda ilerlemesini kabullenmesi, modernleşme hareketinin ilk adımları olarak da düşünülebilir.

Batıya ayak uydurma, Batılılaşma veya çağdaş medeniyet seviyesine erişme hareketlerine “Avrupacılık”, “Batılılaşma” (eski tabiriyle garphılaşıma) gibi isimlerin

verildiği görülmektedir. Ülken'in de belirttiği üzere Batılılaşma hareketi, III. Ahmet zamanında başlamış ve III. Selim zamanında ilk başarısını kazanmıştır. Türkiye, bu tarihten itibaren sürekli Batıya yönelmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti, mağlubiyetlerin sebebi olarak Batı'nın üstünlüğünü görmektedir (Ülken, 1979:200). Batı'nın üstünlüğünden yana görüş bildiren aydınların da bu dönemde ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Özellikle pozitivist ve materyalist görüşlerin Osmanlı aydınları üzerinde etkili olması, bu sürecin ilerleyişine de yön vermiş oluyordu. Nitekim bu görüşlerden etkilenen aydınlardan birisi de Celal Nuri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat'tan itibaren Batı ile temaslarını arttırmaya çalışan Osmanlı Devleti, bu yüzyıllarda terakki ve medeniyet kavramları etrafında yoğunlaşarak Batı ile olan kültürel ve bilimsel alandaki açıklarını kapatmak amacıyla Aydınlanma dönemi sonucunda ortaya çıkan akımlardan oldukça etkilenmiş ve o dönemin aydınları da Osmanlı'nın kurtuluş yolu olarak bu akımları tavsiye etmişlerdir. İkinci Meşrutiyet döneminde verilen bu fikirlerden Pozitivizm, Materyalist düşüncenin benimsetilmesinden yana olup dinin yerine bilimi getirmek istemiş ve bu düşüncenin öncülüğünü de Baha Tevfik yapmıştır. Çıkardığı “ Felsefe Mecmuası”nın kapağında “Din gayr-ı ihtiyari bir felsefe, felsefe ihtiyari bir dindir” diyerek görüşünü açıklamış ve dinin toplumda oynadığı önemli rolü felsefe ile kapatmak istemiştir. Böylece Beşir Fuat ile başlayan materyalist ve pozitivist düşünce Baha Tevfik ile devam ettirilmiş, XIX. yy' da Batıdaki bilimsel gelişmeler özellikle biyolojiye yaslanan materyalist anlayışlar Osmanlı aydınları tarafından hiçbir hesaplaşma yapılmadan olduğu gibi kabul edilmek istenmiştir. Ludwig Büchner'in “Kraft und Stoff” yani “Madde ve Kuvvet” adlı kitabını üç cilt halinde Türkçe'ye tercüme eden Baha Tevfik ,“Madde ve Kuvvet”te çağdaş bilimlere uymayan hiçbir nokta yoktur.” diyerek materyalist düşüncüyü doğruladığını açıkça ortaya koymuştur. Baha Tevfik'in düşünceleri Abdullah Cevdet ve ondan sonra Celal Nuri ile devam ettirilmiştir (Kafadar, 2000:172-174).

Pozitivist ve materyalist görüşün Osmanlı Devleti'ne gelmesinde ve benimsenmesinde önemli rol oynayan Osmanlı aydınlarının başında Beşir Fuad gelmektedir. Yaptığı çevirilerle materyalizmin Osmanlı'ya girişini hızlandıran Beşir Fuad, aynı zamanda birçok Osmanlı aydınının materyalist ve pozitivist düşünceden etkilenmesini sağlamıştır. Görüşleri ile döneme damgasını vurmuş olan Ahmed Midhat, Muallim

Naci, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Celal, Ali Kemal gibi isimler, Beşir Fuad'ın görüşlerinden öncelikli olarak etkilenen kişiler olmuştur. Daha sonraki süreçte Ebüzziya Tevfik, Baba Tahir, Halid Ziya, Rezaizade Ekrem, Baha Tevfik, Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi isimler, Beşir Fuad'ın öncülük ettiği materyalist görüşlerden etkilenmişlerdir (Okay, 1969:201-225). Nitekim Celal Nuri'nin materyalizm üzerine ve materyalizm ile İslamiyet'i birleştirme düşüncesinde Beşir Fuad'ın da etkisi olmuştur. Bu aydınlar, o dönem içerisinde Batıcı aydınlar olarak da anılmaktadır.

Osmanlı fikir hayatında hızla yayılan materyalizm iki farklı yön izlemiştir. İlki batıda da anlaşıldığı şekliyle felsefe ve din karşıtı materyalizm; diğeri dini ve felsefeyi, materyalizmle uzlaştırmaya çalışan anlayıştır. Bunlardan ikincisi Osmanlı aydınlarına has bir özelliktir. Nitekim bu, dini bütünüyle reddeden, onun bilimsel gelişmeler ışığında ancak bir hurafe, bâtıl itikât olarak sınıflandırılabilceğini düşünen Büchner, Moleschott ve Vogt benzeri düşünörlere karşı, aslında bu fikirlere katılan Dr. Abdullah Cevdet, Celâl Nuri ve Kılıçzâde Hakkı Beyler gibi aydınlar tarafından İslâm'ın bir tür materyalizm olduğu âyât-ı celîle ve hâdis-i şerife ile ispat çalışmalarında açıkca görülür. Meselâ Kılıçzâde Hakkı tekâmül nazariyesini reddetmenin bir “küfr-i sarîh” olduğunu savunurken, Abdullah Cevdet, Darwin'in temel tezlerinin Kur'an'da “icmâlen ve remzen pekâlâ mevcut” olduğunu ifade etmiştir. Daha da ilginç, bu düşünörlere göre İslâm esasında ruhun varlığını kabul etmemektedir ve bu açıdan modern materyalizm ile tam bir uyum halindedir (Hanioglu, 2008:68). Celal Nuri de bu ikinci yolu takip etmiş, materyalizmin İslam'a uygunluğunu vurgulamıştır.

Baha Tevfik ve arkadaşlarından sonra Türkiye'de materyalizmi yayma gayretini gösteren Celal Nuri olmuştur. Özellikle “Tarih-i İstikbal” isimli eserinde materyalizmi açık bir şekilde savunduğu görölmektedir. Celal Nuri bu eserinde materyalizm ile İslamiyet arasında ilgi kurmaya çalışırken, İslamiyet ile materyalizmin uyuduğunu da belirtmektedir (Akgün, 1988:348). Dünyada her bir olayın bir sebebi, bir de neticesi olması gerektiğini düşönen Celal Nuri, İslamiyet ile materyalizmin nasıl uyuduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Dönemin eğitim sistemine bakıldığında da materyalizmin etkilerinin ne kadar hızlı yayıldığı görölmektedir. 1847 yılında Mekteb-i Tıbbiyye'yi ziyaret eden Mac Farlane'in belirttiğine göre burada tamamen materyalist bir eğitim yapılmaktadır. Mac Farlane,

Fransız devrimini hazırlayan materyalist filozofların hemen tüm kitaplarının Osmanlı okullarında çok önemsenerok okunduğunu dile getirmiş ve bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Bu fakültenin kitaplığı hakkında “...çoktan beri bu kadar düpedüz materyalizm kitaplarını toplayan bir koleksiyon görmemiştir.” demiştir (Korlaelçi, 2002:198). Böylece materyalist düşünce aydın kesim üzerinde etkisini gösterirken, eğitim sisteminde de önemli bir yer etmiştir. Materyalist akımın eğitim sistemine bu derece girmesi, Cumhuriyet fikrinin altyapısının inşa edilmesinde hızlandırıcı bir rol oynayacaktır.

Batıcı aydınlar kendi arasında farklı isimler ve gruplar halinde anılırken, Batıcı aydınların bir kısmı da “Jön Türk”lerin arasından ortaya çıkmıştır. Bunlar “kuvvetli ve üstün olan her şey batıdadır” görüşünü benimsemiş aydınlardır. Bunlara göre, doğudan gelen her şey “geri”, batıdan gelen her şey “ileri”dir. Bu hareketin başında “İçtihat” dergisi ve onun sahibi Abdullah Cevdet vardır. Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Ali Kamil de Abdullah Cevdet ile birlikte hareket ediyorlardı. Ancak bu aydınların aralarında tam bir fikir birliği olmadığı da görülmektedir (Ülken, 1979:200-202). Özellikle bu aydınlar arasından Celal Nuri, görüşlerinden de anlaşılacağı üzere çok farklı bir Batılılaşma düşüncesi geliştirmiştir. Batı uygarlığı tümüyle mi alınacak, nasıl alınacak tartışmasında prensip olarak Batıcı görünmektedir. O, Batı uygarlığı ile ilişkilerimizde öncelikle kendi hayatımızı öğrenip daha sonra bir sentezle neye ihtiyacımız olduğunu tespit eder, buna göre ilişkilerimizi düzenleriz görüşündedir (Ortaylı, 1985:138). Kendi hayatımızı öğrenmek ve bir sentez yapmak adına “İslamiyet ve Türk” geleneklerini ön planda tutan Celal Nuri, geleneği reddetmeyen bir Batıcı kimliği ile Batılılaşma hakkında görüşlerini dile getirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde düşünce akımı haline gelen Batıcılığı savunanlar çıkardıkları dergilerde görüşlerini yaymaya çalışırken, Batının üstünlüğünün bilime dayalı olduğunu ve ona karşı gelmenin doğru olmadığını açıklamışlardır. Onlar; tek kadınla evliliği, kadın haklarını, Batılı bir medeni kanunun kabulünü, şeriat mahkemelerinin yerine laik mahkemelerin kurulmasını, Latin harflerinin kabulünü ve milli bir ekonominin kurulmasını savunuyorlardı. (Hanioğlu, 1982: 251) Tüm bunlar Cumhuriyet ile birlikte Türk toplumundaki ilk uygulamalar olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin bu dönemi, aslında Cumhuriyet fikrinin altyapı hazırlıklarının yapıldığı dönemdir.

Bu dönem aydınlarına bakıldığında Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık gibi akımların içerisinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu düşünce akımları içerisinde özellikle Türkçülere göre Batılılaşmak, milletler arası hayat yaşamak olarak dile getirilirken, milli kimlikten ve şahsiyetten herhangi bir şey kaybedilmemesi anlamına gelmektedir. Dönemin aydınlarından Ziya Gökalp'e göre Batı medeniyetine girmek "Batılı milletlerle müşterek insan hayatı yaşamak" anlamına gelirken, hiçbir şekilde aile hayatının, toplum hayatının özelliklerinin yok edilemeyeceğini dile getirmektedir. Bu nedenle Türk milletinin kültürel kurumları ve gerçekleri ortadan kaldırılamaz. Batılılaşmak milli gelişmelere zıt değildir. Türkler, batı medeniyetinin akıl ve ilmi ile donanmış oldukları halde bir Türk-İslam kültürü meydana getirmeye çalışmalıdırlar (Tunaya, 2004:82-92). Türkçülük akımının önemli simalarından birisi olarak kabul edilen Ziya Gökalp, Türk milletinin ayağa kalkması gerektiğini ima ederek, artık Türk milletinin ben de varım demesi gerektiğini, aynı zamanda milli kültürünün önemli bir parçası olan İslam dinini koruması gerektiğini vurgulamıştır (Gökalp, 1992:45-46).

Ziya Gökalp'in görüşleri ile benzerlik ve etkileşim gösteren aydınlardan birisi de Celal Nuri olmuştur. Aslında Celal Nuri, Ziya Gökalp'in düşüncelerinde işlediği milliyet kavramından rahatsızlık duymaktadır; fakat Roma'da geçirdiği sürgün günleri Celal Nuri'nin, millet ve milliyet konularındaki görüşlerinin değişmesine neden olmuştur. Roma'da bir müddet kaldıktan sonra gazetesi İleri'ye yazdığı "Roma Mektubu"nda artık milliyet kavramına sempati ile baktığı görülmektedir (İleri, 1335:1-2).

Batılılaşma ve modernleşme hareketi karşısında Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecini ele alan Celal Nuri, gerek materyalizmden gerekse milliyetçilikten etkilenerik görüşlerini dile getirmeye çalışmıştır. Bu görüşlerini ortaya koyarken, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi olarak görülen son iki asırlık dönemini dikkate almaktan ziyade, Osmanlı tarihini bir bütün olarak değerlendiren ve bu ölçüde görüşlerini dile getiren Celal Nuri, böylece Türk toplumun yeniden şekillenmesi adına Türk inkılabları üzerine görüşlerini ortaya koymuştur. Geleneği reddetmeyerek modernleşebilmenin imkanını ortaya koyan Celal Nuri, böylece yapılması gereken yeniliklerle birlikte, uygarlaşma yolunda ilerleyebilmek amacıyla Türk toplumunda yaşanacak değişimin sinyallerini vermiş oluyordu.

Çalışmanın birinci bölümünde Celal Nuri'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra, yaşadığı dönemde var olan düşünce akımlarına yer verilmiştir. Daha sonra da bu düşünce akımları hakkındaki düşüncelerine değinilerek, kendisinin hangi düşünce akımının içerisinde yer aldığından bahsedilmiştir. Son olarak da düşüncelerinin şekillenmesinde etkilendiği batılı düşüncelere yer verilirken, hangi düşünürlerin fikir akımlarından etkilendiği anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümün ilk başlığında, modernleşme ve Batılılaşma kavramlarının ne anlama geldiğine yer verilirken, Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve Batılılaşma hareketinin ne ölçüde geliştiğine değinilmiştir. Daha sonra Celal Nuri'ye göre Batılılaşma ve modernleşme hareketinin ne anlama geldiği açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. İkinci başlıkta ise, öncelikle Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerine yer verilirken, çöküş nedenleri ile Batılılaşma ve modernleşme hareketi arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise “Celal Nuri ve Türk İnkılâpları” başlığı altında Celal Nuri'nin eserlerinde dile getirdiği Türk İnkılâbı hareketinin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Türk inkılâbının uygulanması açısından izlenmesi gereken yollardan bahseden Celal Nuri, hangi alanlarda yenilikler yapılması gerektiği konusuna değinmiştir. Üçüncü bölümün ikinci başlığında ise Türk inkılâbının uygulama alanlarından söz edilirken, Celal Nuri'nin eserlerinde dile getirdiği iktisadi, eğitim, dil ve harf, kadınlarla ilgili inkılâplara yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini konu edinmiş siyasi, sosyal ve tarihsel birçok konuda yayımladığı makale ve kitaplarıyla Türk düşünce tarihinde önemli bir yer edinmiş olan Celal Nuri İleri'nin modernleşme ve Türk İnkılâbı üzerine görüşlerinin sosyolojik tahlili oluşturmaktadır.

Celal Nuri, Batıcı bir aydın olarak anılmakta ve Osmanlı Devleti'nde Batıcılığın ve modernleşmenin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini, toplumun bu durumdan nasıl etkileneceğini ve yapılacak inkılâplarla nasıl bir değişim gerçekleşmesi gerektiğini eserlerinde dile getirmeye çalışmıştır. Çalışmada konu edinilen Osmanlı/Türk modernleşmesi ve ardından yaşanan inkılâplar, aslında Celal Nuri'nin tamamen Batıcı

bir aydın olmadığını ortaya koymamaktadır. Çünkü geleneği reddetmeyen, geleneğin özündeki değerlere bağlı kalarak bir takım inkılaplar gerçekleştirilmesi ve Türk toplumunun bu bilinçle bir değişim gerçekleştirme düşüncesi, çalışmada anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada kullanılan ana kaynaklar, Celal Nuri'nin yazmış olduğu kitap ve makaleler olmuştur. Celal Nuri'nin, yoğun bir yayın faaliyetinde bulunduğu, elliye yakın kitap ve 2500 civarında makale yazdığı bilinmektedir. Yüksek lisans çalışmasının sınırlı bir zaman dilimi içerisinde tamamlanması gerektiğinden dolayı, incelemenin güçlükleri de göz önüne alınarak araştırma esnasında Celal Nuri'nin kitapları arasından ağırlıklı olarak “Türk İnkılabı” kitabının günümüz Türkçesine uyarlanmış şekli olan “Türk Devrimi” isimli kitabı ile “Mukadderat-ı Tarihiye”, “İttihad-ı İslam”, “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye”, “Kadınlarımız”, “Uygarlık Çatışmasında Türkiye”, “Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler” isimli kitapları ve çeşitli gazetelerde yayınlamış olduğu makaleleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Araştırmanın konu edildiği tarihsel dönem hakkında bilgi vermek adına, gerek Celal Nuri'den önce, gerekse Celal Nuri döneminde yaşamış olan Osmanlı aydınlarının da görüşlerine yer verilmiştir. Böylece Osmanlı'ya Batıdan getirilen bir takım fikir akımlarına değinilmekte, hem dönemin düşünce yapısı hakkında bilgi verilirken, hem de Celal Nuri'nin düşüncelerine etki etmiş aydınların görüşleri dile getirilmiştir. Ayrıca Celal Nuri'nin yaşadığı dönemi yorumlayan günümüz düşünürlerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Osmanlı Devleti, son iki asır çöküş süreci yaşamış ve bu süreçte Batının gücünü daha fazla hissetmiştir. Batıda yaşanan aydınlanma çağının etkileri, bütün Doğu toplumlarında olduğu gibi, Osmanlı Devleti üzerinde de bu şekilde gücünü hissettirmektedir. Devletin kötü gidişatını önlemek adına önceleri Batıya ayak uydurmak adına bir takım Batılılaşma politikalarının ortaya atıldığı görülmektedir. Bazı Osmanlı aydınları Batıya karşı olan hayranlık ve Batının sahip olduğu güç karşısında, Batıyı taklit etme anlamında Batılılaşma düşüncesini savunurken, bazı Osmanlı

Aydınları ise, Batı karşısında geleneklerin korunması gerektiği ve Batıda yaşanan teknik ve askeri gelişmelerin örnek alınarak kötü gidişatın düzeltilebilmesi anlamında Batılılaşma düşüncesini savunduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu Osmanlı aydınlarından ikinci gruptaki aydınlar arasında öne çıkan düşünürlerden birisi de Celal Nuri İleri olmuştur.

Buna göre bu araştırmanın amaçları şu şekilde sayılabilir:

- Celal Nuri'nin modernleşme ve Batılılaşma ile ilgili görüşlerini dile getirerek, Osmanlı'nın son dönemindeki fikir hayatı hakkında bilgi vermek,
- Celal Nuri'nin eserlerinden hareketle Osmanlı Devleti'nin niçin gerilediğini ve bu gerileyişin Batılılaşma hareketi ile ilişkisini açıklamak,
- Celal Nuri'nin Batılılaşma ve modernleşme sürecinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair görüşlerini ortaya koymak,
- Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Türk toplumu üzerinde ne gibi inkılâplar yapılacağını dile getirmek,
- Celal Nuri'nin gerçekleştirilmesini düşündüğü inkılâpların Türk toplumu üzerindeki önemine ve günümüz toplumuna etkilerine değinmektir.

Konuyla İlgili Literatürün Değerlendirilmesi

Celal Nuri İleri ile ilgili yapılmış çalışmalara bakılacak olursa, yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları ile iki tane makalenin olduğu yapılan kaynak taramasında görülmektedir. Öncelikle yapılmış olan tez çalışmalarına bakıldığında edebiyattan tarihe, felsefeden sosyolojiye farklı alanlarda yapılmış çalışmalar tespit edilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde edebiyat alanında yapılmış çalışmalarda, İnci Enginün danışmanlığında Recep Duymaz tarafından yapılmış “Celal Nuri İleri ve Ati Gazetesi” başlıklı doktora tezi ve Vedat Kurukafa danışmanlığında Bedreddin Altıkuşlar tarafından yapılmış “Celal Nuri'nin Üç Romani” başlıklı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu tezlerden ilkinde, Celal Nuri'nin “Ati Gazetesi”nde yazdığı makaleler ve diğer gazetelerdeki yazıları hakkında bir çalışma olmuştur. Diğer çalışma ise Celal Nuri'nin “Ölmeyen, Merhume ve Perviz” isimli romanlarının tahlili şeklinde bir çalışma olmuştur.

Tarih alanındaki çalışmalarına bakıldığında ise, Mehmet Özden danışmanlığında Nemci Uyanık tarafından yapılmış olan “Siyasi Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri” başlıklı doktora tezi ile Adem Tutar danışmanlığında Halime Der tarafından yapılmış olan “Celal Nuri’nin İttihad-ı İslam adlı eserinin tahlili ve değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu tezlerden ilkinde, Celal Nuri’nin II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı siyasetinde görülen akımlar ve bu akımların batılılaşma siyasetindeki etkileri araştırılmıştır. Diğer tez çalışmasında ise, “İttihad-ı İslam” kitabından hareketle Celal Nuri’nin İslam toplumları ile Avrupa ve Amerika’ya bakış açısı incelenmiştir.

Felsefe ve sosyoloji alanında yapılmış çalışmalarda ise, Hüseyin Sarioğlu danışmanlığında Fatma Ebru Çöllü tarafından yapılmış olan “Felsefenin geleceği üzerine: Celal Nuri-F. Ahmet Hilmi Tartışması” başlıklı yüksek lisans tezi ile Naim Şahin danışmanlığında Hatice Çöpel tarafından yapılmış olan “Celal Nuri İleri’nin Din Anlayışı” başlıklı yüksek lisans tezi yer almaktadır. Bu tezlerin ilkinde Celal Nuri ile Filibeli Ahmet Hilmi’nin felsefe, bilim, din ve materyalizm konularındaki görüşlerinin karşılaştırılması ve aralarındaki tartışma ele alınmıştır. İkincisinde ise Celal Nuri’nin din ve Tanrı anlayışı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Sosyoloji alanında yapılmış tez çalışması ise, Korkut Tuna danışmanlığında Cemil Bağlama tarafından yapılmış olan “Bir Geçiş Dönemi Aydını Olarak Celal Nuri İleri ve Görüşleri” başlıklı doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Celal Nuri’nin yaşadığı dönemde öne çıkan fikir adamları, sosyal ve siyasal olaylar açısından ele alınıp incelenmiş ve Osmanlı fikir akımları ile ilişkilendirilmiştir.

Celal Nuri ile ilgili yazılmış olarak belirlenen iki tane makale tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, Nemci Uyanık tarafından yazılmış olan “Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı” isimli makaledir. Bu makalede Celal Nuri’nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Osmanlı Devletinin çöküş döneminin bir değerlendirilmesi yapılmış, daha sonra da İslamcılık, Osmanlıcılık, Garpcılık ve Türkçülük akımları hakkında Celal Nuri’nin düşüncelerine yer verilmiştir. Diğer makale ise, yine Nemci Uyanık tarafından kaleme alınmış olan “Celal Nuri İleri ve Tarih Anlayışı” başlıklı makale olmuştur. Bu makalede

ise Celal Nuri'nin tarih bilimine bakış açısı ele alınmış ve tarihe verdiği değer dile getirilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Genel olarak sosyal bilimlerde, özellikle toplumların tarihsel gelişim süreçleri açısından idrak edilecek gerçekler, ulaşılmaması gereken malumatlar ve kavranılacak gerçekler, sınırsız sayıda ve bir o kadar da karmaşıktır. Bu yüzden de tarihi problemlerin anlaşılmasında ve olayların nedenlerinin çözümlenmesinde takip edilecek yöntem kadar, temel doğru verilerin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Toplumsal ve tarihi gerçekliklerin bazı hipotezler yada ön kabuller ile açıklanması yetersiz kalabilmektedir. O halde tarihin herhangi bir döneminin aktif aktörlerinin, düşünen insanların-entelektüellerinin fikir ve zihniyetlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle doğru bilgilere ulaşılmaması gerekmektedir (Özkul, 2005:28). Bu bağlamda doğru bilgilere ulaşabilmek adına söz konusu tarihsel dönemde yaşamış olan düşünürlerin eserleri de önemli görülmesi gerekmektedir. Celal Nuri İleri de, Osmanlı Devleti'nin son iki asrında yaşanan toplumsal ve tarihi gelişmeleri dile getirmiş bir Osmanlı aydınıdır.

Bu çalışma öncelikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan toplumsal değişmeyi dile getirmesi bakımından önemlidir. Çalışmada Celal Nuri'nin görüşlerinden hareketle, Batılılaşma hareketi ile Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki ilişki anlatılmaktadır. Bu süreçte Türk toplumunda yapılacak yeniliklerden bahseden Celal Nuri, Türk İnkılâbı isimli eserinde ele aldığı bir takım konularda yapılması gereken inkılâplar ile Türk toplumunda ilerlemenin nasıl sağlanabileceğine yer vermiştir. Celal Nuri'nin Türk İnkılâbı isimli kitabının, cumhuriyetin kuruluş yıllarında yazılmış ilk sosyolojik eserlerden birisi olarak kabul edilmesi ise, çalışmanın sosyolojik anlamda önemi ile ilişkilendirilmektedir.

Celal Nuri İleri'nin, Batılılaşma ile ilgili görüşlerini dile getiren Osmanlı aydınları arasındaki yeri çok farklı görülmektedir. Batılılaşma ve modernleşme ile ilgili kendisine has bir düşünce geliştiren Celal Nuri, bu düşüncelerinde sadece içinde bulunduğu dönemin toplum yapısında görülen sorunları tespit etmekle kalmamış, bu sorunlara çözüm önerileri de getirmeye gayret göstermiştir. Bu gayretleri de, Türk inkılâpları olarak dile getirilecek olan bir takım toplumsal değişimler olarak görülecektir.

Batılılaşma karşısında sorunları tespit ettikten sonra çözüm önerileri getiren Celal Nuri'nin, bu çözüm önerilerini dile getirirken geleneğin reddedilmemesi gerektiği, Türk ve İslamiyet geleneğinin ışığında bir takım inkılâplar yapılabileceği şeklindeki görüşlerinin çalışmada yer verilmesi, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır

BÖLÜM 1: CELAL NURİ BİYOGRAFİSİ

1.1. Hayatı

Celal Nuri, 15 Ağustos 1882 yılında (H. Gurre-i Şevval 1299) Gelibolu'da doğdu (Uyanık, 2004:231). Babası II. Meşrutiyet Ayan Meclisi üyesi Mustafa Nuri Bey'dir. Mustafa Nuri Bey, Girit'in Kandiye eşrafından "Helvacızade" lakabıyla bilinen meşhur bir aileye mensuptur. Babası, devletin çeşitli kademelerinde hizmette bulunmuş, yıllarca vali yardımcılığı ve valilik gibi üst düzey devlet kademelerinde görev yapmıştır (Pala, 1988:310). Annesi mesnevi mütercim ve şarihi Abidin Paşa'nın kızı Nefise Hanım'dır. Dedesi, Güney Arnavutluğun asil bir ailesine mensuptur (Aksanyar, 1993:24). Ailesinin, hem baba hem anne tarafının, bu kadar önemli aileler olması, gelişimi üzerinde önemli rol oynamıştır.

Celal Nuri'nin asıl adı, Muhammed Celaleddin'dir. Babasına olan sevgisi ve bağlılığından dolayı "Nuri" mahlasını kendi ismine eklemiştir. Babasının memuriyet hayatı, eğitim hayatına başladığı dönemleri etkilediğini ve farklı yerlerde eğitim almak zorunda kaldığını göstermektedir. Celal Nuri'nin çocukluğu, babasının mutasarrıf ve vali muavini olarak görevli bulunduğu Gelibolu, Sakız ve Canik'te geçmiştir. İlköğrenimini taşra mektepleri ve özel hocalardan görmüştür. Ortaöğrenimini Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde yapmıştır (Kemal, 1913:10). Galatasaray Mektebi'nden sonra ondokuz yaşında İstanbul Mekteb-i Hukuka başlamış, hukuk öğrenimini sürdürürken bir taraftan da Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kelamı'na devam etmiştir. Celal Nuri'nin bu dönemde Fransızca ve İngilizcede başarılı olduğu söylenmektedir. Meşrutiyetten üç-dört sene önce Hukuk Mektebi'nden doktora imtihanına girerek iyi bir dereceyle diploma almıştır. Hukuk Mektebi'ni de bitirdikten sonra sahip olduğu bilgi birikimi ile fırtınalı ve maceralı bir hayatın eşğine gelmiş oluyordu (Akgün, 1988:345-346).

Celal Nuri'nin bu bilgi birikimini elde etmesinde, İstanbul'da almış olduğu eğitim önemli bir faktördür. Çünkü İstanbul'un başkent olması ve o dönem Batı'ya en yakın Osmanlı toprağı olması, Doğu'ya nazaran daha fazla imkan elde etmesini sağlamıştır. Özellikle bu sayede Batı'yı daha yakından takip edebilmiş ve Batılı kaynaklara erişebilme açısından çok şanslı olmuştur.

Celal Nuri'nin, çalışma hayatına avukat olarak başladığı, fakat asıl mesleğinin gazetecilik olduğu görülmektedir. Hukuk Mektebi'nde iken, aynı zamanda hariciye nezaretinde de çalışmış, fakat daha sonra diploması mesleğinde ilerleyemeyeceğini anlamıştır. “Düşündüğünü söylemek değil, söylediğini düşünmek” olarak gördüğü diplomatlık mesleğini kendi mizacına uygun görmemiştir. İyi bir avukat olmasına rağmen, avukatlığı da kendi mizacına uygun görmeyen Celal Nuri'nin artık sadece gazetecilik mesleği ile uğraştığı görülmektedir (Kemal, 1913:10). 31 Mart olayından sonra 1909'da Ebuzziya Tevfik ile başladığı gazeteciliği, hayatı boyunca meslek olarak devam ettirmiş, çeşitli gazete ve mecmualarda düşüncelerini dile getirmiştir (Akgün, 1988:346).

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve farklı zaman aralıklarında çıkan birçok dergide 2444'ü bulan makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le June Turc, Le Currier d'Orient, Ati-İleri, Vakit, Anadoluda Yenigün, Yılmaz ve Yeni Adam ismini taşıyan, dergileri ise İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır (Der, 2008:8).

Ebuzziya Tevfik ile gazetecilik mesleğine atılan Celal Nuri'nin öncelikli olarak düşüncelerine yer verdiği gazete “Querrir d' Orient” isimli gazete olmuştur. Özellikle bu gazetede Fransızca yazıları ile dikkat çeken Celal Nuri, bir yandan fikir hürriyetini savunurken, diğer yandan II. Abdülhamid yönetimine karşı eleştirilerine de yer vermiştir. Bu eleştirilerin temel dayanağı ise, Celal Nuri'nin Avrupa'ya karşı Osmanlı ve İslam hukukunu savunması olarak bilinmektedir. Daha sonra Ebuzziya'nın yanından ayrılması üzerine, bu gazetenin ismini “Jön Türk” olarak değiştirmiştir. Bu gazetede ele aldığı konuların başında, daha çok Rus aleyhtarlığı ve İttihad-ı İslam taraftarlığı gelmektedir (Duymaz, 1993:243).

“Jön Türk” isimli gazetede İttihad-ı İslam gibi konularda yazılarını yoğunlaştırırken, bir taraftan da yazılarıyla Kamil Paşa ve Said Paşa hükümetlerini eleştirmektedir. İtalya'nın çok yakın bir zamanda Osmanlı Devleti'ne saldıracağını tahmin ederek, bir taraftan da hükümete uyarılar niteliğinde yazılar yazıyordu. “Jön Türk” ün harpten önce kapatıldığı görülmektedir. Gazetenin kapatılması bir yana, artık bu gazetede çalışmak istemiyordu;

çünkü Jön Türk gazetesi yazarlarının bir çoğunun Musevi olmasını kendisine uygun bulmuyordu ve bu gazeteden de bu şekilde ayrılmış oluyordu (Kemal, 1913:10-15).

1912 yılından sonra yoğun bir yazım faaliyetine giren Celal Nuri, Tenin ve Hak gazeteleri ile İctihad Mecmuası'nda makaleler yayımlamaktadır (Akgün, 1988:346) . Daha sonra İkdam Gazetesi'nin başyazarlığını yaptığı da görülmektedir. Atı (İleri) Gazetesi ile İctihad, Hürriyet-i Fikriye ve Edebiyat-ı Umumiye dergileri Celal Nuri için önemli faaliyet alanları olmuştur. İctihad dergisi haricindekiler, Onun tarafından kurulmuştur (Uyanık, 2004:237). İctihad dergisi ise, Abdullah Cevdet'in bu dönemde dine karşı yönelmiş olduğu eleştirilerin siyaset, muhalefet konulu yazılarına göre çok daha fazla ilgi ve tepki doğurmuştur (Hanioğlu, 1982:251). Özellikle İctihad dergisinde yazılarının yayımlandığı dönemde, batılılaşmayı savunan Abdullah Cevdet ile yakınlaşmıştır. Abdullah Cevdet ile aralarının açılmasıyla birlikte "İctihad" dergisinden ayrıldığı ve "Hürriyet-i Fikriye" de yazılarına devam ettiği görülür. Aynı zamanda seyahat etmeyi çok seven Celal Nuri, 1912'de Rusya ve İskandinavya, 1913'te de Kuzey Kutbu'na gitmiştir. Bu gezileri esnasında edindiği izlenimlerin "Şimal Hatıraları" ve "Kutup Musahabeleri" şeklinde kitap haline getirildiği görülmektedir.

1916'da ise İkdam gazetesi başyazarlığını yaptığı görülmektedir. Bu süreçte, gazetecilik mesleğinde kendisini geliştirmiş ve daha sağlam kaleme sahip bir yazar olmuştur. Yazarlığındaki ustalık, 1918 yılına gelindiğinde "Atı" gazetesindeki yazılarında rahatlıkla görüldüğü söylenmektedir. Artık hem tecrübeli bir gazeteci, hem usta bir polemikçi, hem de meşhur bir yazardır (Doğan, 2003:16). Celal Nuri, fikirlerinin altın çağını 1918-1924 yılları arasında çıkardığı Atı gazetesi ile yaşıyordu. Altın çağını yaşarken zaman zaman sürgün hayatı da yaşayan Celal Nuri'nin Atı gazetesinde en çok değindiği konuların başında, Osmanlı hükümetinin itilaf devletlerine karşı kendi halkının haklarını koruyamadığı, henüz gerçekleşmemiş olan Rus inkılabı ile iktidardaki ittihad ve terakki hükümetlerinin memleketi felakete sürükleyen politikaları gelmektedir. O dönem İzzet Paşa ve Tefvik Paşa hükümetlerini eleştirilerini sürekli dile getirirken, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelenlerinden Ali Kemal ile girdiği polemik nedeniyle Roma'ya sürgüne gönderilmiştir (Çöllü, 2007:23).

Roma'daki sürgünün sona ermesiyle 24 Temmuz 1919'da İstanbul'a döner ve Kasım 1919'da Gelibolu'dan mebus seçilmiştir. Bu tarihten 1935'e kadar siyasi hayatı devam

etmiştir. İstanbul'un işgaliyle birlikte işgalciler tarafından Malta'ya sürgün edildiği görülür. Celal Nuri, Kasım 1921'de İstanbul'a döner ve Gelibolu milletvekili olarak Ankara'da TBMM'ye girer. Daha sonra Kanun-i Esasi encümeni reisliğine seçilir ve daha sonra 105 maddelik Kanun-i Esasi'nin "Mazbata Muharrirliği" gibi önemli görevlerde bulunarak, gerekli değişikliği yapıp Cumhuriyet'in ilanını mümkün kılacak duruma getirmiştir (Uyanık, 1993:244).

Kanun-ı Esasi'de değişiklikler yapıp Saltanatın Kaldırılması, Hilafetin Kaldırılması gibi kararların alındığı toplantılara katılarak Cumhuriyet'in ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır. Lozan Antlaşmasından sonra İstanbul'a dönmeye kalkan Rum ve Ermenilerin ülkeye girişlerinde mebusların da etkili olduğunu "İleri" gazetesinde belirtmesi üzerine bu gazete 30 Kasım 1924 tarihinde kapanmıştır. 1928 yılında "İkdam" gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır. Celal Nuri'nin bu gazetede çok yoğun bir yazı faaliyetine girdiği görülmektedir. 28 Kasım 1929 tarihinde okuyucusunun olmaması yüzünden gazete kapanmıştır. 1927 ve 1932 yıllarında yapılan seçimlerde Gelibolu'dan milletvekili seçilir. 21 Haziran 1934'te Soyadı Kanunu ile birlikte gazetesinin adı olan "İleri" ismini kendisine soyadı olarak seçmiştir. Evli ve iki çocuğu bulunan Celal Nuri İleri, 2 Kasım 1938 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı da Rumelihisarı'ndaki aile mezarlığında bulunmaktadır (Çöllü, 2007:24).

Cumhuriyetin kurulması ve inkılâplar adına önemli bir şahsiyet olan Celal Nuri'nin kişiliğine bakıldığında da son derece kendisini farklı hissettiren bir kişilik ile karşılaşılır. Yakın arkadaşı Giridi Ahmet Saki, daha çocukluğunda kendisini farklı gösteren bir zeka ve yaratıcılığa sahip olduğunu söylemektedir. Celal Nuri'yi anlatan Giridi;

"çabuk yemek yer, az uyur, erken yatar, tatlı ve kahveyi sever, koku kullanmaktan hoşlanmaz, zinde vücutlu, orta boylu, yakışıklı, beyaz tenli, fazlasıyla kılıca, erken yaşlarda saçlarına aklar düşmüş, geniş göğüslü, bünyesi sağlam, azası mütenasip, narin, yuvarlak yüzlü, ela gözlü, gösterişten tantanadan hoşlanmayan, milli terbiyeyi çok iyi bildiği gibi batı tarzı muaşeret kurallarına da vakıf, kibirsiz, merhameti kabarık, intizamı seven bir zattır"

İfadelerine yer vermektedir. Celal Nuri, kuvvetli bir hafızaya sahip olup yıllar önce okuduğu kitaptan sanki bakarak okuyormuş gibi ayrıntılara girerek anlatabilmektedir.

O, cehaletin, zulmün, mutlakîyetin amansız düşmanıdır. Devletine, milletine, memleketine vicdani bir aşk ile bağlıdır (Giridi, 1335:3-6).

Celal Nuri'nin düşünceleri arasında zaman zaman çelişkilerin ve karşıtlıkların bulunduğu görülmektedir. Özellikle Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası'nda yazdığı yazılar, Türk tarihine eleştirel bir içeriğe sahip olmuştur. Düşüncelerinde karşılaşılan bu çelişki ve karşıtlıklar, aslında kendisini fikri tutarlılığa ve tekâmüle ulaştırması bakımından önemli gelişim aşamaları olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Celal Nuri'de görülen bu fikri tekamül, TBMM'nin açılması ile birlikte sona ermiştir. Daha sonra Celal Nuri, "İleri" gazetesıyla, milli mücadelenin ve Cumhuriyet'in önde gelen sözcülerinden birisi olmuştur (İleri, 2007:16).

1.2. Eserleri

Eğitim hayatından sonra gazeteciliği sırasında yazmış olduğu makaleleri ile birlikte yazarlığa başlayan Celal Nuri, yaklaşık olarak II. Meşrutiyet ile birlikte kitaplarını da yazmaya başlamıştır. Kısa zamanda çok sayıda makale ve kitap yazması ile de ün kazanmıştır. Gazete, dergi ve mecmualarda yayınladığı 2500 civarında makalesi olduğu ve otuzun üzerinde kitap yazdığı bilinmektedir. Yazma konusunda bu kadar verimli ve yetenekli olan Celal Nuri'nin eserleri, toplumun anlayabileceği şekilde anlaşılır bir dile sahip olduğu görünmektedir.

Celal Nuri'nin birçok alanda fikirlerini kaleme aldığı görülmektedir. Eserlerinde kendi isminin yanı sıra Helvacızade, Afife Fikret, Haydar Kemal, Tarık Celal, Mehmet Celal isimlerini kullanmıştır. Ayrıca Fransızca eserlerinde de "Djelal Nouriy" ve "N.D. Helva" gibi isimleri kullandığı görülmektedir. Celal Nuri siyasetten hukuka, dil, edebiyat konularından dini konulara kadar farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. Ayrıca seyahat etmeyi de çok seven Celal Nuri, yurtdışına yaptığı gezileri anlatan kitaplarda yazmıştır.

1.2.1. Kitapları

"Ahir Zaman" (1918), Celal Nuri'nin roman türünde yazılmış olan bir eseridir.

"Coğrafya-yı Tarih-i, Mülk-i Rum" (1917), Celal Nuri'nin Rum tarihi ve coğrafyası hakkında bilgiler verdiği kitabıdır.

Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler isimli eserin 1932 yılında ilk basımı gerçekleştirmiştir. Bu eserde ele alınan konular, Celal Nuri'nin devlet, meclis, millet ve milliyet konularındaki düşünceleri olmuştur.

“Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim” (1917) isimli eser, Celal Nuri'nin I. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde kaleme aldığı ve savaşın Osmanlı Devleti'ni de etkileyen sonuçları ve savaşın yarattığı sıkıntıları konu alan eserdir.

“Hatem'ül Enbiya” (1913) isimli eser, Hz. Muhammed'i konu alan bir eserdir. Bu eserde, Hz. Muhammed'in toplum içerisinde örnek alınan kişiliği ve insani açıdan sahip olduğu üstünlükler ele alınmıştır.

Havaici Kanuniyemiz (1912) isimli eser, Celal Nuri'nin “İctihad” mecmuasında yazmış olduğu makalelerden oluşmaktadır. Bu eserde Celal Nuri'nin, Osmanlı hukuk sisteminin olumsuzluklarını ele aldığı ve Osmanlı Devleti'ndeki hukuk sisteminin toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığını dile getirdiği görüşleri bulunmaktadır.

İlel-i Ahlakiyemiz (1913) isimli eser, Celal Nuri'nin ahlak üzerine görüşlerinin yer aldığı kitabıdır. Celal Nuri, batı ile olan ilişkilerden dolayı ahlaki bir gerilemiş yaşandığı ve yenileşme hareketleriyle birlikte ahlaki açıdan bir ilerleme gerçekleşmesi, bu kitapta dile getirdiği konuların başında gelmektedir.

“İlk Gramer” (1929) isimli eser, Celal Nuri'nin ilkokul beşinci sınıf öğrencilerine kadar verilecek Türkçe derslerinin içeriğini konu edinmektedir.

İştirak Etmediğimiz Hareket kitabının ilk basımı 1917 yılında gerçekleşmiştir. Bu eserde batının yakından takip edilmesi gerektiğini ve batıyla olan ilişkilerin ciddi tutulması ile ilerlemenin gerçekleşeceğini dile getiren Celal Nuri, bu ilerlemenin başladığına dair görüşlerini bildirmiştir.

İttihad-ı İslam (1912) isimli eserde İslam Birliği ele alınırken, yaşanan 20.yüzyılda İslamiyet'in konumu ve önemi ile ilgili Celal Nuri'nin düşünceleri yer almaktadır.

Kadınlarımız (1912) isimli eserde toplum içerisinde kadının yeri ve önemi ele alınırken, modernite ile birlikte Osmanlı kadınının Batıda kadına verilen önemi kavraması gerektiği anlatılmaktadır. Özellikle Batıdaki kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitim hakkı ve kadınları çalışması ile ilgili konular kitapta ele alınmıştır.

Kara Tehlike isimli eser, Celal Nuri'nin 1915 yılında, Ziya Gökalp'in bir dergideki yazısına karşılık olarak yazılmış bir eserdir. Bu eserde Celal Nuri'nin dile getirmek istediği konuların başında ise, ilerlemenin gerçekleşmesi adına birliğin sağlanması fikri olmuştur.

“Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-u Düvel” (1911). Bu eserde Celal Nuri'nin hukuk eğitiminden sonra Batı ve Doğu hukukları ve devlet anlayışları arasındaki farklılık ve benzerliklere yer verilmiş, aynı zamanda Osmanlı hukukunda eksik gördüğü yönlerine eleştirel bakış açısıyla yaklaşarak görüşlerini dile getirmiştir.

“Kutup Musahebeleri” isimli eserde, 1913 yılında Celal Nuri'nin Kuzey Kutbu'na seyahati sırasında edindiği izlenimlere yer verilmiştir.

Mukadderat-ı Tarihiye isimli eserin ilk basımı 1911 tarihinde gerçekleşmiştir. Ahlaki, iktisadi ve eğitim konularında Osmanlı toplumunda yaşanan gerileyişin konu edildiği bu eserde, azınlıklarla ilgili konulara da değinen Celal Nuri, bir takım tedbirlerden söz etmiştir.

“Müslümanlara Türklere Hakaret, Düşmanlara Riayet ve Muhabbet” isimli eserin ilk basımı 1913 yılında gerçekleşmiştir. Otuz iki sayfalık bir risale biçimindeki bu eser, celal Nuri ile Abdullah Cevdet arasında batılılaşma konusunda yaşanan tartışmayı konu edinmektedir.

“Şimal Hatıraları” isimli eserde, Celal Nuri'nin Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Rusya'ya yaptığı seyahatler sırasındaki gözlemler yer almaktadır.

Taç Giyen Millet (1920) isimli eserde Celal Nuri'nin Tanzimat ve meşrutiyet ile birlikte yaşanan toplumsal değişme ve inkılaplar konusuna yer verdiği bu eserde daha çok devletin yönetimi ve din ile ilgili konularda eski ve yeninin karşılaştırılmasına yer verildiği görülmektedir.

Tarih-i İstikbal (1912) isimli eser üç cilt olarak kaleme alınmıştır. Bu eserde Celal Nuri'nin felsefi görüşlere yer verdiği görülmekte, felsefede yaşanan değişim ele alınmaktadır.

Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye 1911 yılında kaleme alınan bu eserin konusu ise Celal Nuri'nin Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş nedenleri üzerine dile getirmiş olduğu görüşleridir.

Türk İnkılâbı (1926). Bu eser çalışmanın temel dayanağı oluşturması bakımından değerlendirilecek olursa, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşanan toplumsal değişim ve bu değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan yenilikleri, Celal Nuri'nin kendi deyimi ile inkılapların ele alındığı bir eserdir. Bu eserde Celal Nuri, yeni bir rejim ile birlikte Türk toplumunun ilerleme göstermesi açısından yapılacak yenilikler konusundaki uygulamalara yer vermiştir.

1.2.2. Makaleleri

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve farklı dönemlerde çıkan birçok dergide 2500 civarında makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le Courier D'Orient, Le Jeune Turc, Tanin, Ati-İleri, İkdam, Anadolu'da Yeni Gün, Vakit, Yılmaz ve Yeni Adam ismini taşıırken, dergiler ise İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır. (Uyanık, 2004:236-237).

Makalelerini neşrettiği dergi ve gazetelerin içerisinde, "Ati" gazetesinin çok farklı bir yeri bulunmaktadır. Usta bir yazar olarak Ati gazetesinde karşımıza çıkan Celal Nuri, yazarlığının altın çağını bu dönemde yaşamıştır. Olgunluk dönemini Ati gazetesi ile yaşayan Celal Nuri, sivri dili ve duyarlılığını son derece açık bir şekilde yazılarında göstermiş ve bu yazılar neticesinde kısa da olsa bir sürgün hayatı bile yaşamıştır.

1.3. Dönemin Düşünce Akımları

1882 yılında doğan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişime tanık olarak büyümüştür. 18. yüzyıl ile başlayan batılılaşma teşebbüsleri, II. Abdülhamit'e kadar deyim yerindeyse son safhalarına kadar gelmiştir. 18. yüzyılda III. Selim'in katkıları ile birlikte batılılaşma hareketinin II. Mahmut ile dönüm noktasına ulaştığı söylenebilir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin batılılaşma girişimlerindeki ilerlemeler, Osmanlı'nın modernleşme yolundaki hareketlerinin rotasını çizmiş olmaktadır. Batı'nın askeri üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte, bu alanda yapılması gereken batılılaşma çalışmaları, bu süreçte amacını aşmış ve başka alanlarda da batıyı örnek alma girişimleri

gerçekleşmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin modernleşme safhaları, başlangıçta batılılaşma girişimlerinin hedefi olan askeri alandan çıkarak sosyo-kültürel alanlara doğru kaymaya başlamıştır.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti ve halkı üzerinde bir hürriyet havası oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde altı yüz yıllık ömrünün en buhranlı anlarını yaşayan Osmanlı Devleti'nin yıkılışını önlemek için dağınık haldeki aydınlar bir araya gelerek devleti kurtarma çareleri aramışlardır. Bu dönemde Jön Türkler batıyı, batılı fikirleri, problemleriyle beraber getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı tarihinde ilk defa, siyasi fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu fikir çevreleri siyasi olaylara ve siyasi hayata ilgi göstermişlerdir ve siyasi partilerin programlarında yer almışlardır. Yayın organları aracılığıyla sosyal hayata etki etmiş, kamuoyu oluşturmuş, kitleleri yöneltici ve hareket ettirici bir rol oynamışlardır. Artık dönemin siyasetçi ve aydınları için cevabı aranan soru, "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusu olmuştur (Tunaya, 2004:66).

Dönemin aydınlarının yeni görevi, Osmanlı Devleti'nin kurtuluş yollarını bulmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özünde amaçları aynı olan bu aydınlar, farklı akımların peşinden gitmiş ve farklı çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Dönemin aydınları tarafından gerek II. Meşrutie öncesi ve gerek sonrası için devleti kurtarma çaresi olarak sundukları düşünce akımları Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1. Osmanlıcılık

Osmanlı Devleti, kuruluşundan beri çok uluslu devlet yapısına sahiptir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan çok farklı milliyet, din ve mezhebe bağlı halklar bulunmaktadır. Osmanlıcılık düşünce akımı da, Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan bu Müslüman ve Müslüman olmayan halkı bir tutup, bu halklara bir bütünlük içerisinde Osmanlıcılık duygusunu kazandırmaya yönelik hareket eden bir düşünce akımıdır. Osmanlıcılık akımına göre Osmanlı Devleti himayesinde bulunan vatandaşlar arasında herhangi bir din, mezhep, milliyet farklılığı gözetmemek söz konusu olmaktadır. Bir "Osmanlı Milleti" meydana getirmek amacı güden bu akım, Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini her şeyden üstün tutmayı ve bu görüş doğrultusunda hareket etmeyi amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uzun bir süre, devletin sınırları içerisinde bulunan Müslüman olmayan halk, devlete bağlı bir şekilde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemlerde ise bu durum değişmeye başlamıştır. Artık zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'ne karşı bu halkların bağılılıkları da zayıflamıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ekonomik anlamda gittikçe gerilemesi, bu halklarında kendi bağımsızlıklarını kazanma girişimlerine girmesine ve Osmanlı Devleti'ne olan bağımlılıklarının yok olmasına neden olmuştur.

Osmanlılık, Müslüman olmayan halkların bağımsızlık hareketlerini önlemeye yönelik olması nedeniyle, bu halklar tarafından içtenlikle ilgi görmemiştir. Ayrıca, 1881'de Mısır'daki mitinglerde "Yaşasın Araplar, Kahrolsun Türkler" şeklindeki sloganların dağıtılmasıyla, Türk olmayan halklar arasında da Osmanlılık yaklaşımı terk edilme eğilimi göstermiştir. Osmanlılık, Türklerin doğrudan kendi milliyetçiliklerine yönelmelerini engellemiştir. Türkler, Devlet'in çöküşünü önlemeyi kendilerine hedef belirlemiş ve bunun savunucusu olmuşlardır(Hanioğlu, 1985b:1389-1390). Daha sonra Türklerin de Osmanlılığın, Türkler dışında kimseler tarafından ilgi gösterilmeyen, boş bir siyasal ideal olduğunu anladıkları görülmektedir.

I. Meşrutiyet'in ilanına kadar etkinliğini sürdürmüş olan Osmanlılık düşüncesinin, II. Abdülhamit'in Mithat Paşa ve ekibini tasfiyesi ile önemini yitirerek yerini İslamcılığa bıraktığı görülür. Aslında Osmanlılığın önemini yitirmesindeki asıl neden, Almanya'nın 1871'de Fransa'yı ağır yenilgiye uğratması ile birlikte, Almanya'nın İngiltere'den sonra ikinci büyük güç olarak Batı'da ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla, Fransa ve İngiltere'ye dayalı siyasetler yerini Almanya'ya dayalı siyasetlere bırakmıştır. Almanya'nın Hindistan'a iki farklı yoldan ulaşma planı çerçevesinde, İslamcılık ve Türkçülüğe yönelik politikaları ortaya çıkmış ve bu politikalara bağlı olarak öncelikle İslamcılık ve daha sonra Türkçülük düşünce akımları ortaya çıkmıştır.

1.3.2. İslamcılık

İslamcılık, 19. ve 20. yüzyılda, Müslümanları, İslam dünyasını akılcı bir metotla batı sömürsünden, zalim ve diktatör yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak ve İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hakim kılmak; medenileştirmek, birleştirerek kaldırmak amacına yönelik olarak yapılan siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin

bütününi içeren bir hareket olarak tarif edilebilir (Kara, 1986:XV). Bu bakımdan İslamcılık, Müslüman devletleri birleştirerek bağımsızlık kazanma adına bir fikir akımı olarak düşünülmüştür. Böylece Osmanlı Devleti, tek bir ümmet fikrine vurgu yaparak bütün Müslümanları bir arada tutacak ve aynı amaca hizmet etmelerini sağlayacaktır.

Müslümanları tek bir ümmet fikrinde toplama konusunda Şerif Mardin, Osmanlı Devleti'nin izleyeceği iki yol bulunduğundan bahsetmektedir. Şerif Mardin, öncelikle Müslüman teb'asının "İslam" bayrağı altında toplanması söz konusu olmaktadır. İkinci aşamada da, dış ülke Müslümanlarını "Halifelik" makamı etrafında toplamaktır. Bu iki aşamada vurgulanmak istenen, aslında şeriat değerleri olmaktadır. Çünkü İslamcılara göre Osmanlılar Tanzimat ile birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Bunu önlemenin en uygun yolu, Tanzimat ile inkar edilmiş olan "Şeriat Değerleri"ni tekrar Osmanlı toplumuna geri getirerek ülkenin kurtuluşunu sağlamaktır (Mardin, 1991:92-93).

İslamcılar, Müslüman teb'asının İslam bayrağı altında toplanması düşüncesi karşısında, batılılaşma hareketin ekseninde Doğu-Batı kıyaslaması yaptıklarının bilincindedir ve bu kıyaslamada Doğunun önemi, İslamcıların batılılaşma hareketinin yolunu çiziyordu. Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılma buhranları içinde olduğunun farkında olan İslamcılar, batılılaşma hareketleri çerçevesinde batının teknik anlamda ne kadar ileride olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla İslam Dünyası kalkınmak için batıya muhtaç olduğunun bilincine varmıştır. Fakat bu noktada önemli olan, Osmanlı İmparatorluğu gibi bir İslam devletinin Batı'dan ne alacak olduğudur. İslamcılara göre Batı ve Doğu medeniyetleri ayrı şartların ve sebeplerin eserleri olmuştur. Buna bağlı olarak da bir medeniyet alanından diğerine, yani Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçmeye de gerek yoktur. Böylece İslamcılar, Doğu-Batı kıyaslamalarının ardından, Müslümanlığı, Batı'dan üstün tutmuşlardır (Tunaya, 2004:71-72)

İslamcılık fikrinin savunucularından özellikle Mehmet Akif ve Sait Halim Paşa, Batı'nın gelenek ve kültürünü taklitten uzak durulması gerektiği, aksi takdirde Osmanlı toplumunun toplumsal yapısından olumsuzluklar yaşanacağı şeklinde düşüncelerini dile getirmişlerdir. Mehmet Akif, dini, adetleri, kıyafeti kısaca her şeyi taklit etmekle, bir milletin fertlerinin de insan taklidi olacağını, böyle bir millette gerçek bir sosyal topluluk meydana getirilemeyeceğini dile getirmiştir (Tunaya, 2004:73). Aynı şekilde

Sait Halim Paşa'da, "metotsuz ve gayesiz olarak edilecek fikirler zararlı olur. Çünkü bu şekilde edilecek fikirler, ancak yanlış kanaatlere sahip kimseler yetiştirir" şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. Böylece Batıdan neler alınması gerektiğinin çok iyi araştırıp tespit edilmesi gerektiği ve bunun içinde bir metot geliştirilmesi gerektiği görülmektedir (Doğan, 2003:27).

Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatını engelleyebilme adına uğraş verse de, devletin bütünlüğünü korumada bir sonuç verememiştir. Bu başarısızlığı gören Türkler ve kendini Türk hissedenden diğer Müslümanlar için Türk milliyetçiliği, Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını engelleyebilecek bir çare olarak değerlendirilmiştir (Oba, 1994:240).

1.3.3. Türkçülük

Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının başarıya ulaşamamasının ardından, dönemin bir diğer önemli fikir akımı da Türkçülük olmuştur. Bu dönemde Türkçülük hareketi, zamanın ihtiyaçlarını ve heyecanlarını temsil etmiştir. Türkçülüğün bu kadar geniş tesir etkisine sahip olmasındaki en önemli faktörlerin başında, köklü bir kültür müessesesi olan "Türk Ocağı" kültürünün yaşatılmasıdır. Ayrıca İttihad ve Terakki Partisi'nin Türkçülüğü İslamcılıkla birleştirmesi ve kendisine program edinmesi, Türkçülük fikir akımına yeni bir özellik katmıştır (Tunaya, 2004:75).

II. Meşrutiyetçiler arasında Türkçülük akımının ana hatları, "Osmanlı bayrağı altında şursuz bir hayat geçiren" Türklerin bir millet haline gelmesi gerektiği şeklinde özetlenmektedir. Bu nedenle Türkler, milli bir vicdana sahip kılınacak milliyetlerini idrak etmelidirler (Tunaya, 2004:75). Böylece Osmanlı Devleti'ni oluşturan halk, milliyetçiliğin ve İslamiyet'in birlikteliği ile meydana gelen Türkçülük fikir akımı ile kötü gidişata dur diyebilecektir. Ancak bu şekilde Osmanlı Devleti kuvvetlendirilecektir.

Türkçülük akımının ortaya çıkışı, Osmanlıcılık ve İslamcılık kadar eski olmuştur. Her ne kadar Türkçülük akımının aktif olarak görülmesi, 1908 senesinden sonra gerçekleşse de, Türkçülüğün ortaya çıkış zamanı, Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli eserinde görülmektedir. 1904 yılında yayınladığı eserinde Akçura, Osmanlı ülkelerinde belli başlı üç siyasi yol tasavvur ve takip edildiğinden söz eder. Birincisi, Osmanlı

hükümetine tabi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmektedir. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmektedir. Üçüncüsü ise, ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmektir diyerek siyasi Türkçülük akımının başlangıcını kabul etmiştir (Akçura, 1998:19).

Türkçülüğü savunanların özündeki fikir akımı, aslında Osmanlılık ve İslamcılık fikir akımlarının izlerini de taşımaktadır. Üçlü sentez şeklinde de nitelendirilebilecek bir fikir akımı olan Türkçülük de, esasında Osmanlılık ve İslamcılık gibi başarısız olacaktır.

1.3.4. Batıcılık

Batılılaşma, genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda özel olarak da Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır (Hanioglu, 1992:148). Osmanlı Devletinde, yenileşme çabalarıyla başlamış olan Batıcılık (Garpçılık), II. Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan bir düşünce hareketine verilen addır. Daha evvelki hareketi oluşturan ve savunulara özel bir isim verilmediği halde bu dönemdeki hareketin temsilcilerine Batıcılar (Garpçılar) denilmektedir (Hanioglu, 1985a:1382).

Batıcılık veya Garpçılık, Batının gelmiş olduğu yer kabul edilen çağdaş medeniyetler seviyesine erişebilmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir. Bir yol veya araç olarak kabul edilen batıcılık akımı, Osmanlı Devleti'nin özellikle Batı karşısındaki kötü gidişatını değiştirmek adına ortaya atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Batıcılık akımını bir araç olarak gören dönemin aydınları, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için Batılılaşmayı bir amaç olarak göstermektedir. Bu amaç için Batıya yönelmek gerektiği düşüncesi, Batıcılık fikir akımının özündeki düşüncedir.

Batıcıların savunmuş olduğu bu anlayışla Türk çağdaşlaşmasının niteliğinde yeni bir görüş doğmuştur. Tanzimat dönemi ile birlikte, Asya uygarlığına mensup olan bir toplumun, Avrupa uygarlığına geçmesinin temelleri atılmış olunuyordu. Bu yeni dünyanın, yani Batı dünyasının, geleneksel dünyadan farklı olduğu anlaşılmaya başlandı. Avrupa uygarlığı dışındaki toplumlar, adına Batılılaşma denecek olan bir hareketle, Avrupa'dan fikirler alarak kendilerini bu uygarlığa göre değiştirmek zorunda

olduklarını görüyorlardı (Berkes, 1978:375). Batılılaşma hareketinin bu şekilde önem kazandığı Osmanlı Devleti'nde, bu hareketin mahiyeti ve metodu konusunda nasıl bir yol izleneceği ise, dönemin bir diğer düşünce akımı olan “Batıcılar/Garpçılar” tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu noktada Batıcılar, “Avrupa medeniyetinden neler almalıyız?” sorusuna öncelikle cevap vermeye çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında, Batıcıların tam olarak bir sonuca ulaşabildikleri söylenemez. Batıcıların genel gayeleri ise, “Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatını almak ve bunun yanında Osmanlı toplumunu ilim ve teknik bakımlardan teçhiz etmek” olarak özetlenmiştir (Tunaya, 2004:69). Fakat bu kadar önemli bir sorunsalın, cevaplanması gereken sorularında eksiklikler çok çabuk ortaya çıkmıştır. Bu eksiklik kuşkusuz, Batı medeniyetinin ne ölçüde alınacağı konusunda olmuştur. Çünkü ilim ve teknikte her ne kadar yükselmiş bir Batı medeniyeti var ise, kültür ve ahlaki açıdan bir o kadar karanlıkta kalmış, kültür ve ahlaki değerlerden yoksun bir Batı kültürü bulunmaktadır. Bu bakımdan yaşanan tartışmalar neticesinde Batıcılar, kendi aralarında iki farklı görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Batıcıların bir kısmı, Batının sadece ilim, teknik ve askeri alanlarda göstermiş olduğu yükselişin örnek alınabileceği, kendi kültürlerinin korunması gerektiğini savunmuştur. Batıcıların bir kısmı ise, Batının bir bütün olarak alınması gerektiğini savunmuştur. İki gruba ayrılan Batıcılar hakkında daha detaylı bilgi, ikinci bölümde aktarılacaktır.

1.4. Modernleşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, İnkılâp

1.4.1. Modernleşme

Modernite ve modernleşme şeklinde dile getirilmiş olan kavramlar, kuşkusuz Batı toplumlarının 17. yüzyıldan sonra geldikleri yeri izah etmektedir. Bu kavramlar daha çok Batı'nın, toplum olarak diğer toplumlara, özellikle Doğu toplumlarına üstünlüklerini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Batı dışında kalan toplumları modernleştirme çabasına giren Batı, diğer toplumların kendisini örnek almaları konusunda uğraş vermiştir. Özellikle Doğu toplumları hedef alınarak ortaya çıkartılan bu kavramlar, Batı'nın taklit edilmesi şeklinde anlaşılmıştır.

Modernite ve modernleşme kavramlarının ne anlama geldikleri konusunda çok fazla tanım yapılmıştır. Bu kadar çok tanımın yapılmasına rağmen, net bir tanımın

yapılamadığı görülmektedir. “Modern kelimesi kök itibariyle Latince “modernus”tan, o da “henüz, şimdi” anlamlarına gelen “modo” kelimesinden türemiştir” (Armağan, 1992:71). “Latince biçimi ile ‘modernus’ olarak dile getirilen modern kavramı, ilk defa M.S. yüzyılın sonuna doğru Roma’nın putperestlik geçmişi o sırada Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemden ayırmak için kullanılmıştır. M.S. 5. yüzyılın sonundan başlanarak bugüne kadar ulaşan modern terimi belli bir içerik değişimine de uğramış ve artık “eskiden yeniye geçişi” vurgulamak üzere kullanılmaya başlanmıştır” (Sevil, 1999:15).

Modernlik kavramına bir açıklama getiren sosyolog Anthony Giddens’a göre modernlik, “17. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonrasında hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal hayat ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir (akt.Altun, 2005:10). Bir başka ifadeyle, “toplumsal hayatın bütün alanlarındaki ölçütlerin rasyonelleşmesi” olarak tanımlanmaktadır (Sevil, 1999:11).

Modernlik; genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde görece en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı uygarlığının Rönesans ve aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı şeklinde açıklanmaktadır (Demir ve Acar, 1997:160). Böylece modernliğin, Batı’nın kültürel değerlerinin sentezinde ortaya çıktığı görülmektedir. Modernleşme kavramı da bu değerlerin Batı dışı toplumlara yönelmesi ile ortaya çıkmıştır. Kongar’ın da belirttiği gibi modernleşme, geleneksel ya da geri kalmış ülkelerin, ileri teknoloji düzeyine erişmiş ulusal birimlerin ekonomik ve diğer yapısal özelliklerini edinme doğrultusunda geçirdikleri çağdaş dönüşümlerdir (Kongar, 1985:72).

Modernleşme kavramı, bünyesinde birçok toplumsal etmen bulundururken, toplumların sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, psikolojik ve düşünsel boyutlarını hedef alan bir süreç olmuştur. Bu bağlamda modernleşme kavramı; geleneksel veya modern öncesi toplum yapısından modern toplum yapısına doğru gelişen ve bu yapıyı şekillendiren süreci ifade etmek üzere kullanılırken, bu süreçle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal aşamaya işaret etmek üzere modernite kavramına başvurulmaktadır (Yüksel, 2004:7).

Modernleşme kavramı, tarihsel olarak geleneğe dayalı toplumsal ve siyasal değer ve ilkelerin yerine modern ölçütlerin geçiş sürecini ifade eder. Modernleşme yönündeki

değişimlerin siyasal gelişmeyle özdeşleştirildiği çeşitli amaçlar arasında demokrasi, istikrar, meşruluk, katılma, kurumlaşma, eşitlik, yetenek, farklılaşma, özdeşlik, derinleşme, dağılım, bütünleşme, rasyonelleşme, bürokratlaşma, güvenlik, refah, adalet, hürriyet sayılabilir. Modern kavramı, eskiden farklı olanı veya eskiden yeniye geçişi vurgulamak üzere kendini eski çağlara dayalı geçmişle kıyaslayan ve yeni bilinçliliğe sahip olduğunu ileri süren bir çağı belirlemek üzere kullanılmaktadır. (Çetin, 2003:95)

Modernleşme kavramı tek taraflı şekilde yorumlanması mümkün değildir. Aslında net bir açıklamasının yapılamamasının sebeplerinden birisi de bu olmuştur. Çünkü modernliğin kendisi, birbirinden farklı unsurları içerisinde barındırır. Coşkun'un da belirttiği gibi modernliğin kendisi, birbirinden farklı unsurları, alt parçaları içerir. Bu nedenle bir dizi, iç içe geçmiş değişken, modernleşme ile birlikte harekete geçer. Söz konusu karmaşıklığın önemli boyutları arasında, sanayileşme, kentleşme, okur-yazarlıkta artış, genel olarak okullaşmış nüfus oranında artış, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının yaygınlaşması, siyasete olan ilginin artması ve tabii toplumsal mobilizasyon sayılmalıdır. Bütün bu değişkenler, karşılıklı birbirlerini etkilemek suretiyle karmaşık bir modernleşme süreci oluştururlar (Coşkun, 1989:26)

Batı dünyası şüphesiz modernite ile birlikte köklü bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim içerisinde Batı medeniyeti, teknik olarak oldukça gelişecek ve Berger'in deyişiyle "Teknolojik Medeniyetler" olarak anılacaktır. Modernite ile birlikte yaşanan değişimi anlatmaya çalışan Berger, modernleşmeye Batı dünyasında oluşan "Teknolojik Medeniyet"le beraber gelişen bir olay olarak bakmış ve insanın yabancılaşmasına vurgu yapmıştır. Berger'e göre modernite, geleneksel toplumun kurumlarını yıkarak, yeni kurumlar oluşturmuş ve bunlar vasıtasıyla topluma egemen olmuştur. Kendine özgü, geleneksel toplumun bilinç yapılarından ve kavramlarından farklı bilinç yapıları ve kavramları geliştiren modernizasyon olayı, geleneksel toplum yapısını tümüyle altüst etmiştir (Berger, 2000:184).

Modernleşme süreci, Batılı olmayan geleneksel veya modern öncesi toplumlar için bireysel ve toplumsal modernleşme şeklinde gerçekleşecektir. Bireysel açıdan bakıldığında modernleşme, geleneksel kabul ve yaşama üslubunu terk edip, bunların yerine daha yeni ve daha geniş kitleler tarafından benimsenmiş bir yaşama biçimini kabul etmek anlamına gelmektedir. Toplumsal açıdan modernleşme ise, görece olarak

statikleşmiş yerleşik müesseselerin yerine daha kuvvetli kabul edilen müesseselerin oluşturulması şeklinde açıklanmaktadır (Seyyar, 2004:502). Batılı olmayan toplumlar için, özellikle Doğu toplumları, modernleşme süreci beraberinde değişimi de getirecek ve geleneksel olanın değişmesine neden olacaktır. Bu değişim hareketi, Batılı olmayan toplumların, modernleşmek adına Batıyı örnek alması veya taklit etmesi şeklinde gerçekleşecektir. Buradaki en önemli konu, modernleşmenin, batılılaşma adı altında gerçekleşecek olmasıdır. O halde modern olmak için Batılılar gibi olmak mı gerekir? sorusunun cevabı, konunun önemini ortaya koyacaktır.

Modernleşme sürecinin tarihsel gelişimini özetlemek gerekirse, Marshall'ın belirttiği gibi, modernlik üç aşamada biçimlendirilmiştir. XVI. yy'ın başından XVIII. yy'ın başına kadar olan ilk aşamada, bireyleri geleneksel bağlarından koparılmış yeni bir hayata zorlayan modernliğin toplumsal formları gelişmiştir. İlk aşama değişimin başladığı aşama olarak görülmektedir. İkinci aşamada ise Fransız devrimi ve etkileri görülmektedir. Bu aşamada kişisel, toplumsal ve siyasal alanlardaki altüst oluşlar ve patlamalarla neticesinde bireyler yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmişlerdir. Özellikle bu dönemde modernleşme ve modernizm düşünceleri doğmuştur. Son olarak, XX. Yüzyılı kapsayan üçüncü ve son aşamada, hemen hemen tüm dünyaya yayılan modernleşme süreci ile birlikte, modernist kültür, sanatta ve düşünce alanında büyük başarılar sağlamıştır (Marshall, 2004:29-30).

1.4.1.1. Modernleşme Alanları

Modernleşme süreci karmaşık bir süreç olması bakımından net bir dille ifade edilememiştir. Bu nedenle denebilir ki modernleşmenin, herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakta ve farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Modernitenin ortaya çıktığı ve bu sürecin hız kazandığı döneme bakıldığında ise, yaşanan gelişmelerin ve değişimin ortak noktaları bulunmaktadır. Neticede modernleşme süreci, farklı olgular üzerinde ilerleme katetmiş ve farklı aşamalardan geçmiştir. Her ne kadar net bir tanımı yapılamasa da, modernleşme sürecinin gerçekleştiği alanlar bilinmektedir. Modernleşme sürecinin tarihsel gelişiminde karşılaşılan modernleşme alanları bilimsel, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlar olarak kabul edilmektedir.

Modernleşme alanlarından bilimsel modernleşmenin Newton ile başladığı kabul edilmektedir. Özellikle Newton'un evrensel yerçekimi kanunu, geleneksel ile modern

düşüncenin dünya görüşleri arasındaki kopuşu belirlemiştir. Geleneksel düşünce ile modern düşünce arasındaki kopuşun tezahürleri, aklın ve pozitif bilimlerin önem kazanmasında görülmektedir. Yani bilimci ve pozitivist düşüncenin önem kazanıp ilerleme göstereceği bir sürece girilmiştir. Bilimin yanılmaz ilerleyişinin, insan ve dünyanın olgusal ve yetkin bir bilgisine ulaştıracağı düşünülmektedir. Bilimsel modernleşme, modernleşme alanları içerisinde temel nitelik taşımaktadır ve diğer modernleşme alanları da bundan türemektedirler (Yüksel, 2004:14).

Siyasal modernleşmenin ortaya çıkışında, modern demokrasinin önce İngiltere ve Amerika'da, ardından da Fransa'da belirmesi etkili olmuştur. Buradaki yenilik, Platon ve Aristo'dan beri olduğu gibi, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olması değil, devletin tek rasyonel yönetim biçimi haline gelişi olmuştur. Modern devlet ancak demokratik olabilir ve iktidarın kaynağı halktan gelmelidir. İktidar meşru olmalı, ancak akla da uygun olmalıdır (Jeanniere, 2000:95-103). Siyasal modernleşme, bilimsel modernleşmenin de etkisi ile birlikte Batı toplumunda hak ve özgürlük kavramının devlet yönetiminde önem kazanmasına neden olmuştur. Daha sonraki modernleşme sürecinde bu durum, Batı dışı toplumlar için bir üstünlük olarak görülecek ve bu toplumların modernleşme adına Batılılaşma hareketlerinde önem kazanacaktır.

Kültürel modernleşme alanı ise daha çok din üzerinden hareket etmiştir. Batılı toplumlarda siyasal modernleşme gibi kültürel modernleşme de birden gerçekleşmemiştir. Kültürel modernleşmenin hedefinde, din bulunmaktadır. Laik bir düzen oluşturma adına toplumun hareket etmesi, kültürel modernleşmenin dine karşı bir hareket olarak gelişme göstermesini ve hız kazanmasını sağlamıştır. Jeanniere'nin belirttiği gibi söz konusu olan düşüncenin laikleşmesi, her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesini sağlamıştır. Böylece Batının kültürel alanda modernleşmesinde laiklik kendisini, toplumun içinde yaşadığı ve kurumlaşmış dinin eleştirisi olarak sunmuştur (Jeanniere, 2000:95-103). Bu gelişmenin, Batı toplumları üzerindeki dini baskının sona ermesine neden olduğu ve Batıdaki gelişime farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir.

Endüstriyel modernleşme ise, daha çok emeğin soyutlanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bir dönemde bu devrim, aletten makinaya geçiş olarak nitelendirilebilmektedir. Öyle ki, teknik-yapının özerkliği sayesinde insan, imalat sürecinin dışına atılabilmektedir. Ve kar,

nihai olarak, üretimi mantığa boyun eğişin siyasi hikmeti olarak belirmiştir. Çünkü modernleşmenin safhaları burada yaşanmış, daha iyi fark edilmiştir. Özellikle endüstri alanında, modern kelimesinin evrimi gündelik dilde daha büyük bir açıklıkla belirmiştir. Bir demiryolları şebekesinin kuruluşu, endüstri modernitesine geçişte önemli bir safha oluşturmuştur. Hala endüstri devrimi yerine teknik devrimden söz edilebilmektedir. Vurgu teknik yapı ve onun özerkliği üzerine olmaktadır.

1.4.2. Batılılaşma

Batılılaşma konusu, Baykan Sezer'in de belirttiği gibi yaklaşık iki yüz yıldır Türk sosyolojisinin ve Türk düşüncesinin temel sorunlarından ve tartışma konularından birisidir. Aslında Batılılaşma sorunu, devletin de temel siyasetine yön ve biçim veren bir sorun olarak görülmektedir. Türk toplumunda düşüncenin siyasete bağlı olarak gelişmesi ve değişmesi geleneğine bağlı olarak Batılılaşma, Türk sosyolojisinin temel konusunu oluşturmaktadır. Batılılaşmanın bir devlet politikası şeklinde yürütülmesi nedeniyle diğer tüm toplumsal sorunlar bu soruna bağlı olarak şekillenmiştir (Aygün, 2010:1).

Modernleşme veya Avrupalılaşma olarak da algılanan Batılılaşma, modern dünyanın yeni yaşama biçimi şeklinde ortaya çıkmıştır. “Batılılaşma, ‘Batı’ adı verilen öznenin meydana getirdiği, teknik, kültürel ve felsefi gelişmişlikten diğer toplumların da pay alma veya aynı seviyeye gelme çabalarını ifade etmek için kullanılır” (Deniz, 2005:30)

Batılılaşma kavramı, Batı kültür ve medeniyetinin Batı dışı toplumlar tarafından alınarak Batı'ya benzeme çalışmaları ya da Batı'nın taklit edilmesi olarak da açıklanabilir. “Batılılaşma, Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması anlamına gelmektedir” (Kılıçbay, 2002:147). Batılılaşma, “daha ziyade, önceki yüzyıllarda çok değişik bir kuvvet dengesi konumu içinde, Batılı devletlerin Osmanlılara empoze ettikleri eylemler bütünüdür” (Timur, 2002:139). O halde Batılılaşma kavramının kökeninde Batı kültürünün bulunduğu ve Batı kültürünün Doğuya yönelik gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ne de aşılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumun etkileri özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kendisini göstermektedir.

Batılılaşma, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarabilmek ve devleti eski parlak dönemlerine yeniden kavuşturabilmek için ileri sürülen çözüm önerilerinden biriydi. Kanuni döneminin son yıllarına kadar Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve kültürel işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Fakat bu sağlıklı işleyiş, bu yıllardan itibaren devlet geleneğinde sağlığını kaybetmeye başlamış ve yavaş yavaş bir kopuşun başlamasıyla, bozulmaya yüz tutmuş; bazı iç ve dış unsurların etkisiyle, dengeler bozulmuş ve eski düzenin aleyhine bir gelişme göstermiştir (Coşgun, 2010:11).

Batılılaşma kavramı, Doğulu unsurlar içerisinde toplumsal değişimin izlerini taşımaktadır. Zafer Tunaya'nın da belirttiği gibi Batılılaşma süreci, bir "zihniyet değişimi projesi" olarak görülmektedir. Buna göre Batılılaşma, çağdaş bir toplum, özgürlükçü ilkelere dayanan bir devlet kurmak üzere girişilmiş çabalar ve gerçekleştirmelerdir (Tunaya, 2004:18).

Bir "zihniyet değişim projesi" olarak dile getirilen Batılılaşmak, Batı gibi olmak ve Batı'yı benimsemek anlamlarına gelmektedir. Bu kavram, 18. yüzyıldan beri Türkiye'nin hayatında rahatsız eden, görünmeyip hissedilen bir Demokles kılıcı gibi varlığını sürdürmektedir. II. Meşrutiyetten beri adıyla sanıyla ortada dolaşan bu kavram, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ise resmen programa girmiştir (Ortaylı, 1985:134).

Batılılaşma hakkında birçok tanım mevcuttur ve bu tanımlar arasında en yaygın olanı, Batılılaşmanın, Batı'yı ön plana çıkarması ve Batı'yı diğer toplumlara karşı üstün görmesidir. Özellikle teknik konuların ağırlıklı olarak Batı'da gelişmişlik göstermesinden dolayı, Batı'nın tekniğinin örnek alınması ve hatta taklit edilmesi gerektiği şeklinde Batılılaşma tanımlarına ulaşılmaktadır. Böylece Batı'nın teknik anlamda elde ettiği güç, Batı'nın ilerlemesini daha fazla hızlandırmıştır. Batı'daki modernitenin gelişmişliğine ayak uyduramayan toplumlar ise, geri kalma noktasında, daha fazla geri kalmışlardır.

1.4.3. Çağdaşlaşma

Bazılarına göre Batılılaşma kavramı yerine çağdaşlaşma kavramını kullanmak uygun olsa da çağdaşlaşma, Doğu-Batı farkı olmaksızın bütün toplumlar için geçerli bir harekettir. Çağdaşlaşmak söz konusu olduğunda, daha evrensel bir düşüncenin ortaya

çıkıldığı fark edilir ve çağdaşlaşma farklı toplumların birbirinden bazı sosyal ve kültürel müesseseleri alması şeklindeki bir hareketi anlatmaktadır. Bu kavramlar Batılılaşma kavramında olduğu gibi kültürel ve sosyal değer ifadelerinden daha çok teknik, teknolojik, rasyonel anlamda herhangi bir manevi değer ifade etmeyen, daha çok maddi gelişmelere yönelik bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda Batılılaşma veya çağdaşlaşma kavramları bütün milletler için söz konusu olup tarihin bütün devirlerinde görülen bir olgudur. Bu bakımdan Türk tarihinde özellikle Tanzimat'tan günümüze kadar yapıla gelen değişiklik ve yenilikler için çağdaşlaşmadan çok Batılılaşma deyimini uygun düşmektedir (Hanioglu, 1992:148).

Osmanlı Devleti'nde söz konusu Batılılaşma veya modernleşme hareketi, toplumsal ve zihniyet açısından bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda çağdaşlaşma olarak da bilinen bu hareketler, Osmanlı'da yeni bir zihniyet yapılanmasına neden olurken, dönemin aydınları arasında Batılılaşma hareketini destekleyenler ve karşı çıkanlar olmuştur. Örneğin Batıcılık akımının temsilcisi olan aydınlar ikiye ayrılmışlardır. İlk grupta Batı'ya ait olan her şeyi almanın gerekliliğini vurgulayan Abdullah Cevdet; diğer kolda ise Batı'nın sadece ilim ve tekniğini, örnek teşkil etmesi açısından kısa bir süreliğine alınmasını, bu süreçte geleneğin ve kültürel yapının korunması gerektiğini savunan Celal Nuri İleri ve arkadaşları yer almaktadır (Baysal, 2006:3). Celal Nuri ve Abdullah Cevdet gibi daha birçok önemli Osmanlı aydını, bu hareket ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir.

Berkes'in, çağdaşlaşma kavramı ile iki asırdır devam eden modernleşme sürecini anlatmaya çalışmıştır. "Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı eserinin amacının Türkiye'nin son iki yüzyıl içindeki yenilenme çabalarının düşün düzeyindeki görünüşlerinin yardımı ile incelemek olduğunu belirten Berkes, Türkiye tarihindeki son iki asırlık gelişimi yeniden bir yapılanma çabası, yani çağdaşlaşma yolunda atılan adımların tarihi olarak nitelendirmektedir (Berkes, 1978: 15-17).

1.4.4. İnkılâp

İnkılâp, Arapça kökenli bir sözcüktür ve "kalb" kökünden gelmektedir. Bir halden başka bir hale dönüştürme, biçim değiştirme anlamına gelen inkılâp, devrim sözcüğü ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu kavram, toplumların tarihi süreçlerinde belirleyici roller üstlenirken, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Sanayi inkılâbı, bilim inkılâbı,

kültür inkılâbı gibi örnekler, farklı şekillerde ortaya çıkan inkılâp örnekleri olarak görülmektedir. Bu yaklaşımla inkılâp, toplumun yeni gereksinimlere göre bir takım düzenlemeler ya da yeni bir düzen getirme olayıdır. Özellikle siyasal içerikli olan devlet ve toplum yapısındaki inkılâp olayında, toplumun yapısında bir değişiklik söz konusu olmaktadır (Gül, 1998:2-3).

İnkılâp genel olarak üç evrede gerçekleşmektedir. Birinci evre, hazırlık evresidir. Bu evrede düşünürler veya yazarlar, inkılâp veya devrime neden olacak sorunları işler ve toplumu hazırlarlar. İkinci evre, bir patlama ile gelen oluşum veya eylem aşamasıdır. Uzun veya kısa süreli yaşanacak olan bu evre ihtilal ile gerçekleşebilir. Yaşananların tahrip edici olmaması veya aşırı baskı ve zor kullanılmaması uyumu kolaylaştıracaktır. Üçüncü evre ise sonuç evresidir. Üçüncü evrede inkılâba neden olan bunalımın sona ermesi gerekmektedir. Eskimiş, gereksiz görülen kurumların yerine yenisinin getirilmesi uygun görülmüştür. Siyasal ve hukuki önemi olması gereken bu dönemde yeni kurumlar oluşturulurken, halkın tasvibi de önemlidir. Zira ilgili hareket, halkın bunalımına çözüm getirdiği ölçüde durulacak ve halkın tasvibi ölçüsünde tutunacaktır. Böylece inkılâbın bu son evresi ile getirilen anayasa ve öteki kurumlarla daha iyi, daha güzel bir dönem açılmalıdır. Aksi takdirde sonuç aşamasına gelinmemiş olacaktır (Eroğlu, 1990:15).

İnkılâp kavramı birçok insan tarafından ihtilal ile aynı şey olarak düşünülmektedir. Hâlbuki inkılâp ve ihtilal kavramları birbirinden farklı kavramlar olarak görülmektedir. Çünkü inkılâbın gerçekleştirilme amacı daha çok siyasi ve hukuki açıdan yeni bir düzenleme getirmek, kurulu düzeni biçimsel olarak değiştirmektir. İhtilal kavramı ise daha çok yönetimi ve düzeni değiştirmeye yönelik bir hareket olarak anılmaktadır. Buna göre inkılâp kavramı, ihtilal kavramına göre daha çok göze hoş gelmektedir. Çünkü ihtilal ile mevcut düzeni yıkacak bir süreç söz konusu iken, inkılâp ile düzeni yıkmak gibi bir gaye bulunmamaktadır.

BÖLÜM 2: CELAL NURİ VE BATILILAŞMA

2.1. Osmanlı Aydınında Batılılaşma Algısı

Osmanlı toplumunun kötü gidişini önlemek ve çağı yakalamak amacıyla bir takım arayışların ortaya çıktığı ve Batı'ya yönelmek şeklinde bir çare geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu arayışların ilk örnekleri askeri alanda başlamıştır. Osmanlı Devleti, askeri başarısızlıklarına, Batı'nın askeri ve teknik alanlardaki gelişmelerini alarak son vermek adına ilk Batılılaşma hareketlerini sergilemiştir. Yani Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinin askeri konularda gerçekleştiği görülmektedir. Böylece ordunun Batılı tekniklerin örnek alınması ile modernleştirilmesi amaçlanmıştır.

Askeri alanda Batı'nın örnek alınması, olumsuz yanlarını gözler önüne sermektedir. Tarihi süreçte Osmanlı'daki yenileşme ve Batılılaşma hareketleri bir kalkınma, ilerleme, güçlenme ve büyüme hareketinden ziyade, batıya karşı pasif durumda birer müdafaa hareketleri olarak ortaya çıkmıştır. Yani Osmanlılar, kalkınma ve güçlenmede kendilerine özgü orijinal bir fikir, proje, sistem ve hamle ortaya koyamamış ve gerçekleştirememiş; Batıyı her yönüyle nakletmeye, Türkiye'ye taşımaya çalışmıştır (Bıyıklı, 2006:31). Batı'nın bu şekilde körü körüne örnek alınması, önce askeri alanda gerçekleşmiş ve daha sonra bu değişim hız kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu Batılılaşma hareketi, dönemin şartları içerisinde olumsuz karşılandığı gibi, bu hareketi destekleyenler de olmuştur. Şerif Mardin'in de belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nde başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın sosyal ve fikri bileşimini, erişilmesi gereken bir hedef olarak gören Batıcılık fikri, bazen ılımlı bir şekilde ortaya çıkmış, bazen çok radikal, geleneksel kültür öğelerini eleştiren ve karşısına çıkan boyutlar kazanmıştır. Ancak sözcüğün kendisi daha çok Batı'yı her hususta örnek almak isteyenlerin yaklaşımını adlandırmak için kullanılmıştır (Mardin, 1991:11-12).

Osmanlılarda Batılılaşma hareketi esnasında Batı kültüründen örnek alınması, Mümtaz Turhan'ın da dile getirdiği gibi üç devirde gerçekleşmiştir. Bu devirlerden birincisi, 19. yüzyılın başına kadar gelen devirdir. Bu devirde, toplumda gözle görülür bir değişiklik meydana getirmeyen bir takım unsurların Batı'dan alındığı devirdir. Osmanlıların Batılılaşma hareketindeki ikinci devir, aynı zamanda Batılılaşmanın ilk başladığı devir

kabul edilen Üçüncü Selim devridir (1798-1807). Bu devir daha çok bir intikal devri olarak anılırken, sistemli ve bilinçli bir Batılılaşma hareketinin başladığı devir olarak kabul edilir. Batılılaşmanın üçüncü devri ise, İkinci Mahmut ile başlayıp, çeşitli safhalar geçirerek İmparatorluğun çöküşüne kadar geçen devirdir. Bu devirde Batı'dan alınacak unsurların geniş çapta, yukarıdan aşağıya ve zorlama ile yapılmasının gerektiğine inanılmaktadır (Turgut, 1998:125-126). Bu devirler içerisinde Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma ve modernleşme çalışmaları açısından en hareketli devir, üçüncü devir olarak görülmektedir. Çünkü ilk iki devir, daha çok Batılılaşmanın genel mahiyetinin ve yol haritasının belirlendiği devirler olarak görülmektedir.

Türk yenileşme tarihinde çeşitli kavramlarla ifade edilen Batılılaşmayı millilik, bilimsellik ve dışa bağımlı olmamak şeklinde düşünen Ziya Gökalp, "Bugün bizim için Muasırlaşmak demek Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller ve uçaklar yapıp kullanabilmek değildir. Muasırlaşmak, şekil ve yaşayış yönünden Avrupalılara benzemek de değildir. Ne zaman ki bilgi ve sanayii mallarını Avrupa'dan alma zorunluluğundan kurtuluruz işte o zaman muasırlaşmış oluruz. Çağdaş olma ihtiyacı bize Avrupa'dan yalnız bilimsel ve pratik bilgiler ile tekniğin aktarılmasını emrediyor" diyerek, Batılılaşma hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir (Gökalp, 1992:15). Buna göre Gökalp, Batı medeniyetinin rastgele taklit edilmemesi gerektiğini, Batı'ya bağlı olmaksızın, toplumun milli yapısı göz önünde bulundurularak yeniliklerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Batılılaşma probleminin en önemli metodolojik sorunlarından birisi, Batılı unsurların ne şekilde alınacağı konusunda olmuştur. Buna göre Batı medeniyetinin parçalar halinde mi; yoksa bütünlüğünü bozmadan topyekün mü alınması gerektiği sorunu günümüze kadar sürmüştür. Hilmi Yavuz (2004:212) bir çalışmasında bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Modernleşme, parça mı, bütün mü? Batılılaşma, simge mi, kavram mı? Türk modernleşmesinde Batılılaşma, somut ve görünür simgelerle kavrandığı içindir ki, bazen parça bütünün kendisi zannedilmiş ve bir medeniyeti temellendirmenin soyut kavramlarla olabileceğinin farkına varılamamıştır. Türk modernleşmesi bize modernleşme ya da Batılılaşmanın Metonomik bir hareket olduğunu gösteriyor. Metonomi, parçanın bütünün yerini alması, onun yerini tutması demektir. Piyano çalmak, şapka giymek vs. Batılı olmanın bir parçası olabilir; fakat Avrupalılığı bütünüyle temsil etmez. Çünkü medeniyet hiçbir zaman yaşam tarzına indirgenemez"

Böylece Yavuz, modernleşmenin şekilden ibaret değil; bir kültür ve medeniyet olayı olması gerektiği, dolayısıyla her şeyden önce bir ‘zihniyet problemi’ olduğuna vurgu yapmaktadır.

Batı’nın teknolojik olarak ilerleyişi ve Dünya üzerinde önemli bir söz sahibi olması, Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma hareketine kayıtsız kalmamasında önemli bir faktör haline gelmiştir. Çünkü Batı’nın dünya üzerindeki konumu Osmanlı’yı da etkilemiş ve Osmanlı’da yenilik hareketlerinin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle Batı’da üretim tarzı ve pazar ilişkilerinin değişmesi ve sonraki yüzyıllarda bilim ve teknolojinin ulaştığı nokta ile yeni bir boyut kazanması Batı’yı üstün ve güçlü kılmış; yeni kaynaklar bulma arzusuna yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı’nın yenilgileriyle güç dengeleri değişmeye başlamış; Avrupa Dünya genelinde gücünü hissettirmeye başlamıştır ve bu gücü Osmanlı Devleti üzerinde de fazlasıyla hissedilmektedir. Bu süreçte Osmanlı Devleti’nde yaşanan gerileyiş, kendi içerisinde ekonomik bir gerileme ve toplumsal bir çözülme meydana getirmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti’nin Batı için herhangi bir tehlikesi kalmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için farklı çözüm arayışları içine girdiği görülmektedir (Lewis, 2004:46). Böylece Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma hareketi, Batı’nın istediği ölçüde cereyan etmiş ve bu durumun ortaya çıkaracağı sıkıntılar, Osmanlı Devleti’nin çöküşüne kadar artarak devam edecektir.

2.2. Celal Nuri’nin Etkilendiği Avrupalı Düşünürler

Celal Nuri, Avrupa, Amerika ve Rusya’nın çeşitli bölgelerine seyahatler gerçekleştirmiş, Fransızca ve İngilizceye hakim olmuş bir yazardır. Celal Nuri’nin bu özellikleri, O’nun Batılı düşünürlerden haberdar olması, onların düşüncelerini öğrenebilmesi ve onlardan etkilenmesi açısından oldukça önemli olmuştur. Celal Nuri’nin etkilendiği Batılı düşünürlere bakıldığında, özellikle felsefe alanında çalışmalar yapmış olan düşünürlerden etkilendiği görülmektedir. Celal Nuri’nin etkilendiği düşünürler başta Ludwig Büchner ve Charles Darwin olmak üzere, Gustave Le Bon, Herbert Spencer, Volter, Rousseau, Montesquie, Emile Zola ve Taine’dir.

Celal Nuri’nin Batılı düşünürlerden en çok Büchner ve Darwin’den etkilendiği görülmektedir. Özellikle materyalizm üzerine Büchner’in düşüncelerinden alıntılar yapmış ve kendi materyalizminin kaynağını Büchner’e dayandırmıştır. Celal Nuri,

Ludwig Büchner'in yazılarından ve konferanslarını takip ederek, kendi düşüncelerini geliştirmiştir (İleri, 1915:36). Aslında Büchner'in materyalizm hakkında söyledikleri, Celal Nuri'den başka birçok Osmanlı adını üzerinde etkili olmuştur. Özellikle materyalizmin Osmanlı aydınları arasındaki yayılışına bakılınca, II. Meşrutiyet Döneminde Baha Tevfik ve arkadaşları tarafından yayılmak istenen materyalizm akımı ile karşılaşılır. Ayrıca bu dönemde materyalizmin yayılmasına engel olmak isteyen, başta Rıza Tevfik olmak üzere bir grup aydın bulunmaktadır. Baha Tevfik ile Rıza Tevfik arasındaki mücadeleye, İslamiyeti savunmak maksadıyla Celal Nuri'nin de karıştığı görülmektedir (Bolay, 1979:117).

Büchner'in materyalizm düşüncesi ile birlikte sosyal Darwinizmin kurucularından birisi olması da, Osmanlı aydınları ve Celal Nuri üzerinde etkili olmuştur. Charles Darwin'in özellikle biyolojik evrim düşüncesi Celal Nuri ve diğerleri tarafından dikkatle takip edilmektedir. Çünkü Darwinci düşüncenin, toplum hayatında ortaya çıkardığı önemli bir akım olan "tekamül" anlayışına önem veriyorlardı. İşte Celal Nuri ve diğer Osmanlı aydınları, bu anlayışın, o güne kadar birçok bilinmezi bilinir hale getirdiğine, bütün problemleri çözeceğine inanmaktadırlar. Ayrıca hepsinden önemlisi en büyük sorunları olan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan ve geri kalmışlıktan kurtaracağına inandıkları evrim teorisi olarak 'tekâmül felsefesi', materyalizmi daha çok somutlaştırmaktadır (Doğan, 2006:255).

Celal Nuri'nin etkilendiği Batılı düşünürlerden bir tanesi de, Fransız sosyolog ve psikolog Gustave Le Bon'dur. "Kitle Psikolojisi" adlı eseri ile ün kazanmış olan Gustave Le Bon, bu eserinde insan sürüsünün kavgacılığı üzerine vurgu yapan "Kitle Teorisi"ni kurmuştur. Le Bon'un bu eserinde "gelişmiş medeniyetleri sorumsuz ayak takımının yıktığını" dile getirmesi, Osmanlı aydınlarının dikkatini çekmiştir (Doğan, 2006:135). Çünkü bu düşünce, tam da yıkıma doğru ilerleyen bir medeniyetin yani Osmanlı Devleti'nin gerileme sebeplerinin arayışı içinde olan Osmanlı aydınının sarıldığı bir teori olmuştur.

Gustave Le Bon'u Osmanlı toplumuna ilk olarak tanıtan Abdullah Cevdet'tir. İçtihad mecmuasında görüşleri tanıtılan Le Bon, Celal Nuri tarafından da savunulmuştur. Celal Nuri "Hatem'ül Enbiya" adlı eserinde, Le Bon'un üç kitabından bahseder. Bunlar; 'Siyaset Psikolojisi ve Dinler', 'Kavimlerin Gelişmesinin Ruhi Kanunları' ve 'Din Fikri

ve Medeniyet'tir. Bu kitaplara çok temelde katılmadığını ama bunlar kadar insan hayatı üzerine böylesine yeni olan mevzuların derinlemesine ele alınıp tartışılmasını yapan başka eser olmadığından övgüyle bahsetmektedir (İleri, 1936:74).

Celal Nuri, bu eserlerin içerisinden etkilendiği en önemli konu, İslamiyet'in çok kısa bir zaman içinde genişleyip güç bulmasının sosyal ve psikolojik nedenlerinin anlaşılması gerektiği konusunda olmuştur. Bunun için de Celal Nuri, Gustave Le Bon'un sosyal psikoloji teorisini kullanmıştır (İleri, 1330:19).

2.3. Dönemin Düşünce Akımları Hakkında Celal Nuri'nin Görüşleri

II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan ve dönemin aydınları tarafından benimsenerek yaygınlık kazanan dört düşünce akımı kabul edilmiştir. Bu düşünce akımları, daha önce bahsedildiği üzere, “Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık” olarak isimlendirilmiştir. Celal Nuri'nin eserleri bir bütün olarak incelendiğinde, yeri geldiğinde Osmanlılık düşüncesini dile getirirken, yeri geldiğinde de İslamcılık ve Türkçülük düşünce akımını dile getirmiştir. Fakat düşüncelerine bakıldığında, bu üç düşünce akımından ziyade, geleneği reddetmeyen Batıcı bir aydın olduğu görülmektedir. Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkında da görüş bildiren Celal Nuri, bütün bu akımların bir sentezi sayılabilecek şekilde Batıcı bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada unutulmaması gereken önemli nokta, Celal Nuri'nin batıcı kimliği, Abdullah Cevdet'inkinden çok farklıdır. Çünkü geleneği göz önünde bulundurarak Batılılaşma yanlısı olan bir kişiliktir.

Celal Nuri'nin Osmanlılık düşünce akımı ile ilgili savunduğu en genel düşünce, Osmanlı Devleti himayesi altındaki bütün Müslüman ve Müslüman olmayan halkların eşitliği üzerine ve bir arada yaşatılması üzerine olmuştur. Celal Nuri, Osmanlılık düşünce akımıyla birlikte “Osmanlılık” kavramına vurgu yapmaktadır. O'na göre Osmanlı toplumu, İtalyanlar veya Fransızlar gibi bir ulus toplumu olarak görülemez ve Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak ifade ederken “Osmanlılık” tabirini kullanmaya çalıştığı görülür. Çünkü Osmanlı ulusunu resmi bir deyim olarak görmektedir. Ona göre Osmanlı toplumunun üç niteliği bulunmaktadır: Türklük, Osmanlılık, Müslümanlık (İleri, 2002:71). Celal Nuri, Osmanlı ulusunun aslında Türklerden oluştuğunu ve Müslüman olduğunu söylemektedir. Ona göre Türk ulusunun Osmanlılıktan kurtulması gerekmektedir. Eğer Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu gerçekleştirecek bir inkılâp

yapılacaksa, bunun yolu, Müslüman Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunması, Osmanlılıktan kurtulması ile sağlanabileceğini dile getirir. Bunun için de üç etkenden söz ederken, öncelikle yaşanan zamanın gerçeklerinin bu ulusa anlatılması gerektiğini dile getirir. Daha sonra Türklerin ulusluluk bilincine varmaları ve son etken olarak da mekan ve zamana uygun olarak hareket eden bir liderin bulunarak bu hareketi yönetmesi gerektiğini söylemektedir (İleri, 2002:74). Celal Nuri'nin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtuluş yolu olarak bu şekilde bir çözümleme yaptığı görülmektedir.

Celal Nuri'ye göre, Osmanlı Devleti bir İslam devletidir. Bu düşüncesini, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu halifelik unvanıyla pekiştirmektedir. Onun için Osmanlı Devleti, İslam devleti olarak tanınmakta ve bu şekilde itibar görmektedir. Bu konuda en çok önem verdiği nokta, hilafetlik konusunda olduğu görülmektedir. Ona göre Osmanlı Devleti, Hilafeti kullanmadığı takdirde çok felakatlere uğrayacaktır (İleri, 1330:183). Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatının önlenmesi için II. Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan düşünce akımlarından İslamcılık akımını, bu bakımdan önemli görmüştür.

İslamcılık üzerine düşüncelerinin temelinde yatan Hilafet unsuru, aslında siyasi bir amaç taşımaktadır. Bu bağlamda, İslam dini ve Halifeliğin, Osmanlı Devleti'ni diğer devletlere karşı siyasi açıdan güçlü göstermesi bakımından önemine değinmektedir. Çünkü halifelik ile bütün Müslümanların lideri konumuna gelecek olan Osmanlı Devleti, bu durumu siyasi amaçla kullanabilecek ve Osmanlı Devleti bu sayede ayakta kalabilecektir. Aksi takdirde İslam dinini terk edecek olursa, dünyadaki varlığını, gücünü ve yerini kaybedecektir (İleri, 1330:184).

Bir diğer düşünce akımı olan Türkçülüğe bakıldığında ise eleştirel tutumu ile karşılaşılır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemlerinde Türk ulusuna önem verilmediğini düşünürken, aynı zamanda böyle bir durumun, Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde önemli olduğunu dile getirmektedir. Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçtikten sonra, kendi halkını, yani Türk halkını düşünmediğini, sadece kendi otoritesini korumaya çalıştığını dile getirmektedir. Ona göre yalnız bir kamu görevlisi ve yönetici katmanı ile bir köşede unutulmuş bir halk yığınından tam bir ulus oluşturulamayacaktır (İleri, 2002:23).

Celal Nuri'nin Türkçülük anlayışının, aslında daha çok milliyetçilik boyutunda olduğu görülmektedir. Çünkü kendisini tepeden tırnağa Türk olarak kabul etmekte, vatanı ve milletin Türk toprakları olduğunu, dilinin de Türkçe olduğunu, dininin de Türklerin dini olan Müslümanlık olduğunu dile getirmektedir. Türklüğün üzerinde milli bir hakikat kabul etmeyerek, en yüce milleti de Türk milleti olarak kabul etmektedir. “Eğer her milletin bildiği ve takip ettiği milliyeti takip etseydik gelişmemiz durmazdı” diyerek Türkçülüğün önemini ortaya koymaya çalışmıştır (İleri, 1918:665-666).

Dönemin fikir akımlarından bir diğeri de Batıcılık olarak görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı aydınları ve bürokratları arasında Batının askeri ve teknik anlamda üstünlüğü kabul edilirken, bu aydın ve bürokratların bir kısmı da Batıcılıktan yana görüş bildirmektedir. Batıcı aydınlar arasında Celal Nuri'yi de görmek mümkündür. Özellikle Abdullah Cevdet'in etkisiyle Batıcılık hareketine ilgi duyan Celal Nuri, kendi düşüncesinde Batılılaşma hareketinin yöntemi konusunda görüş bildirmiştir. Celal Nuri'nin Batıcılık hareketi ve Batılılaşma konusundaki düşünceleri hakkında, ikinci bölümde daha detaylı yer verilecektir.

2.4. Celal Nuri'de Batılılaşma ve İlerleme Düşüncesi

2.4.1. Batılılaşma

Celal Nuri İleri, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü gidişatın düzeltilmesi için kafa yormuş ve düşüncelerini birçok makale ve kitabında dile getirmiştir. Celal Nuri, kötü gidişatın değişmesi ve devletin kurtuluşu için Batı'ya dönülmesi gerekliliğini sürekli dile getirmiştir. Çünkü Batı'daki teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yadsınamaz bir gerçek olarak kabul ederken, Osmanlı Devleti'nin ne kadar Batı'nın uzağında kaldığından yakınmaktadır. Dönemin önemli şahsiyetlerinden Abdullah Cevdet gibi Batıcı kabul edilen Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesinin metodolojisi üzerine düşüncelerini farklı şekilde dile getirmiştir. Batılılaşma hareketlerinin Osmanlı Devleti'nde geç kalınan ve bir an önce yapılması gereken yenilikler olarak dile getiren fakat geleneği de reddetmeyen Celal Nuri, gelenekçi bir yenilikçi ya da daha farklı bir ifade ile “geleneği reddetmeyen bir inkılâpçı” olarak döneminde farklı bir fikir adamı görüntüsü vermiştir. Batı'nın önemine değinen Celal Nuri, geleneği göz ardı etmeden Batılılaşmanın rotasını çizmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin İslamiyet ve Türklük gibi dini ve etnik özelliklere sahip olduğunu sürekli olarak dile getiren Celal Nuri,

Osmanlı/Türk modernleşmesinin daha çok bu iki değer ekseninde gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirir.

Celal Nuri, Osmanlı/Türk modernleşmesi ve Batılılaşma hareketi esnasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklarken, Doğu toplumlarının zafer kazanmasının ancak Avrupa'nın bilimlerini ve üstünlüklerini, hatta düşünce yöntemini alarak gerçekleşebileceğini dile getirir. Çünkü Batı teknik konularda oldukça ilerlemişken, Doğu'nun şimdiki uygarlıklarının üstün gelmesi mümkün değildir. Bu nedenle Celal Nuri, Doğu toplumlarının başarısını, genel uygarlığa yani Batı uygarlığına katılmakla olanaklı kılar. Bu amaç doğrultusunda Türklerin tuttıkları yolun doğru yol olduğunu söyleyen Celal Nuri, bu şekilde başarının geleceğini savunur (İleri, 2002:69).

Celal Nuri, Batılılaşma/modernleşme konusunda kendi düşünceleri ekseninde bir formül üretmeye çalışmıştır. Ona göre “önce dışarıdan taşıyıp al, sonra bu örneklerle bakarak yarat” anlayışı söz konusu olmuştur. Celal Nuri'ye göre bu anlayış, Türk toplumunun modernleşme sürecinde izlemesi gerektiği bir politika olmalıdır. Modernleşmeyi bu şekilde formüle eden Celal Nuri'ye göre, ilerlemenin gerçekleşmesi için ilk aşama başkalarından, yani Batı'dan almaktır. Ondan sonraki süreçte yapılması gereken, Batı'dan alınan düşüncenin, geleneğin özünde yer alan düşünceden, koparılmadan yaratmaktır. “Alacaklarımızı tam almadıkça kendimizi daha eski çağda saymalıyız” diyen Celal Nuri, Batı'daki gelişmelerden faydalanılması yönünde düşüncelerini dile getirmiştir (İleri, 2002:178-181). Celal Nuri İleri, Batılılaşmadan ne anladığını dile getirirken, izlenecek yolu da belirtmiştir. Buna göre Batı'nın her yönüyle örnek alınmasından ziyade tekniğinin ve yönteminin alınmasından yana olan Celal Nuri, Batılı düşünceyi Türklerin kendi kültürlerine, geleneği göz ardı etmeden sindirmeleri neticesinde ilerlemenin gerçekleşeceğini düşünmektedir.

Celal Nuri, gelişmiş olan Avrupa medeniyeti karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve bu şaşkınlığını, güneşin ışıklarını göremeyen devletine-milletine seslenerek:

“İsrafil terakkî surûnu eline almış, ölüleri değil, doğmamışları bile diriltten gürültülü bir sadâ ile âlemi medeniyete, hayata davet ediyor, sen hâlâ kulaklarına pamuk tıkamakta inat mı edeceksin. Senin için mukadder olan, mukaddes vatanını ‘çiğnetmek, terk etmek, hırpalatmak, kısmen ölmek, öldürülmek,...sefil ve rezil olmak mıdır?... ebed-i müddetsin’ sen de bir kere ‘kanının küreyvâtındaki eski merdliği, eski mezâyâya ve seceyâyı, eski hatırâtı karıştır’ ve uykudan uyan” (İleri, 1913b:168-169).

diyecektir. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin Batıya bu kadar yakın olup da Batıdaki gelişmelerden habersiz olunmasına bir anlam verememektedir. Özellikle Batının çağdaşlaşp ilerlemesi esnasında, Osmanlı Devleti'nin gerileyiş nedenlerinden birisini de bu duruma bağlamaktadır.

Celâl Nuri, Osmanlının kurtuluşu için Avrupa medeniyetini hedef gösterirken, Batı medeniyeti ile ilgili tereddütleri de yok değildir. Çünkü maddî yönden bir hayli ilerlemiş olan Avrupa'nın savaşlarla insanları kana boğan vahşi yönü, Avrupa medeniyetinin iyi tarafına gölge düşürmektedir. Bütün medeniyetlerin Asya'dan doğarak Avrupa'ya geçtiğini iddia eden Celâl Nuri, son noktada Avrupalı bir zihniyetle düşünebilmenin önemine dikkat çekmektedir (İleri, 1331a:143-144).

1913 yılında medeniyeti sınaî ve hakiki olarak iki kısma ayıran Celâl Nuri, Avrupa'nın emperyalist politikaları ve ahlâksızlık gibi özelliklerini bir kenara bırakarak, Batı medeniyetinin alınmasını istiyordu. Ona göre Türkiye için öncelikli gerekli olan şey sınaî medeniyettir. Teknik-marifet batıda fazlasıyla ilerlemiştir. İlim ve fenden faydalanan Avrupa fazlasıyla ilerlemiştir. Felsefe, iktisat, edebiyat Avrupa'da maddî açıdan zengin bir alemin doğmasına yol açmıştır. Buna göre Asya ve Afrika maziyi temsil ederken Avrupa ve Amerika istikbaldir. İlerlemenin yolu istikbale uzanmaktan geçmektedir. Celal Nuri'ye göre bu duruma en iyi örnek Japonya'dır. Ancak, İslâmiyet'i temsil eden insanlar ilerlemenin bu tarafını görememişlerdir (Uyanık, 2004:253).

Batı uygarlığı bütünüyle mi alınacak, neler, nasıl alınacak? Bu tartışmalar arasında daha total ve radikal görüşler ileri süren Batıcı aydınlardan Abdullah Cevdet'e karşılık Celal Nuri İleri, prensip olarak Batıcı görünen fakat uygarlık değişimi ve modernleşme sürecinin sorunları üzerinde tavırlar sergileyen bir aydın konumundadır. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarına göre bir ikinci medeniyet Avrupa medeniyetidir. Avrupa medeniyetinin gülü ve dikeniyi birlikte alınması gerekmektedir (Cevdet, 1913:1984). Celal Nuri ise Batı'nın sadece teknolojisine gereksinim olduğunu savunmaktadır. Çünkü Batı, Osmanlı Devleti'ne düşmanlık beslemektedir ve Batı'ya kültürel açıdan karşı çıkılması kaçınılmazdır (İleri, 1913a:1949).

Celal Nuri, Avrupa'da yaşanan gelişmelerden uzak kalan devlet yönetiminin baskıcı tavrını eleştirmekte ve gelişmemenin nedeni olarak bu baskıyı göstermektedir. Çünkü

Osmanlı Devleti, Batı'nın ilerlemelerine büsbütün yabancı, aykırı ve karşıt bir geleneği sürdürüyordu. Özellikle Osmanlılığın önemli bir bölümünü oluşturan ve Türk olmayan halklar, Batı'daki gelişmelere paralel olarak hareket etmeye çalıştılar ve kendileri için geliştirici bir yol izlemişlerdir. Celal Nuri, ulus devlet anlayışı ile çakışan imparatorlukların Avrupa ilerlemesine yabancı kaldıklarını ve reddettiklerini dile getirmiştir. Fakat Celal Nuri, Osmanlı bünyesindeki azınlıkları, özellikle Hıristiyan halkların din adamlarını, ulusal kimliği koruyup pekiştirmek için kurulmuş yarı gizli hükümetçik gibi görmektedir (İleri, 2002:33). Batı'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi ve geleneğin sürdürülmesi, Osmanlı Devleti himayesindeki unsurların kendi başlarına Batılılaşmalarının bir göstergesi olmuştur. Bu durum daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında olumsuz şekilde görülecektir.

Osmanlı Devleti'nin geleneğe önem vermesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, Batı'daki gelişmelerin teknik yönüne kayıtsız kalmamayacağını da dile getirmektedir. Celal Nuri yaşam mı, yoksa gelenek mi? sorusunu dile getirmiş ve bu konudaki düşüncesini Batı ve Doğu toplumlarından örnek vererek açıklamaya çalışmıştır. Celal Nuri için bu sorunun cevabı aslında çok basittir. "Yaşamak asıl olandır" diyen Celal Nuri, geleneğin ne kadar soylu olursa olsun bir süsten ibaret olduğunu dile getirmiştir. Celal Nuri, geleneklerin, özellikle Osmanlı geleneğinin ne kadar değerli olduğunu bir çok kez dile getirmiş fakat işe yaramadıktan sonra geleneğin önemsiz bir unsur olduğunu söylemiştir. Celal Nuri, Batı ve Doğu uygarlıkları arasındaki ilerleyiş ve gerileyişi bu şekilde açıklamaya çalışırken, Batı'nın gelenekten vazgeçerek yaşama daha çok önem verdiğini; Doğu'nun ise gelenekten silkinmeyip yaşamı ikinci plana attığını dile getirmektedir. O halde gelenekleri yaşamların belirlediğini söyleyen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'ni gelenekten kopamaması ve Batı'dan habersiz kalarak gelişmelerden uzak kalmasından dolayı eleştirmektedir (İleri, 2002:53). O halde her gelenek yaşam doğrultusunda ele alınacak olursa, her geleneğin olduğu gibi korunması mümkün değildir. Yani burada Celal Nuri'nin belirtmek istediği gibi "Avrupalılaşmak" adına sadece Batı'nın tekniğinin alınması, kültürel değerlerine dokunulmaması gerektiği görüşü önem kazanmaktadır.

Celal Nuri İleri, Batılılaşma hareketinin yöntemini belirttiikten sonra, hangi alanlarda ne gibi gelişmeler yapılması gerektiği konusunda görüşlerini belirtmiştir. Celal Nuri'nin

Batılılaşma konusunda görüş bildirdiği alanların başında “dil” konusu gelmektedir. Celal Nuri’ye göre Batılılar gibi gelişmiş ve yaygın bir dil kullanmak, ilerleme noktasında zihniyetin şekillenmesinde ve Batı’ya ayak uydurmada önemlidir. Ancak bu şekilde Türklerin modernleşebileceğini belirten Celal Nuri, dili, uygarlık sembolü olarak görmüştür. Buna göre uygar bir toplum olabilmek ve Asyalılıktan kurtulabilmek için dildeki sıkıntıların giderilmesi gerektiğini dile getirir. Celal Nuri, Avrupa ile boy ölçüşebilmek için, dil konusunda ilerlemenin öncelikli gereklilik olduğunu savunur. Bu bağlamda dil, aynı zamanda ulus olarak düşünce yapımızın da şekillenmesinde önemli bir yer edinecektir. Celal Nuri, dildeki ilerleme konusunda bir benzetme yaparak, nasıl ki Batılı gibi giyinmek konusunda bir düzenlilik var ise, dilde de aynı düzenliliğin olması gerektiğini savunur (İleri, 2002:131-137).

Batılılaşma hareketleri esnasında Osmanlı Devleti’nin ilerlemesinde dile ayrı bir önem veren Celal Nuri’ye göre Batı ile boy ölçüşebilmek için dilbilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Çünkü Osmanlıların düzenli bir dilbilgisine sahip olmadığını dile getirirken, yayınlanmış Türkçe kitapların azlığından yakınmıştır. Celal Nuri için bir uygarlıkta önce bilim düzenlenmeli, daha sonra onun öğretilmesi gerçekleşmelidir. Bu noktada üzüntüsünü dile getirirken “Türkçeye yazık oldu” diyen Celal Nuri, hiçbir uygarlığın, dillerini çözümlenmeden uygar olmadığını dile getirir. Bu nedenle Türklerin Türkçeyi çözümlenerek uygarlaşacağını savunmaktadır. Bu konuda Türkçenin, başka uygar dillerin genellikle anlatabildikleri her kavramı alabileceğini dile getiren Celal Nuri, dil konusunda ilerlemenin önemine değinmeye çalışmıştır (İleri, 2002:138-150).

Celal Nuri, dil konusunun yanı sıra eğitim konusuna da önem vermektedir ve batılılaşma hareketleri esnasında Türk eğitim sisteminin şekillenmesinin uygarlaşma ve Batı ile mücadele açısından önemine değinmiştir. Celal Nuri, modernleşme hareketi esnasında uygarlaşmanın ve Batı ile mücadelenin gerçekleşebilmesi için öncelikle okur-yazar oranının arttırılması gerektiğine önem vermektedir. Ona göre okur-yazar olmayan insanın uygar bir insan haline gelmesi mümkün değildir. Batı ile Doğu insanı arasındaki farkın kapatılması için dilden sonraki ikinci önemli konu eğitim olmuştur. Bu nedenle Batılılaşma sürecinde ilerlemenin gerçekleşmesi için her Türk’ün en azından okur yazar olması gerekmektedir. Böylece Celal Nuri için Türk inkılâbının en önemli ilkelerinden birisi, bilgisizliğin ortadan kaldırılması olmuştur. Aksi takdirde hiçbir ulusa karşı üstün

gelenemeyecektir. Eğitime verilecek önem sayesinde ilerlemenin hızlanacağını söyleyen Celal Nuri, üniversite eğitiminin önemine vurgu yapacaktır. Özellikle üniversite eğitimi almış eğitimcilerin olmasını arzu eden Celal Nuri, “hem ilköğretim okullarını sayısı artabilsin, hem de ilerleme hareketi hız kazanarak uygarlaşma daha çabuk gerçekleşsin” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir (İleri, 2002:171-173).

2.4.2. Evrimci Görüş

Celal Nuri, Batılılaşma ile ilgili düşüncelerini dile getirirken tamamen Batıcı bir aydın olmadığını ve Batı'nın sadece bir model olarak alınması konusunda görüş bildirdiği görülmektedir. Celal Nuri, Batılı birçok düşünürden etkilenmiştir ki, bunlardan en önemlilerinden birisi de Darwin'dir. Celal Nuri'nin, evrim teorisinden etkilenişi, batılılaşma ve Türk inkılapları üzerine düşüncelerinde önemli pay sahibi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin geleneğindeki en önemli unsur olarak gördüğü İslamiyet ve Türklük ekseninde bir takım yenilikler gerçekleşebileceğini çoğu kez dile getiren Celal Nuri, bu noktada geleneği reddetmeyen bir yenilikçi olduğunu gözler önüne sermiştir.

Celal Nuri, ekonomik, siyasal ve toplumsal değişimlerin devrim yada evrim yoluyla gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Gelenekten kopmayan bir yenilikçi kimliğine sahip olan Celal Nuri, yapılacak yeniliklerin toplum tarafından benimsenmesi açısından devrimden ziyade evrimci anlayışla hareket edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu noktada Fransız Devrimi'nin Türk İnkılapları açısından bir örnek kabul edilemeyeceğini savunan Celal Nuri, daha çok İngilizlerin geçirdiği evrimin örnek alınabileceğini düşünmektedir. Özellikle İngilizlerin geçirdiği evrimi örnek gösteren Celal Nuri, Türk milletinin de bu şekilde bir evrim geçirebileceğini düşünmektedir. Celal Nuri buna karşın Fransız Devrimi'ni gelip geçici bulmaktadır. Ona göre Türk inkılaplarının ve modernleşme hareketlerinin Fransız tarzı bir devrimle gerçekleşmesi mümkün değildir (İleri, 2002:219-221).

Celal Nuri'ye göre Türk inkılapları ile gerçekleşmesi düşünülen yenilikler bir amaç gütmeleri bakımından devrim olarak görülebilir; fakat burada gerçekleştirilmesi gereken amaç için söz konusu inkılapların her biri birer araçtır ve bu araçlar evrim yolu ile gerçekleştirilecektir (İleri, 2002:221). Yani denilebilir ki, Celal Nuri'nin Türk İnkılapları ve modernleşme konusundaki düşüncelerinde devrim bir amaç iken, yaşanacak yenilikler birer evrimdir ve araçtır. Celal Nuri bu düşüncesini

temellendirirken, Türk ulusunun bir geçmişinin ve geleneğinin olduğunu, belki de 2000 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu dile getirir ve “günün birinde bütün geçmişten ve geleneklerden vazgeçilir mi?” şeklinde bir soru yöneltir. Celal Nuri’ye göre evrime uyulursa, yapılacak olan yenilikler, Türk toplumu için daha sağlam temeller üzerine atılacak ve kalıcı olacaktır (İleri, 2002:222).

Celal Nuri’ye göre Batı’nın teknolojik konulardaki ilerlemesi, bir model olarak alınabilir ve bu durum Türk toplumu için elverişlidir. Fakat Celal Nuri’ye göre Türklerin yeni bir yaşam biçimine geçebilmek amacıyla gerçekleştireceği devrim, Türklerin dili ve dini üzerinde imkansız olacaktır. Çünkü dil ve din, Türk toplumu üzerinde yerleşmiştir. Dil ve din konularında ancak evrim olanaklı bulunmaktadır. Celal Nuri’nin, yapılacak yeniliklerin dil ve din konularında evrim ile gerçekleşebilmesi konusundaki düşüncesi, Türklerin geçmişi ile alakalıdır. Celal Nuri’ye göre Türkçe’nin ulusça benimsenmiş olan dilbilgisi kurallarının değişmesi artık mümkün değildir. Fakat dil konusunda değişime ve evrime gereksinim vardır. Aynı şekilde İslamiyet’te ulusça benimsenmiş bir takım kurallardan dolayı devrim gerçekleştirilemeyecek bir alandır. Celal Nuri, İslamiyet’in özüne etkide bulunulmadan ve arılığına yüceltilmesiyle birlikte din, insanlar arası ilişkilerde, ahlak ve maneviyat alanında gereksinimleri giderecek bir duruma getirilmelidir. Celal Nuri, bir taraftan Türk inkılâplarının evrimi izlemesini zorunlu görürken; diğer taraftan ise inkılâpların geçmişi yıkacağını, evrimin ise geleceği kuracağını dile getirmiştir (İleri, 2002:224-226).

Celal Nuri, Türk inkılâplarının gerçekleştirilmesinde evrimci görüşün önemine bu şekilde değinirken, bu süreçte evrimin gerçekleşmesindeki yavaşlılığa dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü Celal Nuri’ye göre evrim ne denli çabuk olursa, gerileme de o denli hızlı gerçekleştirilecektir. Birdenbire ve düşünülmeden yapılan hiçbir eyleme bir karşı tepki gelmemesi olanaksızdır. Bu nedenle Celal Nuri, evrimin ilkelerine uyulması konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Bir ulusun büyümesini, bir çocuğun ya da bir bitkinin yetişmesinden farksız görmesi, Celal Nuri’nin dile getirdiği evrimci görüşün önemini ortaya çıkarır (İleri, 2002:242).

2.5. Osmanlı Devleti'nin Çöküşü

2.5.1. Celal Nuri'ye Göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri

Celal Nuri, bir taraftan değişim ve yenilikten bahsederken, diğer taraftan geleneğin özündeki değerlerin de önemli olduğunu düşünmektedir. Gelenekçi bir yenilikçi profiline sahip olan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz gidişata bizzat şahit olması bakımından da önemli bir kişiliktir. Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine tanık olan Celal Nuri, Batılılaşma hareketleri ile ilgili düşüncelerini dile getirirken, Osmanlı Devleti'nin hangi konularda noksanlık yaşadığını ve hangi nedenlerden dolayı çöküşe doğru yol aldığını açıklamaya çalışmıştır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı çöküşün nedenlerini özellikle “Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniyye ve Mukadderat-ı Tarihiyye” isimli kitabında dile getirmeye çalışmıştır. Celal Nuri'nin bu kitabı, günümüz Türkçesi'ne “Uygarlıklar Çatışmasında Türkiye” olarak Mahir Aydın tarafından çevrilmiştir. Bu kitapta genel olarak Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi ele alınmıştır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerine değinirken azınlıklardan yönetim eksikliğine, ekonomik sıkıntılardan din konusuna ve dışa bağlı nedenlere değinmiştir.

2.5.1.1. Azınlıklardan Kaynaklanan Nedenler

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerini dile getirirken, öncelikle azınlıklar konusuna değinmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti himayesindeki azınlıkların sayısı, Celal Nuri için bir çöküş nedenidir. Çünkü Osmanlı himayesinde çok sayıda azınlık bulunmaktadır. Tek bir unsurdan oluşan ulusların daha iyi ilerleyeceğini düşünen Celal Nuri, Osmanlı Devleti için de bu durumun geçerli olduğunu dile getirmektedir (İleri, 2004:49). O halde Celal Nuri'nin düşüncesinden hareketle ilerlemenin yaşanmasında toplumsal birliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde çok sayıda ve farklı unsurdan meydana gelmiş bir toplumun sorunsuz olması mümkün görülmemektedir.

Celal Nuri'ye göre Osmanlı himayesindeki azınlıklar üzerinde Türkleştirme politikasının uygulanması gerekmektedir. Fakat böyle bir politikanın azınlıklar üzerinde uygulanamaması, Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti açısından bir çöküş nedenidir. Çünkü azınlıklar ile Türk toplumunun tarih sahnesinde ayrı yaşadığı görülmektedir. Celal Nuri, bu kadar çok sayıdaki azınlığın Türk toplumundan ayrı yaşamasını, dış

güçlerin bu azınlıkları kendi amaçlarına göre kullanmaları bakımından değerlendirmesi, bir diğer çöküş nedeni olarak görülmektedir. Çünkü bu azınlıklar Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman bağlılık duymamışlar, hatta karşıt olmuşlardır. Komşu devletler özellikle bu durumdan istifade etmişler ve azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır. Azınlıkların bu şekilde Osmanlı Devleti'ne kışkırtılması, Osmanlı'nın ilerlemesine engel olurken, gerileyişini hızlandırmıştır (İleri, 2004:52-54). Azınlıklar konusundaki sıkıntıları dile getiren Celal Nuri'nin düşüncelerinden de anlaşıldığı gibi devlet içerisinde devletin çaresizliği ve imkansızlığı ortaya çıkmaktadır.

2.5.1.2. Yönetim ve Kurumlaşma Eksikliğinden Kaynaklanan Nedenler

Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş nedenlerinden birisi de yönetim ve kurumlaşma konularında görülen eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Celal Nuri, yaşadığı dönemi göz önüne alarak bu eksikliği dile getirirken, Osmanlı topraklarının uzak semtlerinde kurumlaşmanın olmadığına ve yönetimin etkisiz kaldığına değinmiştir. Celal Nuri, “başımıza ne geldiyse hep yönetimsizlikten ve kötü yönetimden gelmiştir” şeklinde, konu hakkındaki düşüncelerini dile getirirken, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönetim konusunda yeteneksiz olduğunu belirtmiştir (İleri, 2004:59).

Celal Nuri, yönetim konusundaki yeteneksizliğin, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden birisi olarak görürken, azınlıklar konusunda da önemli olduğunu dile getirmiştir. Orhan ve Murat Hüdavendigâr zamanlarında pek önemli yönetim ilkelerinin ortaya konduğunu dile getiren Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçmesiyle bu ilkelerin yaşamasının imkansız hale geldiğini söylemektedir. Celal Nuri, yaşanan Doğu sorununun nedenini de yönetimde görülen yeteneksizliğe bağlamaktadır. Özellikle böyle bir yönetim yeteneksizliğinin gerçekleşmemesi halinde azınlıkların Osmanlı Devleti içerisindeki kışkırtılmalarının mümkün olamayacağını belirten Celal Nuri, azınlıkların yarattığı sıkıntılarla karşılaşılmayacağını düşünmektedir. Fakat Celal Nuri'ye göre, yönetimde görülen yetersizlik ve yeteneksizlik, Osmanlı azınlıklarından bir kısmının özerk beylikler ya da devlet kurmadaki başarılarına neden olmuştur. Oysa tek bir ulustan oluşmayan bir toplumda birliğin sağlanması ancak devletin iyi yönetilmesi ile gerçekleşebilecektir (İleri, 2004:59-60).

2.5.1.3. Ekonomik Nedenler

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden söz ederken, ekonomik nedenlere de değinmektedir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik bakımdan tutsak bir devlet haline gelmesi, çöküş sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş döneminde savaşı özelliğe sahip bir devlet olarak hareket etmesini ve "çalışmak" kavramı hakkında herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmamasını eleştirmektedir. Celal Nuri, savaş kazanmanın sona erdiği, fetihlerin bittiği dönemde ekonomik tutsaklığın boy gösterdiğini dile getirmektedir. Osmanlı Devleti'nde ticaretin azınlıkların elinde bulunduğunu belirten Celal Nuri'ye göre savaşmaktan başka bir şey bilmeyen Türkler, artık gelirsiz kalmıştır (İleri, 2004:65). Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda gerileyişi, çöküşünü hızlandırırken aynı zamanda azınlıkların da toplum içerisinde güç kazanmasına neden olduğu görülmektedir. Bu durum daha sonraki süreçte Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına fırsat verecektir.

Ekonomik bakımdan gerileyişten dolayı Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne saldırıları hız kazanmış ve bu saldırılar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin gerileyiş ve çöküş sürecini hızlandırmıştır. Celal Nuri'ye göre ekonomik nedenden dolayı gerçekleşen saldırılar iki biçimde gerçekleşmektedir: Birisi barışçı yolla, diğeri savaşla. Barışçı yolla gerçekleşen saldırılar, kimseye zarar vermeden sessizce gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde Batılı devletler, her gün Osmanlı topraklarını para ile birkaç kilometrekare almaktadır. Celal Nuri, Batılıların özellikle bu yolla Osmanlı Devleti'ne saldırdıklarını dile getirirken, bu devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başladıklarını belirtmiştir. Celal Nuri'ye göre Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması, ilkin kontrolü, ikincisi üstünlüklerini, üçüncüsü Osmanlıyı koruma altına almayı ve son olarak da Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ortadan kaldırmayı gerektirmektedir (İleri, 2004:131). Nitekim bütün bu girişimlerin sırasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti, birçok faktörün yanında ekonomik faktörün de etkileri ile gerilemiş ve çöküşe doğru gitmiştir.

2.5.1.4. Dışa Bağlı Nedenler

Osmanlı Devleti'nin gerileyişi ve çöküşüne neden olan iç nedenlerin yanı sıra dışa bağlı nedenler de bulunmaktadır. Özellikle Batı'nın bilim ve teknolojiye ilerlemesi, bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde görülen Batıdaki gelişmelerden kopukluk, dışa bağlı

gerileyişin en temel nedeni olarak görülmektedir. Avrupa'nın askeri ve siyasal alanlardaki gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nin bu alanlardaki gerileyişi ile bağlantılı olarak görülmektedir. Celal Nuri'ye göre Batı devletleri, maddi üstünlüklerinden yararlanarak Osmanlı Devleti'ni küçültme ve yok etme amacı gütmüş, bu amaçla hareket etmiştir. Bu amaçla bir yandan Rusya'nın, bir yandan da Avusturya'nın etkisi, Osmanlı Devleti'nde fazlasıyla hissedilmiştir. Özellikle Rusya'nın izlediği politikadan dolayı çok sayıda Osmanlı azınlığının ayaklandığını söyleyen Celal Nuri, bu ayaklanmalar neticesinde Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya gibi devletlerin kurulmasına örnek vermiştir (İleri, 2004:127). Nitekim Osmanlı'nın gerileyişi ve çöküşünde azınlıkların bu şekilde ayaklanmaları, dışa bağlı bir neden olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, bu ayaklanmalar neticesinde birçok toprağını kaybetmek zorunda kalmıştır.

2.5.2. Çöküş Nedenlerinin Batılılaşma Zihniyet ile İlgisi

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinin birçok nedenden kaynaklandığını dile getirirken, bu süreci sadece birkaç yüzyıl ile değerlendirmemiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemi olarak adlandırılan İstanbul'un fethi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin çöküşünün başladığını belirtmektedir. Bu konuda farklı yorumlar dile getiren Celal Nuri, özellikle İstanbul'un fethi ile ilgili olarak; "Eğer Fatih, İstanbul'u fethettiği zaman kültürel değerlerine de sahip çıksa idi, Rönesans ve Reform hareketlerinin Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilebileceğini ve Batı'nın göstermiş olduğu ilerlemenin Osmanlı Devleti'nde yaşanabileceğini" dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki tek politikasının kendi otoritesini korumak olduğunun yanlışlığına değinen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin aslında yükselişe geçtiği dönemin düşüşe geçtiği dönem olduğu şeklinde görüşlerini belirtmiştir (İleri, 2002:22-25).

"Türk İnkılabı" isimli kitabında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yol açan hastalığın tanımını yapan Celal Nuri, iki noktaya dikkat çekmiştir. Bu noktalardan birincisi, devletin birçok halktan kurulu olmasıdır. Osmanlı himayesindeki farklı unsurlar, güçlü devletlerin zamanla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına bir risk oluşturmasına neden olmuştur. İkinci nokta ise, Türklerin ulusal bir amaç izlememesidir. Bu konuda Celal Nuri, Türklerin diğer azınlık halklar gibi bir amaç izlememesini ve bütün güçlerini saltanatın korunmasına vermelerini eleştirmektedir (İleri, 2002:32). Böylelikle Osmanlı

Devleti himayesinde bir araya gelen azınlıklar büyük bir yönetim zafiyetine neden olmuş ve Osmanlı'nın çöküş sürecini hızlandırmıştır.

Celal Nuri'ye göre İstanbul'un fethi ile birlikte yaşanan bu gelişmeler, Endülüs Devleti'nde yaşanan bir takım hadiselerle benzerlik gösterir. Endülüs Devleti de hakimiyeti altına aldığı yerlerdeki insanlara hoş görülü davranmış, baskı ve otorite kurmamıştır. Fethettikleri bölgelerdeki halklara birçok haklar vermiştir. Bu durum Endülüs Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Celal Nuri, Endülüs Devleti'nde yaşanan bu gelişmeleri, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in uyguladığı politika ile benzer görmüştür. Endülüs'ün başına gelenler, Osmanlı'nın da başına gelmektedir. Osmanlı Devleti, fethettiği yerlere Avrupalılar gibi yerleşmemiştir. Celal Nuri, "Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde daha az merhametli olsaydı kalıcı, sürekli devlet haline gelirdi" diyerek eleştirel bir görüş dile getirdiği görülmektedir (İleri, 1331b:19-21).

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin düşüşe geçtiği dönemi İstanbul'un fethine kadar götürürken, çöküş sürecinin Batılılaşma ile önemine bu şekilde değinmiş oluyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin, İstanbul'un fethiyle gerçekleştiremediği Rönesans ve Reform hareketlerinin daha sonraki süreçlerde Batı'da gerçekleştirilmesi ve Batıdaki ilerleyişe neden olması, ilerleyen zamanda Osmanlı'nın gerilemesine de etkilerde bulunmuştur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin çöküşü, Batıdaki gelişmelerden uzak kalmasıyla açıklanabilir. Neticede de Osmanlı Devleti'nin Batıdan uzak kalışı, son iki yüzyılda gerçekleştirilmeye çalışılan Batılılaşma hareketlerine neden olmuştur.

BÖLÜM 3: CELAL NURİ VE TÜRK İNKILABI

Celal Nuri İleri, Osmanlı/Türk modernleşmesi hareketinin detaylarını ve gelişimini bilen, aynı zamanda yaşayan bir kişiliktir. Celal Nuri, gerek Osmanlı Devleti'nin yaşadığı buhranı, gerekse bizzat seyahatleri ile gezip gördüğü gelişmiş Avrupa ülkelerinin geldikleri konumu çözümlemiş ve düşüncelerinde yer vermiştir. Bu süreçte Batı'daki gelişmeler karşısında bir yandan Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve bu çöküşün nedenlerini dile getirmeye çalışırken; diğer yandan da bu kötü gidişatın nasıl düzelebileceği konusunda kafa yormuştur. Celal Nuri, Türk toplumunun yaşadığı gelişim ve değişim sürecini dile getirirken, modernleşmesi gereken Osmanlı Devleti'nin rotası hakkında da bilgiler vermektedir. Celal Nuri için bu rota, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki gerileyişinin kabul edilmesi, Batı'daki gelişmelerin teknik yönlerinin bir süre de olsa alınması gerektiği ve bu teknik sayesinde İslamiyet ve Türk geleneklerinin etrafında bir takım yeniliklerle (kendi deyimi ile inkılâplar) yeni bir anlayışın geliştirilmesi hususunda cereyan etmiştir. Batılılaşma ve Osmanlı/Türk modernleşmesi hareketi ile ilgili düşüncelerine yer verdikten sonra da, bu bölümde Celal Nuri'nin modernleşme konusunda yapılacak yenilikler (inkılâplar) hakkında bilgiler verilecektir. Böylece kötü gidişatın düzeltilmesi ve kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılması gereken yeniliklerin (inkılâpların) hangi alanlarda ve ne şekilde gerçekleşeceğine değinilecektir.

3.1. Celal Nuri'ye Göre Türk İnkılâbının Karakteri

Celal Nuri modernleşme hareketlerinin ardından yeniliklerin yapılması gerektiğini dile getirirken, bu değişimi özellikle "Türk İnkılâbı" isimli kitabında dile getirmiştir. Celal Nuri, Türk inkılâbı hakkında görüşlerini dile getirmeye çalışırken, öncelikle bu inkılâpların tarihsel olarak bütünlüğüne işaret etmiştir. Celal Nuri'ye göre söz konusu olan bu inkılâplar, Osmanlı Devleti parçalanmadan önce planlanmış bir harekettir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde yaşanan son iki asırlık değişim, Türk inkılâplarının adımları olarak görülmelidir. Bu nedenle Celal Nuri'ye göre, Türk inkılâplarını ve bu inkılâpların ortaya çıkardığı toplumsal gelişmeleri anlayabilmek için Osmanlı tarihinin kuruluşuna kadar gitmek ve bu tarihi bir bütün olarak almak gerekmektedir. Aksi takdirde Türk inkılâbı üzerine sadece son dönemleri düşünerek söz söylemek, Celal Nuri'ye göre büyük bir yanılgı olarak görülmektedir (İleri, 2002:4-5).

Celal Nuri İleri, soyadından anlaşılacağı üzere sürekli ileriye yani geleceği düşünen bir şahsiyettir. Çünkü Celal Nuri, ilerlemenin olduğu ve geleceğin düşünüldüğü bir ortamda başarının sağlanacağını düşünmektedir. Celal Nuri'ye göre bir millet gücünü geçmişinden ziyade geleceğinden almaktadır. Geçmiş, insanlığın çocukluk evresi olarak görülebilir ve tam olarak gelişmiş olduğu söylenemez. Celal Nuri'ye göre inkılâp demek, geçmişe karşı çıkmak demektir. Gelişme ve ilerleme, geçmişin inkarından başka bir şey değildir. O halde her ilerleme, geçmişten uzaklaşmaktır (İleri, 1923:11).

Celal Nuri, Osmanlı himayesindeki azınlıklar dışında kalan toplulukları Türk olarak dile getirmektedir. Ona göre Türk ve Türkiye kelimeleri, ancak Türk inkılâbıyla resmîyet kazanacaktır. Celal Nuri, Osmanlı Devleti döneminde Türklerin, diğer milletler gibi sadece etnik bir topluluğu ifade ettiğini dile getirirken, Türkler için ülke olarak tek bir coğrafya göstermemektedir. Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti, Avrupa'nın ortasında bir Asya hayatı yaşıyordu. Avrupalılaşmak ihtiyacı bir açlık gibi bünyesini kemirmesine rağmen, devletin yapısını oluşturan bir takım unsurlar bunu engelliyordu (İleri, 1922:25).

Celal Nuri, Türk inkılâbının gerçek tanımını yaparken, “Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu...” şeklinde bir cümle dile getirmiştir. Celal Nuri için bu düşünce, aynı zamanda yapılması gerektiğini düşündüğü inkılâpların bir yol haritası veya temel gerekçesi olarak görülebilir. Bu nedenle Celal Nuri, bu tanımlı yaptıktan sonra, Türk inkılâbının gerçekleşmesinde üç etkenin önemine değinmiştir. Bu etkenlerde birincisi, Türk ulusunun bu değişimin gerçekliğine inandırılması hususundadır. İkinci etken, Türklerin ulusluluk görüşünün önemine varmalarıdır. Son etken olarak da bu inkılâpların gerçekleşmesi adına bu harekete önderlik edecek büyük bir şahsiyetin varlığıdır. Bu etkenlerin varlığıyla gerçekleştirilebilecek Türk inkılâbı ile Osmanlılığın parçalanacağını dile getiren Celal Nuri, böylece Türk ulusunun bütün bağımsız bir devlet olmak üzere diriliş sırrına kavuşacağını ve bunun sonucunda da Türklerin hem devlet hem de toplum biçimlerinin değişeceğini düşünmektedir (İleri, 2002:74-75). Bu noktada Celal Nuri'nin düşüncesindeki Türk inkılâbının Türk toplumu için önemi de ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Osmanlılığın parçalanması ile birlikte Osmanlı Devleti himayesindeki Türk ulusunun yeni bir devletin, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin

himayesinde olacağı görülmektedir. O halde Celal Nuri, inkılâp ile bir değil, iki sonuç elde etmek istediği görülmektedir.

Türk inkılâbının gerçekleşmesinde gerekli olan aşamaları ve etkenleri dile getiren Celal Nuri'ye göre bu inkılâbın bir orijinallik taşıma özelliği yoktur. Celal Nuri için Türk inkılâbı aslında izleyici bir özellik taşımaktadır ki, izlemekte olduğu ise Batıdır. O halde Batı'nın ilerlemesinde katettiği yollar ve yöntemler izlenerek Türk inkılâbı gerçekleştirilecektir. Bu bakımdan Türk inkılâbı bir orijinallik taşımamaktadır. Celal Nuri'ye göre yapılması gereken “almak” ve bu alınanları kendi değerlerimiz ekseninde geliştirmektir (İleri, 2002:78). Bu konuda Osmanlı Devleti'nin sona erme sürecine değinen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin ne kadar iyi yönetilirse yönetilsin bir süre daha ayakta kalabileceğini fakat daha sonra Osmanlı saltanatının sona ermesini engellemenin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Çünkü dünyada krallık ile yönetilen devlet modellerinin modasının geçtiğini belirten Celal Nuri, insanlığın artık bu yönetim şekline dayanamayacağını söylemektedir (İleri, 2002:92). O halde Batı'daki gelişmelerin alınması ve kendi değerlerimize uygun şekilde geliştirilmesi aşamasında, “saltanatın” da olması gerektiği gibi bir muamele görmesine değinen Celal Nuri, Batı'da yaygınlaşan “cumhuriyet” yönetim şeklini işaret etmiştir.

Celal Nuri, Türk inkılâbı üzerine düşüncelerinin zorluklarının da farkındadır. Celal Nuri, Türk inkılâbı ile birlikte ilk defa Hristiyan olmayan bir ulusun Avrupa uygarlığını kabul ettiğini; yine tarihte ilk kez bir İslam topluluğu içerisinde olan bir ulusun İslami inançlarını korurken diğer taraftan dünya kurallarında özgürce hareket ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca ilk defa bir Orta Asya kökenli bir ulus (Türk), Asya'nın toplumsal ve tarihsel yazgısından ayrıldığını söylemektedir (İleri, 2002:117). Celal Nuri, söz konusu Türk inkılâbı üzerine fikirlerini ortaya koyarken, bu inkılâp düşüncesinin Osmanlı Devleti himayesindeki Türk ve Müslüman toplumlar için bir ilk olması özelliğine de değinmektedir. Böylece Türk ulusu, farklı bir kültürü örnek alarak değişime gidecek, bunun neticesinde de yeni bir toplum şekli ortaya çıkacaktır.

Celal Nuri Osmanlı/Türk modernleşmesi hakkında düşüncelerine yer verirken, yaşanacak değişimin yöntemi konusunda da düşüncelerini dile getirmiştir. Buna göre Celal Nuri, bu değişim hareketinin devrimden ziyade evrim şeklinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Burada Celal Nuri için Türk inkılâbı bir araç olarak

görülmektedir. Amaç ise Türk inkılâbının gerçekleşmesidir ve bu amaçlar evrimler ile gerçekleşecektir. Celal Nuri için Türk inkılâbı, aslında evrimler vasıtasıyla yapılacaktır. Celal Nuri, Türk inkılâbının tanımını yaparken, inkılâpların gerçekleşmesi adına bu harekete önderlik edecek büyük bir şahsiyetin varlığından söz etmektedir. Celal Nuri için bu şahsiyet, Mustafa Kemal'dir. Fakat bu noktada Celal Nuri ile Atatürk arasında bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılık, "Celal Nuri için Türk inkılâbı bir araç olarak görülürken, Atatürk için bu değişim bir amaç olarak görülmektedir" şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Celal Nuri'ye göre Türk toplumunun şekillenmesi açısından Batı'nın tekniği ve yönteminin bir araç olarak kullanılması gerekirken, zamanı geldiğinde de bu araçtan kurtulmak gerekmektedir. Aksi takdirde örnek alınacak Batı gibi bir devlet ve toplum olma amacı, Celal Nuri'nin düşüncelerinde rastlanılmamaktadır.

Celal Nuri, gerçekleşmesini araç olarak gördüğü Türk inkılâbı için söz konusu evrimlerin oluşma sürecine de değinmektedir. Celal Nuri için evrim ne denli çabuk olursa, gerileme de o kadar çabuk gerçekleşecektir. Bunun için söz konusu Türk inkılâbı bir an önce yapılmalı, fakat evrim süreci zamanla atlatılmalıdır. "İnkılapta hızlilik, evrim de yavaşlılık esastır" diyen Celal Nuri, gerçekleşmesini düşündüğü yeniliklerin bir anda olmayacağını, zamanla toplum tarafından benimsenerek oturacağını düşünmektedir (İleri, 2002:241-242). Böylece Türk inkılâplarının ilkesini ortaya koyacak olan Celal Nuri, Avrupalılara karşı gelebilmek için maddi ve manevi bakımdan onlar gibi donanmak gerektiği sonucuna varacaktır. O halde Türk inkılâbının temel ilkesinin bundan başka bir şey olamayacağını söyleyen Celal Nuri, izlenmesi gereken yolu da bu şekilde dile getirmiş olmaktadır.

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının gerçekleşerek zafere ulaşması ve Türk milletinin çağdaşlaşmasının tek koşulu zenginliktir. Buna göre iktisadi bakımdan kalkınmayı zorunlu gören Celal Nuri, burjuva sınıfının geliştirilerek meclise girmelerinin temin ve teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece iktisadi kalkınmanın sağlanabileceğini dile getiren Celal Nuri, bir yandan da tasarrufun önemine değinmiştir (İleri, 1928a:15).

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbı herhangi bir ideolojinin peşinden gitmemiş ve bu şekilde başarıya ulaşmıştır. Bir yandan Fransız ve Rus İnkılâplarından örnekler veren,

diğer yandan da Atatürk'ün inkılâplar hakkındaki düşüncelerinin isabet olduğunu dile getiren Celal Nuri, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Türkiye'nin inkılâp hükümeti, on bu kadar seneden beri, hiçbir ideologie'ye gitmediğinden, her ne tasavvur etmişse onu tatbik edebilmiş ve her tatbik edilen inkılâp kanunu takarrür etmiştir. İşte Gazi'nin fikirlerindeki isabeti burada görüyoruz. Fransız İnkılabı, Rus İnkılabı...Bu iki harekette daimi ilerlemeler ve gerilemeler kaydolunmaktadır. Bir tarih kitabı yazmadığımızdan, maatteessüf, müddeamızı misallerle teyit edemeyeceğiz. O diyarlarda cezr-ü medler oldu. Birçok ileri hareketlerden sonra soldan geri hareketlerine de tesadüf edildi. Lakin Gazi Mustafa Kemal'in tasavvur ve tatbik ettiği inkılâplardan hangisi geri alındır? (İleri, 2007:23)

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin “empirisme” ideolojisi ile hareket etmesinden dolayı uzun bir süre yıkılmadığını, fakat “hasta adam” olarak varlığını devam ettirdiğini dile getirmektedir. Celal Nuri'ye göre Türk inkılâplarında böyle bir ideolojinin olmaması, bir taraftan inkılâpların başarısını sağlarken, diğer taraftan da Atatürk'ün düşüncelerindeki haklılığını göstermiştir. Aynı zamanda çok kısa bir sürede yeniliklerin gerçekleşme imkanı olmuştur. Aksi takdirde ise Türk inkılâplarının başarısız olacağını ve Osmanlı Devleti ile aynı kaderi paylaşacağını düşünen Celal Nuri, Abdulhamid devrinde yada daha belirsiz bir dönemde yaşanılacağını dile getirmiştir (İleri, 2007:23-24). Sonuç olarak Türk inkılâbının ve Cumhuriyet düşüncesinin, herhangi bir ideolojinin peşinde koşmaması, planlanan inkılâpların daha hızlı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

3.2. Celal Nuri'de Türk İnkılâbının Uygulama Alanları

Celal Nuri'nin fikirlerinden anlaşılacağı üzere geleneği reddetmeden yeniliklerin gerçekleştirilmesi esastır. İslami değerler ve Türklük kavramının sahip olduğu değerlerin muhafaza edilerek inkılâbın gerçekleşmesi, Celal Nuri'nin dile getirdiği düşüncelerin ana konusu olma özelliği taşımakta ve bu durum Celal Nuri'yi tarih sahnesinde ayrı bir yere koymaktadır. Çünkü gerek Fransa ve İngiltere'de gerekse Osmanlı Devleti bünyesinde yaşanan değişim rüzgârları, bir devrim olarak benimsenmekte, geçmişin bütün değerlerinin yıkılarak geleceği oluşturmak amacı güdülmektedir. “Geçmiş yıkmakla gelecek kurulamaz” diyen Celal Nuri'nin, Türk toplumunda yaşanacak değişimin yolunu çizmiş olması, bilimsel açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Celal Nuri'ye göre Osmanlı/Türk modernleşmesi ile birlikte yaşanacak değişimler, toplumu bir bütün olarak ilgilendirirken, bu değişimin yaşanacağı bir takım alanlardan söz etmiştir. Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte yaşanacak inkılâbın, Türk toplumu üzerinde şekillenmesi hususunda, inkılâbın gerçekleşeceği alanları dile getirmeye ve bunları açıklamaya çalışmıştır. Öncelikle ekonomik ve eğitim alanlarında yapılacak yenilikleri vurgulayan Celal Nuri, daha sonra Türk kadını, Türk dili ve alfabesi alanlarında yapılması gereken yeniliklerden söz etmiştir.

3.2.1. İktisadi İnkılâp

Celal Nuri'ye göre yeni kurulacak olan devletin şekillenmesinde açıklık kazandırılması gereken öncelikli konu ekonomidir. “Düzenli bir devletin ve ulusun her örgütünün temel dayanağı ekonomidir” diyen Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin düze çıkması için böyle bir anlayış geliştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Sadece savaş ganimetleri ve vergilerle geçinmek, bir ulus ve devletin devamlılığını uzun süre sağlamayacaktır. Celal Nuri'ye göre Türk toplumu, atalarının yanlışlarını ödemek zorunda bırakılmıştır (İleri, 2002:204). O halde ekonomik anlamda yaşanması gereken değişim, önceki zihniyeti bir kenara bırakmak ve ekonomik alandaki inkılâba bu düşünce ile bakmaktır.

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin savaşçı ve yönetici özelliğe sahip bir devlet olduğunu ve ekonomik faaliyetlere önem verilmediğini dile getirir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti içerisindeki esnaf örgütünün ise ağırlıklı olarak Türk olmayan azınlıklardan oluşmasından yakınan Celal Nuri, “biz de marangoz, çiftçi, sanatkar şöyle dursun, bu mesleklerin gerektirdiği el becerilerine sahip insan, yok denecek kadar azdır” diyerek durumun önemine değinmiştir. Toplumun ilerlemesi adına ekonomi alanında gelişmek zorunluluğunu çoğu kez vurgulayan Celal Nuri, aksi takdirde bu yeniliklerin gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir (İleri, 2002:206).

Celal Nuri, ekonomi alanındaki olumsuzlukların yanı sıra Türk halkı adına sevindirici bir gelişmeden de söz etmektedir. Bu gelişme, Türk halkının tarıma ve sanayiye karşı ilgisinin ve eğiliminin olmasıdır. Artık Türk ulusunun gerçek gelir kaynağının bütçe olmayacağından söz eden Celal Nuri, üretime geçilerek Türk ulusunun gelir kaynağında yaşanacak değişimi dile getirmiştir. Fakat Celal Nuri, bu yeniliğin topluma yerleşmesi ve düzenin gerçekleşmesinin hemen olmayacağını, uzun bir süre gerekebileceğini dile

getirmiştir (İleri, 2002:207). Celal Nuri'nin Türk inkılâbı için en önemli adımın ekonomi alanında olacağını dile getirmesinden anlaşılıyor ki, ekonomi temelli bir toplum ve düzen kurulması düşünülmektedir.

Türk inkılâbı içerisinde iktisadi inkılâbın gerçekleştirilmesinde neler yapılabileceği yönünde görüş bildiren Celal Nuri, öncelikle ekonomi eğitiminin önemi üzerinde durmuştur. Çünkü yaşam koşullarının değişmesi için Türk ulusunun ticaret ve sanayi alanlarında yer edinin ilerlemesi zorunludur. Celal Nuri için bu zorunluluğun gerçekleştirilmesinde gerekli olan zaman içerisinde Türk ulusunun ekonomik eğitiminin denetim altında bulundurulması gerekmektedir. Ekonomi alanında eğitime verilecek önemden de anlaşıldığı üzere Türk toplumunun yaşadığı değişimin ve ilerlemenin devamlılığı açısından ekonomi konusunda bilinçlenmek gerekmektedir. Bu çerçevede yapılacakları dile getiren Celal Nuri, bayındırlık işlere önem verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bayındırlık işlerinde yollar, temizlenmiş ırmaklar, demiryolları, limanlar, suyolları, maliye kurumları, gümrük ölçüleri olmadan ekonomi alanında ilerlemenin gerçekleşmeyeceğini belirten Celal Nuri, bu alanda işleyişin bu noktalar üzerinden gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir (İleri, 2002:203).

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden birisini de ekonomik nedenler olarak görmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti savaşçı bir devlet özelliğine sahip olan ve savaşta kazandıkları ile zengin olan bir devlettir. Fakat son iki asırda neredeyse hiç savaş kazanılmadığı düşünülürse, Osmanlı Devleti son iki asırdır sadece elindeki birikimi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü, geçim ilkelerindeki düzensizliğe bağlamaktadır (İleri, 2004:143).

Geçim konusunda Türk toplumunun pasif bir özellik taşıdığını düşünen Celal Nuri, yetinmenin bir ilke haline geldiğini eleştirmektedir. Bu bağlamda iktisadi inkılâp ile birlikte Türk toplumunda kadın-erkek fark etmeksizin çalışılması gerektiğini düşünen Celal Nuri, kadın-erkek eşitliğinin, çalışma ve ekonomik ilerleme konusu ile olan ilgisini düşüncelerinde dile getirmiştir. Türk toplumunda aile başkanının, tüm ailesini beslemek zorunda olduğunu fakat bu durumun değişmesi gerektiğini savunan Celal Nuri, çalışmanın herkes için kaçınılmaz olduğunu söylemektedir (İleri, 2004:144). Böylece Celal Nuri'nin, yeniden şekillenmesini düşündüğü Türk toplumunun aile yapısında, ekonomik faktörlere bağlı olarak birtakım yenilikler yaşanacaktır. Böylelikle

“yetinme” anlayışından sıyrılacak olan Türk toplumu ve ailesi, dayanışma içerisinde bir bütün olarak varlığını sürdürecektir.

Celal Nuri, Türk inkılâbının iktisadi alanda gerçekleşmesi açısından yapılabilecek değişimleri dile getirirken, bu değişimlerin zorunluluğuna değinmektedir. Osmanlı Devleti’ndeki iktisadi alandaki yöntemlerin yanlışlığından söz eden Celal Nuri, “biz, bu yanlış yöntemlerle, acaba Avrupa karşısında varlığımızı sürdürebilir miyiz? Onlar bu derece işimize karışıp, baskı kurarken, eski yöntem ve gelenekleri sürdürmek olası mı?” sorularını dile getirmiştir. Celal Nuri bu sorulara pek olanak tanımamaktadır.

3.2.2. Eğitim Alanında Türk İnkılâbı

Celal Nuri, Türk insanının ilerleme göstermesi için yapılacak yeniliklerin başında ekonomik alandaki yenilik fikrini dile getirirken, aynı zamanda eğitimin önemine de yer vermiştir. Modernleşen Osmanlı/Türk toplumunun eğitimsiz kalmaması gerektiğini, ancak bu şekilde Avrupa’daki gelişmelere ayak uydurulabileceğini dile getirmektedir. Türk inkılâbı ekseninde Cumhuriyet yönetim şeklinin en uygun yönetim şekli olacağını düşünen Celal Nuri, bu yönetim şeklini yansıması gereken bir eğitim sisteminin olması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle öncelikle bütün Türk halkının okur-yazar olması, daha sonra eğitimde ilerleme kaydedilmesi gerektiğini belirtir. Rus Devrimi’nden de örnekler veren Celal Nuri, Türkler arasında yaşı her ne olursa olsun herkesin en azından okur-yazar olması gerektiğini söylerken, tasavvur ettiği Türk İnkılâbı’nda eğitime verdiği önem görülmektedir. Çünkü Celal Nuri, Türk insanın modernleşerek, uygarlaşarak kültür sahibi olması gerektiğini düşünmektedir. Türk İnkılâbı’nın temel ilkelerinden birisi olarak bilgisizliğin ve cehaletin ortadan kaldırılması gerektiğini dile getiren Celal Nuri, aksi takdirde hiçbir ulusa karşı üstün gelinemeyeceğini düşünmektedir (İleri, 2002:171-172).

Türk inkılâbının uygulama alanlarından birisi olan eğitim alanında öncelikle yapılması gereken, eğitime verilecek önem doğrultusunda dil çalışmalarının gerçekleştirilmesidir. Bu konuda Celal Nuri’nin, özellikle üniversite eğitiminin önemine değinmeye çalıştığı görülmektedir. Avrupa’da birçok ülke gezen ve birçok gelişmiş Batı üniversitesini yerinde gören Celal Nuri, Türk inkılâbı ekseninde eğitim alanında ve üniversite eğitiminde neler yapılabileceği hakkında bilgiler elde etmiştir. Üniversite eğitimi almış eğitimcilerle olan ihtiyaca vurgu yapan Celal Nuri, ancak bu şekilde ilköğretimin daha

sağlam temeller üzerine oturtularak gerçekleşeceğini ve Türk toplumunun ilerleyişinin daha hızlı olacağını düşünmektedir. Türk toplumu için eğitim alanında yöntem konusundaki hataya vurgu yapmaya çalışan Celal Nuri, öncelikle konunun başlangıcının bilinmesi gerektiğini ve daha sonra bu konu hakkındaki sorunlara çözüm bulmaya çalışılabileceğini düşünmektedir (İleri, 2002:172-173).

Türk inkılâbının gerçekleştirilmesi adına herkesin en azından okur-yazar olması gerektiğinin önemine değinen Celal Nuri, aslında Türk halkının okur-yazar olmakla yetinmemesi gerektiğini düşünmektedir. Celal Nuri'ye göre halkı okur-yazar yapmak da yeterli değildir. Bunun yanı sıra Türk ulusunun sahip olduğu genel karakteri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türk ulusunun bazı özelliklerinin arttırılması gerektiğini düşünen Celal Nuri, genel ahlakın da geri kalmaktan kurtarılması gerektiğini dile getirmektedir. Bu söylediklerinin nasıl yapılacağı konusunda açıkça bir cevap vermeyen Celal Nuri, ne türden eğitime gerek vardır? Eğitimin ne kadarı yaygınlaştırılmalıdır? Eğitimi, her yerde aynı oranda ve aynı biçimde mi yaymalıyız? Nasıl yaygınlaşırsa halk bundan yararlanır? Çalışma becerisi nasıl çoğalır? Daha sonra bu eğitimin, geriliğe neden olmaması için ne gibi önlemler alınabilir? gibi soruların yanıtlanması gerektiğini dile getirir. Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbı ile çözülmesi gereken sorunlardan binde biri, bu sorunlardan oluşmaktadır (İleri, 2004:96). Celal Nuri, eğitimin yaygınlaşması gerektiğini savunurken, görülüyor ki metodolojik bir yanlışlık yapılmakta ve eğitimin yeniden yapılandırılması ile yeni bir metodolojiye sahip olunması gerekliliği söz konusudur. Türk toplumunda eğitim, sadece üst sınıfa değil, bütününe aynı şekilde verilmesi, Türk İnkılabı'nın genel karakterini yansıtacağı gibi, ilerleyişte bu şekilde gerçekleşecektir.

Eğitime fazlasıyla önem veren Celal Nuri, Türk toplumu için gerekli olan eğitim anlayışının temel dayanağının dil ve edebiyat olduğunu düşünmektedir. Aksi takdirde bunlar olmadan eğitimin ilerlemeyeceğini dile getiren Celal Nuri, eğitimin aracı olarak dili görmektedir. Bu amaçla neler yapılabileceğini dile getiren Celal Nuri'ye göre öncelikle okulların iyileştirilmesi, dil ve edebiyatın düzenlenmesi gerekmektedir. Elde incelmış, her tür düşünce ve duyguyu anlatmaya yeterli, kullanışlı bir dil olmadıkça gençlerin nasıl yetiştirilebileceğini soran Celal Nuri, buna cevap olarak "dilimiz, eğitimini ilerletmek isteyenlerimizi, yabancı dil öğrenmek zorunda bırakıyor" derken;

çözüm olarak da, “dil o dereceye gelmeli ki, bir Türk, eğitim için Türkçe’den başkasına gereksinim duymasın” şeklinde düşünmektedir (İleri, 2004:93). Türk inkılâbında ilerleyişin gerçekleşmesinde eğitim alanında yapılacak inkılâp, Türkçeye verilecek önem doğrultusunda gerçekleşecektir. Celal Nuri’nin eğitim alanında dile getirdiklerinden hareketle görülüyor ki Türk toplumu, ulus olma bilincini de elde ederek, ilerleyişini sürdüren bilinçli bir toplum haline gelecektir.

Türk toplumunun ulusal değerlerini göz önüne alarak “Türk inkılâbı” üzerine düşüncelerini dile getiren Celal Nuri, Türk toplumunun ulusal yapısının ve toplumsal sorunların düzelmesi için eğitimi olmazsa olmaz bir kaide olarak görmektedir. Celal Nuri, sürekli Avrupa’da uygulanan eğitim seferberliğini örnek gösterir ve sorunlara çözüm bulabilmek için gereken çözüm yollarının Avrupa’dan getirmek gerektiğini dile getirmiştir (İleri, 2004:97).

Celal Nuri, eğitim konusunda girişimlerin başlatılmadan önce, bu girişimin bir planının yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Celal Nuri için eğitim konusunda bir santimetre ilerlemeden ve girişimde bulunmadan önce, bu girişimin planı çizilmelidir. Devletin nasıl bir anayasası var ise, eğitimin de bir anayasası olması gerektiğini düşünen Celal Nuri, atılacak adımların ve yapılacak girişimlerin, bu anayasanın belirleyeceği kurallar etrafında gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu konuda Almanya’yı örnek gösteren Celal Nuri, Almanya’nın ancak okullar sayesinde çöküşten kurtulduğunu ve bugünkü yüksek konumuna yükseldiğini dile getirmektedir (İleri, 2004:97).

Celal Nuri, eğitim alanında Avrupa’dan getirilecek çözüm yollarının ne şekilde olacağından söz ederken, eğitim alanında batılılaşmanın bir yol haritasını çizmiştir. Buna göre Türk toplumuna az, fakat yararlı bilgiler verilmesi gerekmektedir. Bu bilgiler, Türk toplumu tarafından süs olarak değerlendirilmemesi yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Celal Nuri, Türk halkının, eğitim vasıtasıyla alacakları bilgileri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde özümseyebilmesi gerektiğini savunurken, çeşitli bilimleri öğrenecek olan Türk toplumunun bu bilimleri düşünmekten ziyade kullanmakla uğraşmaları gerektiğini dile getirmiştir. Böylece, az ama ciddi ve gerekli olan bilgiler Türk toplumuna verilebilirse, Celal Nuri’ye göre ulusal uyanış kısa bir süre içinde gerçekleşecektir. Böylelikle Osmanlıların kişisel değerleri ve ulusun ekonomik düzeyi

yükselecektir (İleri, 2004:98). Türk İnkılâbı'nın gerçekleşmesi sürecinde eğitim politikasının sağlıklı bir ilerleme göstermesi, Celal Nuri'nin de sözlerinden anlaşıldığı üzere hedefe daha sağlam adımlarda gidileceğini ve bu şekilde Türklerde ulusal uyanışın gerçekleşeceğini göstermektedir.

3.2.3. Dilde Değişimle İlgili Düşünceleri

Celal Nuri için Türk inkılâbının en gerçekçi tanımının “Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu” olarak yaptığı söylenebilir. Celal Nuri İleri'nin tasavvur ettiği Türk inkılâbında Türk ulusunun birlik ve beraberliğinin gelenekten kopmadan sağlanması gerektiği şeklinde bir yol izlenmiştir. Bu amaçla Türk İnkılâbı içerisinde yer alan yeniliklerden birisi de Türk dili ve alfabesi üzerinde yapılan değişimdir. Celal Nuri için yapılacak inkılâp çalışmalarında Türk ulusunun çağdaştırılması ön planda iken, bu çalışma alanlarından bir tanesi de dil olarak görülmektedir. Dili, uygarlığın ölçüsü ve sembolü olarak gören Celal Nuri'nin, uygar bir toplum olabilmenin koşulu olarak dildeki çalışmaların gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi, açık bir şekilde eserlerinde yer almaktadır. Bu bakımdan modernleşen Türk ulusunun, modernleşmesi gerektiği alanlardan birisi de dil üzerine olmuştur.

Türk inkılâbını evrimlerin izlemesi gerektiğini dile getiren Celal Nuri, inkılâp ile geçmişin yıkılacağını, evrim ile geleceğin kurulabileceğini düşünmektedir. Bu bakımdan Celal Nuri için dildeki yeniliklerde de evrimci görüş geçerliliğini korumaktadır. Celal Nuri'ye göre Türk ulusu üzerinde İslamiyet gibi Türk dili de yerleşmiştir ve bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle dil inkılâbı için ancak evrim olanaklı olacaktır (İleri, 2002:225). Celal Nuri'ye göre bu süreç birden gerçekleşmeyecek, uzun bir zaman alacaktır. Fakat bu süreçte, özellikle Batı ile uyumun sağlanması açısından dilin evrim geçirmesi uygun görülmektedir.

Celal Nuri, Türkçe'de yapılması gereken evrimden bahsederken, bu evrimin bilimsel bir zemine oturtulması gerekliliğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde dil konusunda bilimsel bir yöntem izlenmemesi halinde evrim düşüncesinin gerçekleşemeyeceğini dile getiren Celal Nuri, bilimsellikten uzak yapılacak çalışmaların başıbozuk çalışmalar olacağını ve bu çalışmaların da saçmalaktan öteye gitmeyeceğini savunmaktadır. Her şeyden önce Türkçenin durumu ve yerinin saptanması gerektiğini savunurken, bu konuların en baştan çözüme kavuşturulmaması halinde, dil konusundaki çalışmaların yarım

kalacağını düşünmektedir. Nitekim Türk toplumundaki ilerleyişin gerçekleşmesinin zorlaşacağını dile getirmektedir. (İleri, 2002:228-229).

Celal Nuri, Türkçenin birçok uygar kavramı anlatamadığından yakınırken, dilde sağlanacak evrim ile yabancı kalınan terimlerin dile mal edilmesinin gerçekleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Celal Nuri, geleneği reddederek, sadece geçmişi silerek bu inkılâbı tasavvur etmemektedir; fakat Batı'dan geri kalışın bir nedeni olarak da bu konuyu ileri sürmektedir (İleri, 2002:227). Çünkü Celal Nuri, Batı ile yaptığı karşılaştırmaların başına, çoğunlukla dil konusunu getirmektedir. “Komşuların dili, Avrupa kültürü ile benzerlik göstermektedir” diyen Celal Nuri, Batılılar gibi gelişmiş ve yaygın hale gelmiş bir dil kullanmanın, düşünüşün şekillenmesinde ve Batı'ya ayak uydurulmasında önemli olduğunu düşünmektedir. Ancak bu şekilde dil, işlevini yerine getirebilecektir ve bunun sonucunda da Asyalılıktan çıkılacaktır (İleri, 2002:128-131). Buradan anlaşılıyor ki, Türk toplumu, dilinde Batı'ya nazaran değişime gitmezse, modernleşme ve uygarlaşma yolunda olduğu yerde kalacaktır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki gerileyişinin bir nedeni olarak gösterilebilir.

Batı karşısında gerileyiş nedenleri üzerine düşüncelerini açıklayan Celal Nuri'ye göre, dil inkılâbı ile birlikte amaçlanan değişimlerin gerçekleşmesi halinde, bu gerileyiş rüzgarı dinecek ve ilerleyiş başlayabilecektir. Çünkü Celal Nuri için en önemli konu, dilin, uygarlığın sembolü olmasıdır. Uygar bir toplum olabilmek için dildeki sıkıntıların giderilmesi gerektiğini dile getiren Celal Nuri, bu şekilde Avrupa ile boy ölçülebileceğini düşünmektedir (İleri, 2002:136). Bu bakımdan Türk toplumu için dil, ulus düşüncesini kuvvetlendirebileceği gibi, ulus olarak yeni bir düşünce yapısının şekillenmesinde de önemli bir rol oynayacaktır.

Celal Nuri'ye göre dilin zorluğu ve edebiyatın eksikliği, Türk toplumunun bilgisizliğini ortaya çıkarmakta ve ilerleme isteğini yok etmektedir. Türkçe kolay okunur ve yazılır bir dil haline getirilir ve edebiyatı güzelleştirilirse, halkın ilgisi ortaya çıkacak ve böylece okur-yazar oranı artacaktır. Celal Nuri için okur-yazar oranının artması, Türk inkılâbının öncelikli konularından birisidir. Böylece yılların olumsuz şekilde tüketilmeyeceğini düşünen Celal Nuri, hızla ilerlemek için okur-yazar sayısının artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Bunun için Celal Nuri, eğitimin temel dayanağı olarak dil ve edebiyatı görmektedir. Celal Nuri'ye göre dil ve edebiyat olmadan, eğitim

ilerleyemez; çünkü dil, eğitimin aracıdır. Bu nedenle okulların iyileştirilmesi, dil ve edebiyatın düzenlenmesi ile mümkün olacak ve bu şekilde ilerleme sağlanacaktır (İleri, 2004:92-93).

Türkçenin gelişimi için çalışmalar yapan Celal Nuri, Batıdaki dilbilimsel çalışmaları da yakından takip etmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak Celal Nuri, Batıda gerçekleştirilen dilbilimi çalışmalarından faydalanılmadığını ve bu konuda Türkçede hiç çeviri kitap olmadığını belirtmiştir. Celal Nuri, dilbiliminin kavranılmamasından dolayı dilde tutucu olanların da, yenilikçilerin de çoğu kez yanlış görüşler ileri sürdüklerini savunmuştur (İleri, 2002:145). Türkçenin gelişimi için bir yol sunmaya çalışan Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nde tespit ettiği bir eksikliği dile getirerek, dil konusunun önemine farklı bir yönden değinmektedir.

Türkçenin gelişim yönü için bir yol haritası fikrini dile getiren Celal Nuri'ye göre Türkçe, başka uygar dillerin çoğunlukla anlatabildikleri her kavramı anlatabilmelidir. Bu bağlamda Celal Nuri, dil konusunda "terimler"den söz etmiş ve terimlerin evrenselliğine önem vermiştir. Türk ulusu olarak ilerleme adına terimler konusu çözülebildiği takdirde, olumlu adımlar atılabileceğini düşünen Celal Nuri, dil inkılâbının evrim yolu ile gerçekleşmesini bu şekilde izah etmiştir (İleri, 2002:150-151).

Dilde evrimleşmenin terimler konusuna verilecek önemle gerçekleşmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, bu konuda taklitçilikten de uzak durulması gerektiğine değinmiştir. Celal Nuri'ye göre dilde evrimleşme konusunda terimlerin alınabilmesi söz konusu iken, önemli olan terimleri almaktan ziyade, bu terimlerin türevlerini bulmaktır. Böylece Osmanlı/Türk modernleşmesinde gelinen nokta, Türk toplumunun dilindeki değişimi ortaya çıkartmıştır. Batılılaşma hareketleri neticesinde yaşanan Türk inkılâbı, birçok alanda etkilerini gösterdiği gibi, dil alanında da etkilerini gösterecektir. Fakat unutulmaması gereken nokta, dil inkılâbının, Türk toplumunun ilerlemesi adına Türkçeye yeni bir boyut kazandırması ve Batılılaşma adına Avrupa'nın taklit edilmemesidir. Celal Nuri'nin de dediği gibi dil ve edebiyatta yaşanan gelişmeler, ilerleme yolunda bir taklitten ziyade örnek alma olarak kabul edilmeli ve bu örnek alma eylemi Türk toplumunun sahip olduğu değerler içerisinde şekillendirilmelidir.

3.2.4. Harf İnkılâbı

Celal Nuri, dil konusunda yapılması gereken inkılâp hakkında hangi aşamalardan geçilmesinden söz ederken, Türk toplumu için dil konusundaki geri kalmışlıktan yakınmıştır. Türkçeye yazık edildiğini düşünen Celal Nuri, uygarlaşma adına Türk dilinde bir takım yeniliklerin yaşanması gerektiğini ileri sürmektedir. O halde Türk toplumunun Batıya göre uygar hale gelmesi ve modern bir devlet özelliğine erişebilmesi için Türk dili üzerinde bir takım değişikliklerin yapılması gerektiği görülmektedir.

Celal Nuri, dil konusunda bütünlüğü sağlanması açısından çözümlerini dile getirirken, Türk dili içerisindeki alfabe konusunda da bir takım sıkıntılardan söz etmiştir. Bu sıkıntıların temelindeki neden, Osmanlı Devleti himayesindeki halkın içerisinde sayıca azımsanmayacak kadar azınlıkların bulunması ve bu nedenle bütünlüğün sağlanmasının zorlaşmasıdır. Celal Nuri, dil inkılâbı esnasında bu konuyu dile getirmiş ve harf inkılâbının da gerçekleşmesini düşünmüştür. Celal Nuri'ye göre modernleşen Türk toplumunda, birçok alanda olduğu gibi, dil ve harf konularında da bir takım inkılâplar yaşanarak hem birlik ve bütünlük sağlanacak hem de bu yeniliklerin daha hızlı bir şekilde Türk toplumunca sindirilmesi gerçekleşecektir.

Celal Nuri, “Türk İnkılâbı” isimli kitabının “Abece Sorunu” başlığında bu konuya bir açıklama getirmeye çalışırken, ulusal birliğin sağlanmasında dilin önemine dikkat çekmeye çalışmıştır. Celal Nuri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde her yörenin yazım ve dil konusunda özgür bırakılmaması gerektiğini düşünür. Eğer özgür bırakıldığı takdirde, bir yörenin yazdığını başkası anlayamayacaktır. Böylece dilin, ulusal birliği korumasından ziyade bozacağını düşünen Celal Nuri, devletin sınırları içerisinde bütün toplumlar tarafından bilinmesi gereken bir dil olması gerektiğini düşünmektedir. Buna göre Celal Nuri, toplumda çoğunluğu oluşturan halka göre değil de, bütüne göre bir dil oluşturulması gerektiğini ileri sürer. Celal Nuri, “ya Cumhuriyet ülkesinde oturan Türkler değil de, daha başkaları çoğunluk sayılırsa? şeklinde bir soru dile getirerek durumun önemini özetlemeye çalışmıştır (İleri, 2002:157-158).

Geleneği reddetmeden ve bu geleneğin devamı olan Türk Devleti'nin nasıl uygarlaşacağını düşünen, bu düşüncesinin gerçekleşmesi amacıyla yapılabilecek inkılâpları dile getiren Celal Nuri, harf inkılâbının temel koşulunun da evrim olacağını dile getirmiştir. Aksi takdirde Celal Nuri'ye göre Türk ulusunun geçmişi ile geleceği

arasındaki bağ kopacaktır. “Bu dil yalnız bizim dilimiz değil, atalarımızın ve gelecek kuşak çocuklarımızın da malıdır” diyen Celal Nuri, bu nedenle herkesin kafasına göre bir şekil veremeyeceğini düşünür. Celal Nuri’nin bu tespiti, sadece geçmiş ile içinde bulunduğu zamanı değil, aynı zamanda gelecek kuşağı da ilgilendirmektedir. Celal Nuri, kendisinden önceki kuşağın söyleyişlerinin kendi kuşağındaki söyleyişlerden farklı olduğunu dile getirmekte ve kuşaktan kuşağa söyleyiş farklılıklarının çok yavaş ortaya çıktığını belirtmektedir. Gelecek kuşak için de böyle düşünen Celal Nuri, bu söyleyiş ve seslendiriş sarsıntılarına karşı, saptanmış bir eksen, bir alfabe olmazsa, gelecekteki kuşaklarla geçmişteki atalar arasında bir ilişki kalmayacağını söylemektedir (İleri, 2002:162). Celal Nuri’nin bu düşüncelerinin esin kaynağı kuşkusuz evrim düşüncesinden gelmektedir. Celal Nuri’nin bu dönemde yaptığı tespitlere bugün bakıldığında, düşünceleri daha net bir şekilde görülmektedir.

Geçmiş kuşağın yapıtlarına da önem verilmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, eğer geçmişteki kuşakların dili ve bilimi, tekniği ve güzel yazın kalıtları bulunmasa, Türkçe yazılır bir dil olmasa idi, Türklerin de Arnavutlar gibi Latin alfabesini hemen kabul edeceklerini ileri sürmektedir. “Dil, kendimiz demektir” diyen Celal Nuri, Türk ulusunun bir dili olduğunu, bütün toplumsal ve ruhsal tarihimiz onda yattığını düşünmektedir. Çünkü Celal Nuri’ye göre “dil birleştirilmez, birleştirir; oluşturulmaz, oluşturur” (İleri, 2002:163).

Celal Nuri, harf inkılâbı ile Türk dilinde kullanılan harflerde yapılacak değişimden bahsederken, Latin harflerinin kullanılması gerektiği yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Buna göre Celal Nuri harf inkılâbı ile yapılacak yeniliklerden şu şekilde söz etmektedir:

“Harflerimiz çok kötüdür. Bu harflerle iş göremeyiz. Yeterli değildir. Harflerimizin eksikliğinden, bir işe yaramadığından, kullanışsız olduğundan söz etmeyeceğiz. Yalnız şurasını söyleyeceğiz ki, bu harfleri ve bunlarla yazılmış anlatımları halk kolayca öğrenemiyor. Bunlar doğal olmayan şeyler. Bu durum ilerlememizi engelliyor. Halktaki eğitim ve aydınlanma isteğini söndürüyor. Onun için harfleri düzenlemeye çalışmak gibi, boş önlemlerle uğraşmayalım. Bir an önce ve tam bir cesaretle, Latin harflerini kabul edelim” (İleri, 2004: 91).

Buradan anlaşılacağı üzere Celal Nuri, Türk dilinin sahip olduğu harfler üzerinde bir değişikliğe gidilmesinden ziyade Latin harflerinin kullanılması gerektiğine dikkat

çekmektedir. Böylece hem Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bütünlük sağlanmış olacak, hem de Avrupa'nın bilim ve kültür dilinden uzak kalınmamış olunacaktır.

Celal Nuri, imlamızın perişan, Türk milletinin irfanen geri olduğunu dile getirmektedir. Celal Nuri, yazıdaki dağınıklığın sebebi olarak Arap alfabesinin kullanılmasını ve Arap harflerinin Türk seslerini ifade etmede yetersiz kalışını gösterir. Kişilerin görüşlerini ifade edebilmesi, irfan hayatına girilebilmesi, Türk dilinin doğru bir imlaya sahip olması için yeni alfabe kabulünden başka çarenin olmadığını savunur (İleri, 1928b:21). Celal Nuri'nin düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere Türk dilinin alfabe ve imla konularındaki eksikliklerinin giderilmesi, bilimsel açıdan ilerlemeyi hızlandıracaktır. Bu durum aynı zamanda Avrupa'ya karşı mücadelenin de sürdürülmesinde önemli bir girişim olacaktır.

Celal Nuri, Arap alfabesiyle yazılmış olan eserlerin, toplum tarafından okunup anlaşılmasındaki zorluklardan bahsederek Arap alfabesinin terk edilmesi, bunun yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi gerektiğini savunur. Bunu savunurken de, başka milletlerin de alfabe değiştirdiklerinden örnekler verir. Latin harflerinin Türk diline uygun olduğunu, toplumun bu alfabeyle daha kolay bir şekilde okuyup yazabileceğini iddia etmektedir (İleri, 1331b:182-183).

Arap harfleriyle yazılmış eserler halk tarafından okunup kolaylıkla öğrenilemediğini düşünen Celal Nuri, Almanların da alfabelerini değiştirdiklerini örnek göstermektedir. Türk dilinin sahip olduğu kötü durumdaki alfabenin değiştirilerek Latin alfabesi benimsenmelidir. Celal Nuri, Latin harflerinin, Türk dilinde yazımının uygun olduğunu belirtir. Arap alfabesi gibi Latin alfabesinin de fena olduğunu bu nedenle de Türk milletinin kendisine yeni bir alfabe ihdas etmesi gerektiğini savunanlara cevap bile vermemek gerektiğini söylemektedir (İleri, 2002:170-172).

Celal Nuri'ye göre, Latin harflerine geçiş aşamasında döneminin bazı düşünürleri, bir anda Latin harflerinin kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Bu konuda nasıl bir yol tutulacağını düşünen Celal Nuri, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bence Latinciler şu suretle işe başlamalıdır; evvelden, hangi usul kabul edilecek ise bu, fenni bir suretle tespit edilmelidir. Saniyen, günün birinde Arabca harflerinin bırakılması ve hemen ertesi gün Latin harflerinin kabulü maddeten mümkün olmadığından, usul tesbit edildikten sonra beş, hatta üç

sene zarfında, yavaş yavaş, hazm etdirile etdirile, cahillerden başlayıp alimlere doğru Latin harufu ta'mim edilmelidir” (İleri, 1924:1).

Celal Nuri Latin harflerine bir an önce geçilmesi gerektiğini düşünse de, bu geçiş sürecinin hemen gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, Celal Nuri, bir anda yapılacak değişiklik neticesinde geçmiş ile gelecek arasında bir kopukluk yaşanacağını dile getirmektedir. Bu nedenle aceleye gerek yoktur. Öncelikle Latin harfleri yardımcı bir alfabe olarak okutulmalı, dilin kabiliyetleri ile ne kadar uyumlu olabileceği denenmelidir. Bu noktada Celal Nuri, Türkçenin yalnız bugünkü nesillerin değil, hem atalarının hem de yeni nesillerin ortak dili olmasının unutulmaması gerektiğini söylemektedir (İleri, 2002:162-163).

Neticede Celal Nuri, harf inkılâbı ile gerek Türk dilinde, gerekse bilimsel gelişmelerde ilerlemenin bir noktası konusunda açıklamalarda bulunuyor. Osmanlı modernleşmesi ile birlikte gelen değişimin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile devam ettiğini düşünen Celal Nuri için Türk inkılâpları içerisinde dil ve harf inkılâpları, Türk toplumunun bu değişim neticesinde ilerleyişi açısından bir gereklilik olarak görülmelidir. Bu noktada Celal Nuri'nin en büyük hedefi, dil ve harf inkılâpları ile birlikte Türk toplumundaki cehaletin yok edilmesidir. Çünkü bu değişim neticesinde okur-yazar oranının artması yaşanacak ve halk eğitilmiş bireylerden oluşacaktır. Türklerin Batıya karşı gelişme ve ilerlemesinin koşulu bu olacaktır.

3.2.5. Kadınlar İle İlgili Düşünceleri

Türk modernleşmesi ile birlikte yapılması gereken inkılâplar konusunda düşüncelerini dile getiren Celal Nuri, bu düşünceleri arasında, yaşadığı dönemde kadına verilen değere yer vermiş ve kadınlar ile ilgili bir takım değişimlerin de yaşanması gerektiğini düşünmüştür. Celal Nuri'nin Türk kadını hakkındaki düşünceleri başta “Kadınlarımız” isimli kitabında olmak üzere, bir çok eserinde dile getirilmiştir. Celal Nuri'nin üzerinde durduğu konular arasında kadınlar hakkındaki düşünceleri, diğer inkılâp alanları hakkındaki düşünceleri gibi önemli görülmektedir. Kuşkusuz kadınlar ile ilgili bir konunun önemli hale getirilmesi, öncelikle toplumu yetiştiren bireylerin ilk eğitimlerini aileden, özellikle anneden aldıkları düşünüldüğü takdirde, daha açıklayıcı olacaktır. Çünkü Türk toplumunun ilerlemesi adına kadınlara ve kadınların eğitimlerine verilecek değer, Celal Nuri'de yadsınmaz bir gerçeklik olarak görülmektedir.

Celal Nuri'ye göre, kadınlara verilecek değer, bir milletin ilerleyiş seviyesine doğrudan etki edecek kadar öneme sahip olabilmektedir. Bu nedenle Celal Nuri'ye göre kadınların gelişmediği bir millet, gelişmiş bir millet olamayacaktır. Kadınların esir, eksik ve bir mal olarak görülmemesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, aslında kadınların, erkeğin yardımcısı, hayat arkadaşı olmak üzere yaratıldığını dile getirmektedir. İslamiyet'te de böylece telakki edildiğini düşünen Celal Nuri, akıl, mantık ve tekâmül üzerine kurulan bir dinin, kadın konusunda başka türlü bir tutum içerisinde olamayacağını düşünmektedir (İleri, 1331c:8-9).

İslamiyet'in kadınlara verdiği önem ve değere vurgu yaparak görüşlerini belirten Celal Nuri, kadınlar hakkındaki görüşlerini dile getirirken İslamiyet'in esaslarına bağlı kalmaya çalıştığını da belirtmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Celal Nuri, modernleşen Türk toplumunda yaşanması gereken inkılaplardan söz ederken, gelenekten uzaklaşılması gerektiğini söylemektedir. Kadınlar hakkındaki düşüncelerinde de bu durum görülürken, İslam toplumlarının mutluluğu için kadının yetişmesi, yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü Ona göre, milletleri yetiştiren kadından başkası değildir. Kadın her yönüyle erkeğin yardımcısıdır. Bundan dolayı İslam, kadını, vazifelerde olduğu gibi hukukta da erkekle eşit kılmıştır (İleri, 1331c:11). Türk toplumunda kadının yeri ve önemine değinmeye çalışan Celal Nuri'nin savunduğu düşüncelerinden anlaşılacağı üzere sağlıklı bir toplumun yetiştirilmesi adına kadınlara önem verilmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda inanılan dinin bir gereği olarak toplumun karşısına çıkmaktadır.

Yaşadığı dönemde kadınlara gerekli önem ve değer verilmediğini düşünen Celal Nuri, kadınlara yazık olduğunu düşünmektedir. Ona göre kadınlardaki gerileme ve çöküş 10-15 yıldan beri verem hastalığı gibi ilerlemektedir. Aynı zamanda yaşadığı dönemdeki düşünürlere de isyan eden Celal Nuri, çağdaşı olan düşünürler arasında kadınlar konusunun, bir "yasaklı meyve" olarak görüldüğünü söylemektedir. "Kafes arkasında neler oluyor?" diye bir soru yönelten Celal Nuri, kadınlar hakkındaki bu konuların, Türk toplumuna ait bir ayıp gibi görüldüğünü ve bu durumun ulusu geri götürdüğünü dile getirmektedir. Yaşamsal ve toplumsal sorunlardan utanmamak gerektiğini dile getiren Celal Nuri, bu durumun ne İslam ilkelerine, ne de Türk ulusunun yaratılış ve erdemine uygun bulmaktadır (İleri, 2004:137).

İslamiyet'in kadınlar üzerindeki hükmünün tarihsel süreçte değiştiği, Celal Nuri'nin sözlerinden de anlaşılmaktadır. Çünkü Celal Nuri, Osmanlı toplumundaki birçok sıkıntının, kadının aşağılanmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle O, kadının bir eşya gibi görülmemesi gerektiğini ve tek taraflı boşanmanın kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Celal Nuri kadınlarla ilgili düşünce yapısının değişmesi gerektiğini dile getirirken, bu değişimin teknik nitelikteki değişimlerden bile önce yapılması gerektiğini ve bunun İslamiyet'e de uygun olduğunu düşünmektedir. Celal Nuri, kadının sosyal hayata katılması gerektiğini ve kadın olmadan toplumun ilerlemesinin mümkün olmadığını söylemektedir (İleri, 1331c:14-15).

Bu noktada Avrupa'da kadınların ilerleme katettiğini ve toplumda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmak üzere olduğunu dile getiren Celal Nuri, Osmanlı/Türk kadınlarının niçin geri kaldığının cevaplarını vermeye çalışmıştır. Çünkü Ona göre Avrupa'daki kadınlar, gün geçtikçe haklarını geri almışlardır. Erkeklerin, kadınların değerli bir hayvan olmadığı bilincine vardığı Batıda, kadının değerinin anlaşıldığını düşünen Celal Nuri, bu gelişme neticesinde aile yaşamının düzenli hale geldiğini ve toplumsal ilerlemenin hız kazandığını söylemektedir. Buna rağmen "biz de kadınlar başka erkekler başka bir dünya oluşturur" diyen Celal Nuri, bu zıtlığın, Osmanlı Devleti'nin en önemli geri kalış nedenlerinden birisi olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle kadınları doğal olmayan bir tutsak olarak gören Celal Nuri, Türk kadınlarını, insan toplumunun "yasaklı üyeleri" olarak görmektedir. Bu nedenle kadının emek ve katkısı olmadan, hiçbir toplumun ilerleyemeyeceğini düşünen Celal Nuri, kadınsız bir toplumu, dilsiz bir insana benzetmektedir (İleri, 2004:135-136).

Celal Nuri'nin kadınlara verilmesi gereken önem ve değer hakkındaki düşüncelerine değindikten sonra, Doğu toplumlarındaki kadın algısı üzerine düşüncelerine bakılacak olursa; Doğunun, kadınların yardımından uzak kalmasından yakınması ile karşılaşılır. Celal Nuri'ye göre kadın toplumun temelidir ve kadınları insanlığın yarısı olarak görmektedir. Toplumun sağlıklı bireylerden oluşması adına kadının önemi hakkında örnek veren Celal Nuri, çocukların ilk eğitimlerini annelerinden aldığını, fakat kadınların eğitim olanaklarından yoksun olduğunu belirtmektedir. Celal Nuri'ye göre kadınlara, bir ölçüye kadar eğitim verilerek uzmanlaşmaları sağlanabilir (İleri, 2002:186). Kadınlar hakkında neler yapılabileceği konusunda ilk adımın bu şekilde

atılabileceğini dile getirmiş olan Celal Nuri'nin, bu doğrultuda toplumun ilerlemesinin gerçekleşeceğini düşündüğü görülecektir.

Celal Nuri için kadın-erkek eşitliği, bu konuda atılabilecek en önemli adımlardan birisidir. Avrupa ve Amerika'ya yapmış olduğu geziler neticesinde yaptığı gözlemlerden de faydalanarak bu konu hakkında görüş belirten Celal Nuri, Batıdaki uygarlığa göre hareket etmek ve ilkelikten kurtulmak gerektiğini dile getirmiştir. Toplumda kadın-erkek eşitliğinin ilkelikten kurtulma noktasında önemli bir husus olduğunu düşünen Celal Nuri'ye göre, erkekler ne kadar gelişirse gelişsin, kadınlar erkeklere koşut olarak ilerlemezse, iş yarıda kalacak ve Türk toplumunun uygarlaşma çabası tamamlanamayacaktır. Çünkü dünyada erkelerinin ilerlediği, fakat kadınlarının geri kaldığı başka bir toplum yoktur. Celal Nuri için erkeğin başka, kadının başka olduğu bir toplum olamaz. Bir ulusun erkeklerinin kadınlarından ayrı yaşayamayacağını dile getiren Celal Nuri'ye göre kadın erkeği, erkek kadını tamamlayacaktır (İleri, 2004:138).

Batılılaşma karşısında kadın konusunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıklayan Celal Nuri, Avrupa'ya bütünüyle yaklaşmak olası değilse, yapımızın elverdiği derecede yenilik yapılabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda kadınları, daha çok okuryazar olan, daha çok ev işlerini bilen, çocuğunu sağlam ilkelerle yetiştiren ve dünyayı daha iyi anlayan bireyler konumuna getirmek gerektiğini düşünen Celal Nuri, bu yaklaşım neticesinde kadınlar konusunda çözüm bulunamasa da, çareler geliştirilmesine yardımcı olacağını düşünmektedir. Celal Nuri'ye göre buna benzer ilerlemeler sağlandığı takdirde, bazı özel nedenlerden dolayı yaşanan gerilemiş ortadan kalkabilir. Ayrıca özel yaşamda görülen bu tarz düzensizlikler, toplumsal yaşamı da etkileyecektir (İleri, 2004:121). Celal Nuri'nin de anlatmaya çalıştığı gibi Türk kadınının daha çağdaş seviyeye çıkartılması, özelden genele, bireyden topluma doğru bir ilerleme sağlanabileceğini gösterecektir. Bu bağlamda Türk toplumu adına toplumsal bütünlüğün sağlanması yolunda önemli bir adım olarak ilerleme de gerçekleşecektir.

Celal Nuri, Türk kadını ile ilgili yapılması gereken çalışmalar esnasında Batının olduğu gibi alınmasından, taklit edilmesinden yana değildir. Celal Nuri'ye göre toplum olarak, gösteriş için yapılan ıslahatların hep zararı görülmüştür. Bu nedenle kadın meselesini

çözmek için yabancı memleketlerin usullerini kopya etmek yanlış bir uygulama olacaktır. Kadınlar ile ilgili konuda yapılması gereken çalışma bu türden değil de, eğitim yoluyla gerçekleşmelidir (İleri, 1331c:126).

Celal Nuri, kadınlar konusunda düşüncelerini dile getirirken, sonuç olarak Müslümanların ve Türklerin kurtulmaları ve ilerlemeleri adına atılacak bir adım olarak, kadınların seviyelerinin yükseltilmesini görmektedir. Çünkü Celal Nuri için dünyada erkekleri ilerlemiş olup da kadınları geri bulunan hiçbir millet yoktur; bu nedenle esaslı bir medeniyet kadın-erkek eşitliğinin görüleceği, iki yönlü şekilde olabilir. Celal Nuri'ye göre Türkler ve bütün Müslümanlar mutlu olmak istiyorlarsa, her şeyden önce kadınları ıslah etmelidirler. Onlar da çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devlet ve milleti ıslah etmelidir. Celal Nuri'ye göre bina yapılırken çatıdan başlanmayacağı için, önce temel kazılması gerekmektedir. Bu nedenle Celal Nuri için kadın, insanlık binasının temel taşıdır (İleri,1331c:13). Sonuç olarak Celal Nuri'nin düşünce yapısındaki modernleşen ve inkılâplarla ilerleme gösterecek olan Türk toplumunda, kadınlara da önemli görevler düşmekte ve kadınlara verilen değer neticesinde Türk toplumunun ilerlemesi hızlanacaktır.

SONUÇ

Avrupa’da modernite ile birlikte toplum yapısındaki sorunları incelemek ve toplumsal düzeni sağlamak amacıyla sosyolojinin bilim haline geldiği söylenebilir. Batıda yaşanan bu durum, sosyolojinin bir bilim dalı olarak daha çok kabul edilmesini sağlamış, dünya genelinde sosyolojinin bilim olarak tanınması ve kabul edilmesi gerçekleşmiştir. Bu süreçte toplumsal yapıyı inceleyerek işlevini yerine getiren bir sosyoloji bilimi ile karşılaşmaktadır. Sosyolojinin dünya genelinde tanınması ve yaygınlaşmasında en büyük faktör olarak, modernleşme hareketlerinin olduğu görülmektedir.

Avrupa’da ortaya çıkan modernitenin etkileri, Osmanlı Devleti’ne kadar gelmiş ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. Bu bakımdan Türkiye’de sosyolojinin bir bilim olarak tanınması, bu zaman dilimine tekabül etmektedir. Türkiye’de sosyolojinin, özellikle Osmanlı Devleti’nin gerileyişinden sonraki çöküş sürecinde kendisini gösterdiği görülmektedir. Çöküş sürecindeki devleti kurtarma adına ortaya atılan fikirler, Batılılaşma olarak isimlendirilirken, Türk sosyolojisinin kimliği de ortaya çıkmış oluyordu. Batılılaşma problemi, Osmanlı’daki sosyolojik çalışmaların içeriğini oluştururken, dönemin aydınları tarafından devletin çöküş sürecinin atlatılması açısından dile getirdikleri görüşlerin genel tasviri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı döneminin çöküş sürecinden kurtarılabilmesi adına kafa yoran ve görüş bildiren Osmanlı aydınlarının ortak misyonu, devletin kötü gidişatını tersine çevirebilmek adına çözüm önerileri üretmektir. Bu amaçla İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi fikir akımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Ortak bir paydada buluşuyor olsa da, farklı yöntemlerle Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için mücadele eden bu fikir akımlarının ortaya attıkları fikirler, Türk sosyolojisinin de kimliğini oluşturmaktadır.

Bu fikir akımları içerisinde Batıcılık akımı, özellikle çalışmanın içeriği açısından önemli görülmektedir. Batıcılık akımının en önemli savunucuları olarak Abdullah Cevdet ve Celal Nuri İleri isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu isimler de zamanla farklı yöntem ve tanımlarla “Batıcı” kimliklerini ortaya çıkarmışlardır. Çünkü bir tarafta gerek teknik, gerekse gelenek ve kültürel bakımdan Batılılaşmayı savunan Abdullah Cevdet bulunurken, diğer tarafta ise “İslam geleneği ve Türk değerlerinin korunması koşulu ile

Batının teknik konulardaki ilerlemesinin alınabileceği” şeklinde Batılılaşma fikrini dile getiren Celal Nuri yer almaktadır. Özellikle Türk-İslam geleneğinden vazgeçilemeyeceğinin altını çizen Celal Nuri, Batılılaşma konusunda ise Batıyı bir amaç olarak değil, araç olarak görmektedir. Çünkü Celal Nuri için uygar ve modern bir devlet olabilmek adına Batının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bunun için de Batıdaki gelişmeler bir süreliğine örnek alınmalı, Türk-İslam geleneği içerisinde sindirilerek üretime geçilmelidir. Bu bağlamda Celal Nuri’nin Batılılaşma ve modernleşme algısı, dönemin Batıcı aydınlarından farklılık göstermesi bakımından önemli görülmektedir.

Batılılaşma konusunda gelenekten kopmamanın önemine vurgu yapan Celal Nuri, Osmanlı Devleti’nin çöküşünde yatan nedenlerden birisi olarak gelenekten kopuşun gerçekleştiğini gösterir. Celal Nuri’nin eserlerinde ortaya koymaya çalıştığı önemli konulardan birisi de, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenleri olarak görülmektedir. Çöküş nedenlerinin çok farklı yönlerini tespit eden ve bunlar üzerine detaylı açıklamalar yapan Celal Nuri’ye göre çöküşün en önemli nedenlerinden birisi olarak azınlıklar konusu gelmektedir.

Ona göre azınlıklara verilen geniş haklar, gerilemiş ve çöküşün en önemli nedenleridir. Azınlıkların sayı bakımından fazlalığı ve bu azınlıklar üzerinde Türkleştirme politikasının uygulanamaması, Osmanlı Devleti’nin gerilemesini hızlandırmıştır. Türkleştirilemeyen azınlıkların Osmanlı Devleti’ne hiçbir zaman bağlılık duygusu yaşamadığını belirten Celal Nuri’ye göre azınlıkların, komşu devletleri kışkırtmaları neticesinde gerilemiş ve çöküş hız kazanmıştır. Gerilemiş ve çöküş nedenlerinin bir diğerinin yönetim ve kurumlaşma eksikliğinden kaynaklandığını belirtirken, özellikle merkeze uzak kentlerde kurumlaşmanın gerçekleşmediğini ve yönetimin etkisiz kaldığını söylemektedir.

Celal Nuri için bir diğer çöküş nedeni, ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleşen gerileştir. Özellikle “çalışmak” kavramının Osmanlılarda bilinmediğini dile getiren Celal Nuri, savaşçı bir kimliğe sahip olan Osmanlı toplumunda üretim işlerinin azınlıklarda olduğunu ve Osmanlıların sadece savaş ganimetleri ile geçimlerini sağladığını söylemektedir. Fakat savaş kazanamayan Osmanlı Devleti, ekonomik anlamda bir sıkıntı içerisine girecek ve bunun etkileri Osmanlı Devleti’nin gerileşiminde görülecektir. Celal Nuri için bir diğer çöküş nedeni olarak da dışa bağlı nedenler

görülmektedir. Özellikle Batıda yaşanan gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin gerileyişi hız kazanmıştır. Nitekim bu durum, Batılılaşmanın, Osmanlı Devleti'nin gerileyişi ve çöküşü üzerindeki etkileri olarak görülmektedir.

Celal Nuri, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı karşısında Batıyı taklit etmekten sakınırken, Türk-İslam geleneğinden kopmadan toplumsal bir değişimin gerçekleşme zorunluluğunun sinyalini vermektedir. Bu bağlamda düşüncelerini eserlerinde dile getiren Celal Nuri, Batılılaşma probleminin tanımını yapmakla ve çözüm önerileri üretmekle kalmamış, bunların yanı sıra bir takım yeniliklerden söz ederek bunların uygulanabilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Nitekim Celal Nuri'nin milletvekili olarak meclise girmesi, tasarladığı yenilikleri gerçekleşmesine hız kazandıracığı düşünülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk toplumunun yeni bir rejim ile tanışıyor olması, Celal Nuri'nin tasarladığı yeniliklerin gerçekleşmesi adına uygun bir zaman ve mekân ortaya çıkarmış oluyordu. Türk toplumunda gerçekleşmesini düşündüğü yenilikleri ise, başta “Türk İnkılâbı” olmak üzere eserlerinde dile getirmektedir. Özellikle “Türk İnkılâbı” isimli kitabında, Türk toplumunda yaşanmasını istediği değişimleri dile getiren Celal Nuri, Batı toplumundan daha ileride bir toplum yaratmayı istemektedir.

Bu değişimin bir anda gerçekleşmeyeceğinin farkında olan Celal Nuri, toplumsal bütünlüğün sağlandığı takdirde, uygun zamanın gelmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle gerçekleşmesini istediği bir takım inkılâpları eserinde ele alırken, Türkiye'nin bir bütün olarak bu değişimi geçirmesinden yana görüş belirtmektedir. Aksi takdirde toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanamaması halinde, Batıdan geri kalmaya devam edileceğini ve ilerlemenin sağlanamayacağını düşünmektedir.

Celal Nuri'nin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtuluş yolu olarak çözümler yaparken, en önemli çözümlerinden birisi olarak Türk ulusunun Osmanlılıktan kurtulması gerektiği yönünde olmuştur. Osmanlı toplum yapısına bakıldığında, azınlıkların Osmanlılardan daha fazla olması, böyle bir çözümler yapmasına neden olmuştur. Ancak bütünlüğün sağlanması ile birlikte toplumsal değişim yaşanacaktır. Ulus olarak Osmanlılıktan soyunulması ile kötü gidişatı düzeltilebilecek

bir inkılâbın yapılabileceğini dile getiren Celal Nuri, Türk toplumunun bunu başarması için üç durumdan söz etmiştir. Buna göre öncelikle Türk toplumuna, yaşanan zamanın gerçekleri anlatılmalıdır. İkincisi ise, Türklerin ulusluluk bilincine varması olarak görülmektedir. Üçüncüsü ise, mekân ve zamana uygun olarak hareket eden bir liderin bulunarak bu hareketi yönetmesidir. Celal Nuri için aranan lider Mustafa Kemal'dir.

Celal Nuri'nin uygar ve modern bir Türk toplumu inşa etme düşüncesi olarak öne sürdüğü Türk İnkılâbı fikri, farklı alanlarda yapılacak inkılâplar ile gerçekleşmektedir. Öncelikle İktisadi inkılâptan söz eden Celal Nuri, Türk toplumunun ekonomi konusunda eski anlayışı bir kenara bırakması ve "üretim" kavramına önem verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Türk inkılâbı fikri içerisinde Türk toplumunun ekonomik anlamda yaşaması gerektiği değişimi anlatan Celal Nuri, ekonomi temelli bir toplum ve düzen kurulması gerektiği şekilde bir düşünce ortaya atmış oluyordu.

Türk inkılâbı fikrini ortaya atarken yeni bir toplum yapısının inşası esnasında ekonominin önemine değinen Celal Nuri'nin yapılması gereken yenilikler konusunda dile getirdiği bir diğer inkılâp, eğitim alanında yapılacak inkılâp olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumun uygarlık ve modernlik seviyesinin göstergesi olarak eğitimin önemi bilinmektedir ve Celal Nuri'de bu bilinçle eğitim alanındaki inkılâp düşüncesini ileri sürmüştür. Eğitim alanında yapılacak çalışmalar, Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurma noktasında geliştirilmesi gerektiğini düşünen Celal Nuri, Türk toplumu için yeni bir rejim olan Cumhuriyet'e uygun bir eğitim programının ortaya çıkartılması gerektiğini söylemektedir.

Eğitim konusunda Türk toplumunda ulus olma bilincini uyandıracak şekilde bir sistem inşa edilmesi fikri, Celal Nuri'nin yeni bir toplum yaratması bakımından önemli görülmektedir. Eğitimli Türk toplumu, yetiştireceği yeni nesil üzerinde bilinçli yetiştiriciler olarak düşünüldüğünde, Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının işe yarayacak olması, daha sonraki süreçte yaşanan gelişmelerle anlaşılacaktır.

Türk inkılâbı ile dile getirdiği yeniliklerden bir diğeri, dil ve edebiyat alanında yapılacak inkılâp düşüncesidir. Celal Nuri'nin dil ve harf inkılâbındaki öncelikli amacı, Türk toplumu içerisinde birlik, beraberlik ve bütünlüğü sağlamak olarak görülmektedir. Özellikle Batıdan geri kalış nedenlerinden birisinin, dile verilen önemin az olması

olarak düşünülmesidir. Çünkü Celal Nuri'ye göre uygar bir devlet ve toplum yapısına sahip olabilmek adına dil ve harf inkılâbına önem verilmesi gerekmektedir.

Celal Nuri'ye göre Türk inkılâbının gerçekleşmesinde önemli görülmesi gereken alanlardan birisi de kadınlar ile ilgili konular olmuştur. Türk toplumunda kadının aşağılandığı ve arka planda bırakıldığından yakınan Celal Nuri, toplumsal ilerlemenin gerçekleşmesi amacıyla kadınların bu şekilde hor görülmemesi yönünde görüş belirtmektedir. Batıda görülen kadın-erkek eşitliğinin Türk toplum yapısında da uygulanması gerektiğini söyleyen Celal Nuri, gerek ekonomik anlamda, gerekse uygarlaşma yolunda Türk toplumunun gelişme göstereceğini düşünmektedir.

Bu şekilde ilerlemenin gerçekleşmesi için kadınların eğitime de önem verilmesi gerektiğini söyleyen Celal Nuri, bilinçli insanların yetişmesi için kadınların eğitilmiş olması gerektiğini savunur. Neticede her insanın aldığı ilk eğitim ailede anne tarafından verilmektedir. Eğer bu ilk eğitim, bilgisiz kadınlar tarafından çocuğa verilecek olursa, yetişecek toplum da aynı seviyede bilgisiz olacaktır. Bu bakımdan kadınlar konusunda yapılabilecekler arasında eğitim olgusu önemli görülmektedir.

Batılılaşmayı, Avrupa'yı olduğu gibi alarak kopya etmekten ziyade, onların ilerleme gösterdiği alanları Türk-İslam sentezi içerisinde eriterek yeni bir yöntem geliştirme çabası olarak gören Celal Nuri'nin, Türk toplumunda modernleşmenin imkânına dair görüşlerine yer verilmiş; modernleşen Türk toplumunda yaşanan toplumsal değişim neticesinde gerçekleşecek bir takım yeniliklere değinilmiştir.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile gerçekleşen rejim değişikliğinin toplum üzerindeki yansımaları, Celal Nuri'nin yapılmasını gerekli gördüğü inkılâpları üzerinden dile getirilmiştir. Çalışmadan elde edilecek sonuçlar maddeler halinde değerlendirildiği takdirde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Celal Nuri, batıcı bir aydın gibi görülürken, geleneği reddetmeyen ve bu anlayışla yeniliklerden bahseden uzlaşmacı bir düşünür olarak Türk düşünce tarihinde yer almıştır.
- Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri ile birlikte görülen yenilik çalışmaları ve Cumhuriyet dönemindeki Türk inkılâpları, Türk milletinin kültürü ve geleneği göz ardı edilerek gerçekleşmiştir.

- Celal Nuri'nin dile getirdiği inkılâpların Türk toplumu tarafından benimsenmesinde Türk-İslam geleneği önemli bir rol oynamıştır.
- Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk toplumunda yaşanan değişim, Osmanlı Devleti dönemindeki yeniliklerden bağımsız olarak düşünülmemelidir.
- Batılılaşmak için hızlı karar vermek fakat uygulamaların toplum tarafından tedrici bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Celal Nuri için evrimci anlayış, toplumsal değişimin metodu olarak görülmüştür.
- Celal Nuri'ye göre Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve batılılaşma hareketleri arasındaki ilişki, son 150-200 yıllık bir süreç göz önünde bulundurularak değerlendirilmemeli; tam tersine Osmanlı tarihi ile birlikte bir bütün olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

AKÇURA, Yusuf (1998), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AKGÜN, Mehmet (1988), *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

AKSANYAR, Necati (1993), *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Ankara.

ALTUN, Fahrettin (2005), *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul.

ARMAĞAN, Mustafa (1992), *Gelenek*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

AYGÜN, Mehmet (2010), *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BAYSAL, Aliye (2006), *“Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları İçinde Batıcılık Akımı”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

BERGER L. Peter ve diğ. (2000), *Modernleşme ve Bilinç*, Pınar Yayınları, İstanbul.

BERKES, Niyazi (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul.

BIYIKLI, Mustafa (2006), *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları*, Gökkuşbu, İstanbul.

BOLAY, Süleyman Hayri (1979), *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.

CEVDET, Abdullah (1913), “Şime-i Muhabbet”, *İctihat*, nr.89.

- COŞGUN, Melek (2010), *II. Mahmut Döneminde Ulemanın Modernlik Anlayışı*,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalı, Sakarya.
- COŞKUN, İsmail (1989), *Modernleşme Kuramı*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Halis (2003), *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal
Kitabevi, Ankara.
- ÇÖLLÜ, Fatma Ebru (2007), *Felsefenin Geleceği Üzerine: Celal Nuri- F. Ahmet
Hilmi Tartışması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİR, Ömer; ACAR, Mustafa (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları,
Ankara.
- DENİZ, Faruk (2005), *Türkiye’de Batıcılık Tasavvurunun Gelişimi ve Dönüşümü*,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- DER, Halime (2008), *Celal Nuri’nin “İttihad-ı İslam” Adlı Eserinin Tahlil ve
Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- DOĞAN, Atilla (2006), *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Yusuf (2003), *Celal Nuri İleri’nin Dini ve İçtimai Hayata Bakış Açısı*,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Ankara.
- DUYMAZ, Recep (1993), “Celal Nuri İleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

- Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 7, İstanbul.
- EROĞLU, Hamza (1990), *Türk İnkılâp Tarihi*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- GİRİDİ, Ahmet Saki (1335), Celal Nuri Bey ve Cezri Fikirleri, Dersaadet, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1992), *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Toker Yayınları, İstanbul.
- GÜL, Muhittin (1998), *Türk İnkılap Tarihi*, Barış Yayınevi, Ankara.
- HANİOĞLU, Şükrü (2008), *Kanuni Esasi'den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet*, Zaman Kitap, İstanbul.
- HANİOĞLU, Şükrü (1992), "Batılılaşma", *Türk Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 4, İstanbul.
- HANİOĞLU, Şükrü (1985a), "Batıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, Şükrü (1985b), "Osmanlıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, Şükrü (1982), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (2007), *Devlet ve Meclis Hakkında Musahabeler*, (Haz. Halit Erdem Oksaçan), Emre Yayınları, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (2004), *Uygarlık Çatışmasında Türkiye*, Ulus Yayınları, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (2002), *Türk Devrimi: İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri*, (Haz: Özer Ozankaya), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İLERİ, Celal Nuri (1995), *Dil ve Edebiyat Yazıları*, (Haz: Recep Duymaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- İLERİ, Celal Nuri (1936), *Hatemül Enbiya*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1928a), “Önce Tasarruf, Sonra Tasarruf”, *İkdam*, nr.11134.
- İLERİ, Celal Nuri (1928b), “Yeni İnkılap”, *İkdam*, nr.11253.
- İLERİ, Celal Nuri (1924), Acele Terakki-Latin Harflerine Dair, *İleri*, nr.2245.
- İLERİ, Celal Nuri (1923), *Taç Giyen Millet*, Kütüphane-i Cihan, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1922), “Anadolu İnkılâbının İçinde”, *İleri*, nr.1487.
- İLERİ, Celal Nuri (1918), “Türkçülük ve Halkçılığım”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, No 67.
- İLERİ, Celal Nuri (1915), *Tarih-i İstikbal Mesail-i Fikriye 1*, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1335), “Roma Mektubu”, *İleri*, nr.504.
- İLERİ, Celal Nuri (1331a), *İttihad-ı İslam*, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1331b), *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1331c), *Kadınlarımız*, Matbaa-ı İctihad, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1330), *Mukadderat-ı Tarihiye*, İstanbul.
- İLERİ, Celal Nuri (1913a), “Şime-i Husumet”, *İctihat*, nr.88.
- İLERİ, Celâl Nuri (1913b), *Kutub Musâhabeleri*, Matbaa-i İctihad, İstanbul.
- JEANNİERE, Abel (2000), “*Modernite Nedir?*”, *Modernite Versus Postmodernite*, (Der: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- KARA, İsmail (1986), *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, Risale Yayınları, İstanbul.
- KAFADAR, Osman (2000), *Türkiye’de Kültürel Düşünceler ve Felsefe Eğitimi*, İz Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Haydar (1331), *Tarihi İstikbal Münasebetiyle Celal Nuri Bey*, Yeni

- Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (2002), “Osmanlı Batılılaşması”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1985), *Toplumsal Değişme Kuramları Ve Oryantalizm*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KORLAELÇİ, Murtaza (2002), *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Hece Yayınları, Ankara.
- LEWIS, Bernard (2004), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Şerif (1991), *Türk Modernleşmesi*, İletişim yay. İstanbul.
- MARSHALL, Berman (2004), *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- OBA, Ali Engin (1994), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Yayınları, Ankara.
- OKAY, M. Orhon (1969), *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*, Hareket Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1985), “*Batılılaşma Sorunu*”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi C.I*, (haz. Mustafa Şahin ve diğ.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZKUL, Osman (2005), *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Bir Harf Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender (1988), “Abidin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 1, İstanbul.
- SEVİL, Muharrem (1999), *Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Vadi Yayınları, Ankara.

- SEYYAR, Ali (2004), *Davranış Bilimleri Terimleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2002), “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2004), *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, Mehmet (1998), *Devlet, Ekonomi ve Batılılaşmadaki Yanlılıklar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- UYANIK, Necmi (2004), “Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, Konya.
- UYANIK, Necmi (1993), “Celal Nuri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 7, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1979), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Hilmi (2004), “*Modernleşme: Parça mı Bütün mü? Batılılaşma Simge mi, Kavram mı?*”, *Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batılılaşma*, Cilt3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YÜKSEL, Mehmet, (2004), *Modernite-Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

17.09.1988 yılında Antalya'da doğdu. İlkokulu Finike Atatürk İlkokulu'nda 1997 yılında, ortaokulu Kumluca Anadolu Lisesi'nde 2001 yılında, liseyi ise Finike Cumhuriyet Çok Programlı Lisesi'nde 2004 yılında tamamladı. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü kazandı. 2009 yılında lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı ve halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrencisidir.